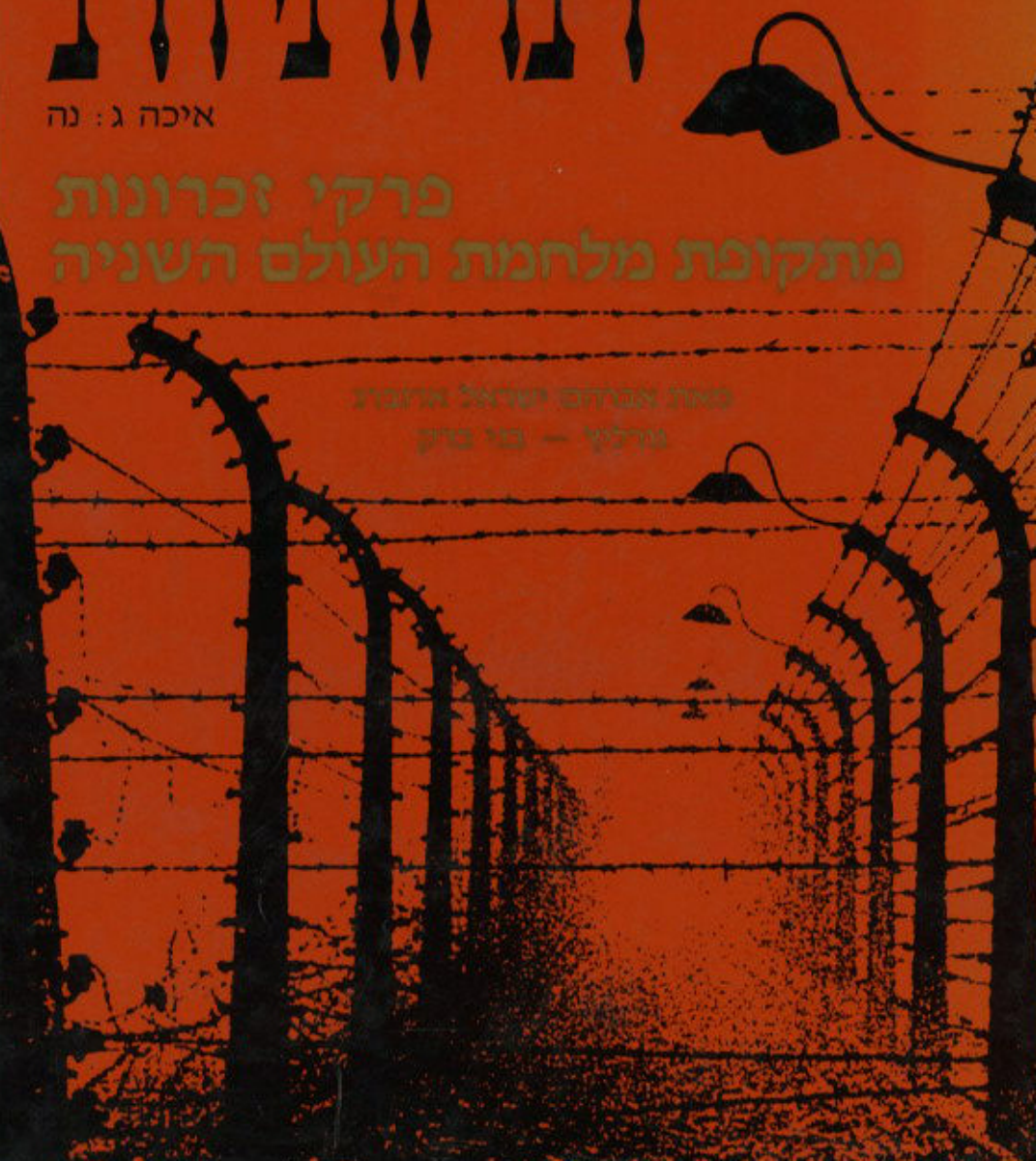
קראתי שמך ה'

מכור תחתיות

איכה ג: נה

פרקי זכרונות מתקופת מלחמת העולם השניה

מאת אברהם ישראל ארזברג
גורלץ — בני ברק

קראתי שמך ה׳

מבור תחתיות

(איכה ג, נה)

פרקי זכרונות
מתקופת
מלחמת העולם השניה

מאת

אברהם ישראל ארנברג

גורליץ — בני־ברק

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

נדפס בארץ־ישראל
Printed In Israel

©
כל הזכויות, ובכללן זכות צילום והעתקה,
שמורות ל:

ספרי קודש מישור (1990) בע"מ
התצאה לאור שיווק ויצוא ספרי קודש
רח' רבי עקיבא 124, ת.ד. 484, בני ברק,
טל' 783703, 03-770656 פקס. 03-5799996
בארה"ב: טל' 718-8718652 פקס. 718-8718412
באירופה: טל' 4481-8027915

מהדורה מורחבת – תשנ"ג.

קראתי שמך ה'
מבור תחתיות

איכה ג: נה

פרקי זכרונות
מתקופת מלחמת העולם השניה

תוכן:

לדמותו של המחבר 1
הקדמה 3
בית סבא 7
בית אבא 11
חדר הורתי 16
טרם סערה 18
מה׳ מצעדי גבר כוננו 33
בין כסה לעשור 46
ביום הכפור הנורא 56
תעלומה שלא פוענחה 64
מאת ה׳ היתה זאת 70
מקולחוז קאזאכי עד למכרות הפחם 73
גדול העצה ורב העליליה 84
ביום שלג 106
נסיעה לצדיק חב״ד 112
הצל לקוחים למוות 126
בחלום אדבר בו 131
שכר מצווה ושכר עבירה 138
ובלכתך בדרך 141
בדרכי הגלות 145
אילו פינו מלא שירה 153
נס ופלא 156
פן יראה בעיניו ולבבו יבין 159
אשר עיניך פקוחות 161

התמונות המובאות בספר הודפסו באדיבות אנשי "גנזך קדוש ה'"
יעמדו על התודה ועל הברכה

לדמותו של המחבר

מחבר הספר, ר' אברהם ישראל ארנברג ז"ל, לא זכה לראות בחייו את יציאת ספרו לאור. הוא הלך לעולמו ביום פטירתו של משה רבנו — ז' באדר תשמ"ז. משאת נפשו — להוציא לאור את פרקי זכרונותיו ולתת בכך פרסום לנסים ולנפלאות שעשתה עמו ההשגחה העליונה במשך התקופות הסוערות שעברו עליו — היתה אופיינית לכל מהלך חייו. לא רבים הכירו את ר' אברהם ישראל במלוא גדולתה של אישיותו. כל ימי חייו — שראשיתם בעיר החסידות גורליץ שבגליציה והמשכם בגלות רוסיה ואחר כך בארץ הקודש — כולם היו עמוסים במטען עצום של תורה ומעשים טובים, אך הכל בענווה, בהסתר ובצינעה.

תמצית חייו ותוכנם היו לימוד תורה והרבצת תורה. "ללמוד וללמד" — במשך עשרות שנים נתן שעורי תורה וחסידות בבתי כנסת שונים בבני ברק. התורה היתה משוש חייו במלוא מובנו הפשוט של המושג. ביחוד בא הדבר לידי ביטוי בשנתיים האחרונות לחייו, בהן היה ידוע חולי ורתוק לכסא גלגלים. העולם החיצוני לא היה קיים כמעט לגביו בתקופה הקשה הזאת. הדבר שמילא את כל מעייניו, ושהיווה עבורו מקור עידוד וחיות — היו הלימוד מחד וההגות בתולדות גדולי ישראל ותורתם מאידך. כל מבקריו בתקופת חוליו ידעו: כשבאים אל ר' אברהם יש לבקשו להשמיע דברי תורה. זוהי עבורו תרופת החיזוק הטובה ביותר... ובקשות אלה אכן לא הושבו ריקם. הוא השמיע והשמיע, כמעיין המתגבר. בעין יפה וביד רחבה שיתף את הזולת בשפע האדיר של אוצרות־הרוח שהיה אצור בו, בבחינת "יותר משהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק".

דבר נוסף שהעסיקו רבות בשנותיו האחרונות היה: העלאתם על הכתב של זכרונותיו מימים עברו. ללא לאות ישב וכתב — אף בימי מחלתו הקשה, אף בשהותו בין כותליהם של בתי חולים — פרקי חיים מופלאים שעברו עליו ועל משפחתו בתקופת מלחמת העולם השניה. בכל אחד מהם ראה במוחשיות את ההשגחה הפרטית, את יד ה' המכוונת את כל צעדי האדם, ואת הנסים הגלויים המתרחשים לאדם התמים באמונתו. הוא ראה חשיבות עליונה בהנחלתם של זכרונות אלו לדור הצעיר, כאמצעי רב־עוצמה לחיזוק האמונה ולהעמקתה. מדהים הדבר עד כמה השכיל לראות בכל מקרה שקרהו את נפלאות ה' ואת יד ההשגחה — ועד כמה היטיב להראותם בבהירות לזולת. לא פרקי חיים בעלמא

ישב וכתב בהתמסרות לאין שיעור. כל פרק — הריהו שיעור מאלף בפני עצמו באמונה ובבטחון. משום כך שם לו למטרה קדושה לפרסם את הדברים, ואף ציווה על בניו לדאוג להוצאתם לאור לאחר פטירתו. כתיבת הזכרונות היתה עבורו מעין עבודת קודש, בבחינת "הודו לה'... הודיעו בעמים עלילותיו... שיחו בכל נפלאותיו".

מה שלא סיפר בכתביו, רק הזכיר אגב אורחא בשיחות עם בני ביתו, היו כל אותם מקרים של מסירות נפש מופלאה לקיום המצוות בשלמותן אף בשנים הקשות ביותר, בשנות הגלות, הרעב והתלאות בסיביר ובקזכסטן. דוגמא אחת מני רבות היתה התמסרותו להבאתם לקבורה של מתי־מצוה שנפטרו ממחלת הטיפוס, ואשר איש לא העז להתקרב אליהם משום שהדבר היה כרוך בסכנת חיים פשוטו כמשמעו. דוגמא אחרת היתה נחישותו שלא לצאת לעבודה בימים הנוראים, כאשר שהה במחנה בסיביר — אף שידע כי מחירה של העדרות זו עלול להיות משפט בבית דין משמעתי כ"משתמט" — עם כל התוצאות הכרוכות בדבר...

ר' אברהם ז"ל ביקש לפני פטירתו שלא להספידו. לפי פסיקתו של אחד מגדולי הרבנים בבני ברק, רשימה כזאת, שעיקרה דברי זכרון — איננה בגדר הספד. ואם יש בדברים המועטים שנכתבו כאן לדמותו — ובזכרונותיו שיוצאים בזה לאור בע"ה — בכדי לעורר את האמונה ולחזקה — הרי שזו היתה משאת נפשו כל ימי חייו.

מעט מן המעט מקורותיו באותם ימים קשים ונוראי הוד — תוך הדגשה על ההשגחה המופלאה שחפפה עליו לכל אורך הדרך — תיאר בזכרונותיו היוצאים בזה לאור. ואם אכן יש בדברים הקצרים הללו בכדי לעורר את אמונת הקוראים ולחזקה — הרי זו היתה משאת נפשו וזה היה השכר אותו איחל לעצמו כל ימיו.

תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים!

הקדמה

מספר חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה נשלח עיתונאי ידוע לגרמניה הנאצית מטעם עיתון וורשאי אידי. באחת הכתבות דיווח העיתונאי, ד"ר עזריאל קרליבך, על אסיפת עם רבתי שהתקיימה בברלין ואשר הוא היה נוכח בה כעיתונאי. בין הנואמים באסיפה היו היטלר, גרינג וגבלס ימ"ש. הם נאמו בפני רבבות גרמנים משולהבים. הנושא הבלעדי בנאומיהם היה "שאלת היהודים". הם תארו בפאתוס את מזימות היהודים, תעלוליהם ורעיונותיהם ההרסניים כלפי גרמניה וכלפי העולם כולו. הנאומים לא החטיאו את המטרה. ציבור המאזינים יצא פשוט מכליו בשומעו את הדברים. רבבות איש הניפו אגרופים וצעקו בהיסטריה "מות ליהודים! שאחד מהם לא ישאר בחיים! הבו לנו יהודים ונחסלם ברגע זה!"

הקטע המענין ביותר בכתבה היה זה שכתב הד"ר קרליבך בסיומה: "אף אני עצמי לאחר שומעי את הנאומים שכחתי לחלוטין שיהודי אני מבטן ומלידה, ובנוסף לזה צאצא למשפחת רבנים מפורסמים בגרמניה, ובראשי עלתה מחשבה... גם אני מי יתן כעת בידי רובה, אקדח, גרזן או כל כלי משחית אחר ואשתתף אף אני בהשמדת היהודים... עד כדי כך השפיעו עלי דבריהם הארסיים של המנהיגים הנאציים! שעה ארוכה לא משה מחשבה מטורפת זו ממוחי, עד שנזכרתי שבעצם יהודי אני, וכי נשלחתי מטעם עיתון יהודי לדווח על הנעשה בגרמניה ביחס ליהודים. רק באותו רגע שבה אלי שפיות- דעתי...".

המסר בכתבה היה ברור. אם כך הם פני הדברים הרי לא ייפלא הדבר לכשרואים את המתרחש בימים אלו, כשעם של משוררים ופילוסופים עובר שטיפת מוח חסרת תקדים והופך בהשפעתה לעם של רוצחים תאבי דם, רוצחים פשוטים המסוגלים לדרוס ולטרוף ללא רחם בני אדם כמותם.

הרושם שהשאירה כתבה זו על הקוראים היה מהמם. כל יהודי פולין, שהכירו את בעל הכתבה כאדם רציני מאד הרחוק מהפרזות ומהגזמות, הוכו בתדהמה. ההלם היה עצום. הכל הרגישו במוחש את האסון המתקרב ועמדו מולו חסרי-אונים.

ידיד נאמן היה לי בעירי בגורליץ באותם ימים ושמו ר' בעריש פשוורסקר. היה זה יהודי למדן ופיקח מאוד במילי דעלמא. בהזדמנויות רבות שוחחנו בינינו הן

בדברי תורה והן בעניני פוליטיקה, ומי לא התעניין אז בפוליטיקה? הכל דיברו על המלחמה העומדת לפרוץ ועל גורלנו כיהודים במלחמה זו. מן הראוי להדגיש שלא רק בגרמניה שררה אוירה מורעלת כלפי היהודים, אלא גם בפולין ובשאר הארצות הסמוכות לגרמניה. הפולנים שמחו במיוחד על אידם של היהודים הקרב ובא, עד כדי כך שלא שמו כלל את לבם לעובדה שלנגד עיניהם מאבדת ארצם את עצמאותה. היו ביניהם אף מרחיקי-לכת, שהתבטאו בנוסח "ישרף הבית על פשפשיו"!

באותה תקופה של טרום-מלחמה נפגשתי יום אחד בבית המדרש עם ר' בעריש, והוא שאלני: האם נכונה השמועה ששמעתי כי הינך עומד להתחתן בקרוב? (עם רעייתי רחל שתחי') אישרתי את הדבר, והוא הוסיף ושאל: האם מן החכמה הוא ללכת ולעשות צעד כזה בזמן שכזה ובאוירה מורעלת שכזאת? הרי הינך לוקח על עצמך אחריות נוראה שאין כדוגמתה! האחריות היא לא כלפי רעייתך בלבד, אלא גם כלפי תינוק העשוי להיוולד בפרוץ המלחמה! (וכך אמנם היה הדבר בדיוק!) לכאורה היתה זו שאלה הגיונית מאד. אולם עניתי לו: היא הנותנת. מכיון שאנו עומדים לפני הבלתי-נודע ואיננו יודעים מה ילד יום, איש איננו יודע מה טומן העתיד בחובו ואולי לא יזכה חלילה להשאר בין החיים, מה טוב איפוא הדבר שישאר לפחות שם ושארית מאתנו.

בכך נפסקה שיחתנו. זמן קצר לאחר אותה שיחה, כשבעה חודשים לפני פרוץ המלחמה, הקמתי בית בישראל בשעה טובה, ואולי לא כל כך טובה לפי ראות עיני בשר...

על כל ההרפתקאות והתלאות שעברו עלינו ועל תינוקנו כתבתי ארוכות בספר זה, וכאן לא באתי אלא לעורר את לב הקורא לדבר ידוע ומפורסם שמרוב פירסומו משתכח תכופות מהלב (כדברי המסילת ישרים), והוא שלא כראיית עיני בשר ודם ראייתה של ההשגחה. וברצות ההשגחה עומדים לרשותה הרבה אמצעים ודרכים כיצד להפעיל את האדם לעשות כפי שגזרה ההשגחה. הרי האמת היא שעצתו של ר' בעריש, שיעץ לי אז שלא להתחתן בתקופה סוערת וחסרת בטחון כל כך, היתה הגיונית וצודקת לחלוטין מנקודת ראותו של כל בן תמותה. בכל זאת עשיתי ההיפך מעצתו, כי יד ההשגחה הובילה אותי לעשות זאת. ולא רק במקרה ההוא, אלא בכמה וכמה מקרים אחרים לא שמעתי לעצותיהם של ידידי-אמת ועשיתי ההיפך מדבריהם. היש איפוא מקום לאדם כמוני להתגאות בלבו ולחשוב שחוכמתו ובינתו הן שעמדו לו לצאת בשלום מגוב האריות?

ודאי שלא כך הדבר. מעיד אני עלי כי יודע אני את מך ערכי ודלות שכלי למול בינתם של אלה שיעצו לי ולא הקשבתי לדבריהם. אלא מה? ההשגחה היא

שרצתה שאעשה כפי שגזרה עלי והיא שדחפתני לעשות כמו שעשיתי, ובעזרתה ובהכוונתה יצאתי בשלום מלוע הארי ובניתי לי בסייעתא דשמיא בית יהודי כשר ונאמן, בית בו הבנים, הבנות והנכדים כולם נאמנים לתורה ולמצוותיה. הבתים שבנו להם הינם אספקלריה של בתי אבותינו ואבות אבותינו, והנהגותיהם וחינוך בניהם הוא החינוך של הדורות הקודמים ללא שום פשרות וקולות. כך מתנהגים גם הנכדים, שבחלקם כבר הספיקו בס״ד לבנות להם בתים לעצמם, ותקוותי לה׳ איתנה כי בדרך זו ימשיכו הם ובניהם אחריהם עד ביאת משיח צדקנו אמן.

בסיום ההקדמה ברצוני להביע את רחשי תודתי והוקרתי לרעייתי המסורה שתחי׳ ולכל בני ובנותי נ״י שבסיועם ובעידודם זכה ספר זה לראות אור. יישר כוחם ויבואו כולם על הברכה!

בית סבא

סבי , ר׳ שמואל דוד ארנברג, אבי אבא היה. הוא היה בעל־בית נכבד בעירנו גורליץ וחסיד ותיק היה. בצעירותו הסתופף בצל קדשו של הצה״ק ר׳ מאיר מפרמישלאן זצ״ל שאצלו זכה לראות רוח הקודש בגלוי. פרחי חסידים נהגו לבוא אל סבא במיוחד כדי לשמוע ממנו מה שראה אצל ר׳ מאיר, שהרי אינה דומה ראיה לשמיעה ואינו דומה מי שקולט מכלי ראשון למי שקולט מכלי שני. ולפי שסבא היה מוכר כאיש אמת ״אי הוו יהבי ליה כל חללא דעלמא לא היה קא משני בדיבוריה״, לפיכך היו בטוחים שדבריו הם דברים כהווייתם. כשהיתה רוחו של סבא טובה עליו היה נענה לבקשתם ומספר להם על תחילת ביאתו לפרמישלאן:

אחרי חתונתי לא שפרה פרנסתי. הייתי סוחר קמעוני בנפט, ועיקר מסחרי היה בנסיעה לשווקים עם עגלות טעונות חביות נפט. הנפט היה אז מצרך מבוקש מאד, בעיקר על ידי בני הכפרים, וכשבאו הללו ליום השוק דאגו למלא את כליהם בנפט לזמן ממושך.

כשהחלטתי פעם לנסוע ליום השוק בברז׳אן (עירו של הגאון המפורסם המהרש״ם) אמרתי בלבי: הרי בדרך לברז׳אן נמצאת העיירה פרמישלאן, היתכן לעבור במקום שצדיק מפורסם נמצא בו ולא להיכנס אליו עם פתקה ופדיון? תכננתי איפוא את הנסיעה כך, שאגיע לפנות ערב לפרמישלאן, אכנס בערב לר׳ מאיר, ומיד לאחר מכן אמשיך בנסיעה כדי להגיע לפנות בוקר ליום השוק בברז׳אן. אלא שלא כך היתה דעתו של ר׳ מאיר. בשעה שנכנסתי אליו הושטתי לו ידי לשלום, מסרתי את הפתקה והפדיון והזכרתי לפניו את אשתי וילדי ומסרתי לו על כל ענייני, סיפרתי גם שבעוד שעה קלה אמשיך בס״ד ליום השוק בברז׳אן. אמר לי ר׳ מאיר שדעתו היא כי אשאר ללון בפרמישלאן ובבוקר אתפלל בציבור, ואחר כך ניפרד. לשמע דבריו נבוכותי מאד. ידעתי שאם אעשה כן לא אגיע לשוק בזמן והנפט לא יימכר, ומה אעשה אז? ומה עם הכסף שאני חייב לסוחרים עבור הנפט ולשלושת העגלונים עבור ההובלה? הסברתי כל זאת לצדיק, אולם הוא נשאר איתן בדעתו שעלי לנסוע רק מחר, ורק מחר ייפרד ממני...

לא אכחיש שלא הייתי שלם עם עצמי באותו רגע, אולם כשנזכרתי בדברי חז״ל ״כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה״ (סנהדרין ק״י) — סרו

פקפוקי, ומיהרתי החוצה להודיע לשלושת העגלונים הגויים שרק למחרת בבוקר נמשיך לברז׳אן.

עם אור הבוקר השכמתי לבית מדרשו של הרבי, התפללתי במנין הראשון ונכנסתי להפרד מר׳ מאיר. אולם מה מאד גדלה תמיהתי בשומעי מפיו שלדעתו אמתין עוד ולא אסע בינתיים לשוק. בשרי נעשה חידודין־חידודין ובתמהון לבב יצאתי מחדרו. לא חשבתי כבר על רווחים מיום השוק, אלא כיצד אצא מהחובות ובכמה יסתכמו ההפסדים, הרי אפילו אילו נסעתי עתה לשוק מה היה יוצא מנסיעה זו? אלה הבאים לשוק לקנות נפט כבר קנו ודאי כל צורכם וכבר מילאו את כליהם בנפט.

תוך כדי מחשבות אלו הגיע אלי שליחו של הרבי וקראני אליו. כשנכנסתי לקח הרבי את ידי ואמר לי: סע לשלום אל היריד ותצליח...

בריצה יצאתי אל העגלונים והודעתי להם שאנו נוסעים לברז׳אן. שלושת הגויים חייכו לתוך שפמם... (בודאי לגלגו עלי בלבם שבשעה כזו נוסע אני ליום השוק!). אולם עוד באמצע הנסיעה נפתרה תעלומת העיכוב שעכבני הרבי. בדרך פגשנו בבני הכפרים שחזרו מהשוק מבוהלים ודחופים, ובפיהם סיפור על מאורעות דמים שהתרחשו הבוקר בברז׳אן. אספסוף פרוע של גויים, חמושים בגרזנים ובכלי משחית אחרים, הגיעו העירה מהכפרים ומהעיירות שבסביבה. באמתלא של התקוממות נגד השלטון האוסטרי, כביכול, הם התנפלו, רצחו ושדדו מכל הבא ליד, ובמיוחד בחנויות יהודיות. רק לאחר שעות אחדות הגיע גדוד חיילים מהמחוז, והללו עשו שמות במתקוממים, הפילו מהם חללים רבים והשיבו את הסדר על כנו.

כששמעתי את כל זאת הרימותי ידי לקל עליון והודיתי לשי״ת שניצלתי בזכותו של הצדיק הקודש ר׳ מאיר מפרמישלאן. תמכתי יתדותי על ברכותיו של הצדיק והמשכתי בדרכי לברז׳אן.

כשהגעתי לככר השוק עם העגלות עמוסות הנפט עדיין נמצאו במקום חיילי הגדוד ששמרו בקפדנות על השקט והסדר, בני הכפרים שנשארו עדיין בשוק היו להוטים אחר נפט, שכן כל הנפט שהביאו הסוחרים אתמול והיום נשדד או נשפך ע״י הפורעים. ברכתו של הצדיק נתקיימה בי איפוא במלואה ויצאתי מהשוק ברווח גדול.

סבא סיים את סיפורו באומרו למאזינים: ועתה הביטו וראו כמה גדול כוחם של צדיקים וכמה נפלאה צפייתם ברוח קדשם למרחקים, זכותם תגן עלינו.

סבי זכה לאריכות ימים, הוא נולד בשנת תק״ץ ונפטר ביום כ״ז אלול תרפ״א, בהיותו בן תשעים ואחת שנה. חוץ מאשר לפרמישלאן נסע גם לצה״ק ר׳ יוסף

מניישטאט זצ"ל. אחרי פטירתם של שני המאורות הללו לכשזרחה שמשו של מרן בעל "דברי חיים" מצאנז היה סבי מוותיקי חסידיו, לאחר מכן נמנה עם חסידיו של בן ה"דברי חיים", הגה"ק ר' יחזקאל שרגא משינובה, של אחיו הגה"צ ר' ברוך מגורליץ ושל בן אחיו הגה"ק ר' שלמה מבובוב, זכר צדיקים לברכה.

בתקופת צאנז ושינובה היה סבא כבר עשיר מופלג. הוא היה בעליו של בית זיקוק לנפט בכפר סֶנקובה הסמוך לגורליץ. מעסק מבוסס זה התפרנסו כמה וכמה משפחות יהודיות מהעיר ומהסביבה.

על מעשי הצדקה והחסד של סבא סיפרו בגורליץ גדולות. ידו היתה פתוחה לכל מוסדות התורה והחסד בעיר ובערים אחרות. הוא שלח כספים רבים לאדמו"רים, לבני קדושים ולסתם תלמידי חכמים ובני תורה, כמו גם לעניים פשוטים, להכנסת כלה וכו'. פרק מיוחד היה פורים, שבו לא ידע גבול בפזרנותו. עיני כל העניים היו נשואות אליו אז, והוא סיפק כבר אז את צרכיהם לפסח.

נוסף לכך, שימש ביתו של סבא אכסניה לכל אדמו"ר ולכל בן־קדושים ובן תורה שהגיעו לגורליץ.

על בניית ביתו של סבא שמעתי מזקני גורליץ סיפור מעניין. היה זה בית גדול־מימדים, בן שתי קומות, שהשתרע לאורך רחוב מיצ'ניומצ'ה, והוא עצמו פיקח על הבנייה. פעם הגיע לגורליץ יהודי מעיירה סמוכה ועבר ליד הבנין. מתוך סקרנות ניגש האיש אל סבי ושאלו: אמור נא לי מיהו בעל הבניין הזה? בעל הבניין הוא סתם משוגע, ענה לו סבי.

היהודי לא הסתפק בתשובה מוזרה זו, ניגש לבעל חנות סמוכה ושאלו אותה שאלה. השיב לו הלה: היהודי שדיברת עמו לפני רגע הוא־הוא בעל הבניין. השואל לא התעצל, ניגש שנית לסבי ואמר לו בתרעומת: וכי כך עונים ליהודי? למה לא אמרת לי שאתה הוא בעל הבית והייתי מאחל לך מזל טוב שזכית לזה? אחז סבא בזקן השיבה שלו ואמר ליהודי: הבט, האם אינני משוגע? שערותי כבר הלבינו ואני מתעסק בבניית בית כזה. אמור בעצמך אם אינני משוגע...

ומה מאד מתאימים דבריו אלה של סבא לדברי הרמב"ם שכתב בהקדמתו לסדר זרעים, וזה לשונו: ומה טוב אמר האומר, לולי המשתגעים, נשאר העולם חרב, שאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה וכו', והולך בארץ תלאובות בזמן החורב והקיץ, ומסתכן בנפשו לחיות השדה ולרמשים, כדי שירוויח דינרים, כשיקבץ כלום מן הזהובים שמכר בהם כוח נפשו השלם ויהי' לו מהם חלק, יתחיל לחלק אותם על אומנים לבנות לו יסוד על טבור הארץ בסיד ואבנים, כדי להקים עליו קיר שיעמוד שנים רבות, והוא יודע

שלא נשאר משנות חייו, מה שיוכל בהם לבלות בניין עשוי מן הגומא היש שטות ושגעון כזה? וכן כל תענוגי העולם הם הוללות וסכלות גמור, אבל הם סיבה לישוב העולם, עכ"ל.

משער אני שודאי הרהר סבא בדברי הרמב"ם האלה כאשר אמר לאותו יהודי מה שאמר.

לסבא היו ארבעה בנים וארבע בנות, והוא זכה לראות בחייו דור חמישי מיוצאי חלציו. כשקיבל את הבשורה שלבנו בכורו ר' חיים ברוך נולד נין יצא בריקוד ושמחתו לא ידעה גבול. כל בניו וחתניו היו תלמידי חכמים וחסידים. בגורליץ התהלכה אימרה שר' שמואל דוד ארנברג יכול להקים בית מדרש רק מבניו, מחתניו ומנכדיו. הוא שמח שהתורה מחזרת על אכסניה שלה משום שהוא עצמו היה דור שמיני לט"ז, ואחד משמותיו — דוד — מקורו היה מהט"ז.

הוא נפטר בשם טוב ביום כ"ז אלול תרפ"א כשהוא בן תשעים ואחת שנה.

בית אבא

אבי מורי, ר' אלימלך אלעזר ארנברג ז"ל, ה' ינקום דמו, היה בן זקוניו של סבא. הוא הסתופף בצילו של מרן הגה"ק ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם זצ"ל משינובה עד יום פטירתו של מרן ביום ו' טבת תרנ"ט. לאחר מכן התאבק בעפר רגליו של אחיו מרן הגה"ק ר' ברוך הלברשטאם זצ"ל מגורליץ (שני הצדיקים היו בניו של מרן אדמו"ר הגה"ק בעל "דברי חיים" זצ"ל מצאנז), אחרי פטירתו של האדמו"ר ר' ברוך זצ"ל ביום א' אדר תרס"ו הסתופף אבא בצל בנו הצה"ק ר' אלישע הלברשטאם שהיה רבה של גורליץ עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

אבא היה איש צנוע ועניו. מעולם לא ראוהו יושב או עומד במקום מכובד בבית המדרש או בכל מקום אחר, וזאת למרות שהיה בנו של עשיר גדול ומפורסם במעשים טובים כסבא. אבא קיים תמיד "הצנע לכת" עם ה' ועם הבריות.

למרות שגדל בבית מלא בברכת ה', היה אבא מרבה בצומות, הוא צם שובבי"ם ולעתים קרובות גם בימי שני וחמישי, לאחר גמר התענית לא היה ממהר הביתה לסעוד את לבו, אלא רק בתום השיעור שבו השתתף בבית המדרש. היה זה שיעורו של ר' זאב ברגמן ז"ל (מתלמידיו המובהקים של הגאון בעל "קול אריה" מברגסאס זצ"ל), שנאמר מדי יום ביומו אחרי תפילת ערבית, ואבא השתתף בו בקביעות שנים רבות. אבא היה נזהר מאד אפילו מאבק לשון הרע, ולכן התרחק מאד מסתם שיחות חולין של אנשים. לעומת זאת, כששמע שמשוחחים בדברי תורה ומילי דחסידותא היה מקשיב בעניין רב ומוסיף נופך משלו.

על הגינותו ויושר לבו של אבא ברצוני לייחד את הדיבור. לסבי היה כאמור בית זיקוק לנפט בכפר סנקובה הסמוך לגורליץ (סביבה שהיו בה הרבה בארות נפט). כשבניו ובנותיו של סבא התחתנו ונפוצו לכל עבר השאיר אצלו את אבא, בן זקוניו, כדי שיסייע לו בניהול עסקיו.

ענף הבנקאות לא היה עדיין מפותח באותם ימים, ורוב עיסקות הממון עברו דרך הדואר. ועל מקרה אחד שאירע לאבא בדואר הגורליצאי וגרם לקידוש ה' עצום ברצוני לספר כאן. שמעתיו מפי אבא עצמו, תוך הדגשה שתכלית סיפורו

הרב אלישע הלברשטאם זצ"ל – רבה האחרון של קהילת גורליץ

היא אך ורק שבניו ובנותיו ילמדו מוסר השכל לדעת כיצד לנהוג לכשיגדלו ויהיו לאנשים עצמאיים.

ביום חורפי אחד בשעות אחר הצהרים הלך אבא לדואר כדי להסדיר עניינים מספר. בבוקרו של היום התקבלו בדואר המחאות כספיות מסוחרים, שאת תשלומן היה מבצע הדואר. כמו כן היה על אבא לשלוח המחאות לספקי נפט גולמי שעמדו עמו בקשרי מסחר. כשגמר אבא להסדיר את כל ענייניו היתה כבר השעה סמוכה לשעת סגירת הדואר.

בהגיעו הביתה התיישב אבא ליד שולחנו, כדי לבדוק את החשבונות, שהרי מדובר היה בסכומים רציניים. לאחר בדיקה מדוקדקת התברר לו ללא ספק שפקידי הדואר טעו טעות גדולה, ולרעתם דווקא, ומסרו לו כספים שאינם מגיעים לו. הכסף העודף הסתכם בסכום גדול מאד (אבא נקב בסכום, אולם הוא נשמט מזכרוני). אבא סיפר על העניין לאמי, והיא יעצה לו לרוץ מיד לדואר ולהחזיר את הכסף העודף. אבא סבר שאין טעם בריצה זו, שהרי הדואר כבר סגור ממילא, ולכן יגש לדואר למחרת בבוקר השכם. אבא ואמא עוד המשיכו לשוחח ביניהם על המצוה היקרה הזו שהזדמנה להם, לקדש שם שמים בגויים. ואכן למחרת בבוקר מיהר אבא לדואר, שם התגלתה לפניו תמונה מוזרה, מנהל הדואר ישב עם כל פקידיו, כשכולם עייפים ועצבניים, והם מעיינים שוב ושוב בחשבונות. עיניהם היו אדומות מעייפות, שכן כל הלילה לא נתנו תנומה לעפעפיהם. אמש, כאשר ערכו את המאזן היומי גילו את הטעות הגדולה, וידעו שהדבר עלול לעלות להם במחיר יקר. לכן ניתנה הוראה שאיש לא ילך הביתה עד שימצאו היכן היתה הטעות. לאחר שחיפשו במשך הלילה ולא מצאו דבר כבר עמדו על סף היאוש. כשניגש אליהם אבא והכסף בידו, יצאו ממש מכליהם ולא ידעו מה לעשות עמו מרוב שמחה. אבא בענוותנותו הרבה דחה את כל הבעות התודה באומרו שזה מעשה אנושי פשוט.

אולם הגויים הללו ידעו היטב שנתמזל להם המזל שהדבר קרה אצל ארנברג היהודי. אילו היה קורה אצל גוי כלשהו, ולו המכובד ביותר, כי אז היה הסוף שונה לחלוטין... נקל לתאר איזה רושם עשה מקרה זה בעיר ובסביבה, בין בני ברית ובין שאינם בני ברית, ואת עוצם קידוש ה' שנגרם ע"י אבא אין לשער.

אבא ומשפחתו, שלוש בנותיו ושני בניו, שהו בימי השואה בעיר פשמישל, שעברה בתחילת המלחמה לידי הרוסים ואחר כך נכבשה ע"י הגרמנים.

עמו היו אחותי הבכורה פערל עם בעלה ר' אריה לייבוש לנדרר, אברך תלמיד חכם וירא שמים, וילדם הבן יקיר אברהם יוסף. אחותי פערל היתה מפורסמת במידותיה וביראת השמים שלה. היא טיפלה באמא בימי מחלתה הממושכת במסירות ובאהבה יוצאות מגדר הרגיל.

אחותי השניה, חוה, היתה באותו זמן נערה שהגיעה לפרקה, והשלישית, רבקה, היתה הצעירה שבאחיות.

אחי צבי היה בחור מתמיד בתורה שלמד בישיבה בקרקוב, כל זמן שהותו בקרקוב היה תחת השגחתו של בן דודי, הגאון המפורסם ר' יהושע מנחם ארנברג זצ"ל מחבר ספרי שו"ת "דבר יהושע".

האח הצעיר ביותר היה שמואל יעקב, שהגיע למצוות בעת שהותם בפשמישל.

לאחי צבי קרה בפשמישל נס מופלא, כשנכנסו הגרמנים לעיר בפרוץ המלחמה, ב־1939, חטפו ברחובות כ־600 יהודים, וביניהם אחי צבי, כלאו אותם בבית הסוהר ולאחר מכן הוציאום להורג. אחי צבי היה משום מה בתא נפרד, ובזמן ההוצאה להורג שכחו ממנו והשאירוהו בתאו. למחרת, כשעמדו על "טעותם", נכנסו אליו, הושיטו לו אקדח ופקדו עליו שיירה בעצמו. משסירב, ביקשו ממנו את כתובתו של אבא ובאו אל אבא בהצעה: הוא יתן להם "כופר נפש" וכתמורה הם ישיבו לו את בנו החי. אבא ובני ביתו, ששמעו כבר מה עלה בגורלם של 600 החטופים, לא האמינו לגרמנים והיו בטוחים שבנם נרצח. אולם משחזרו הגרמנים והבטיחו שהבן חי וקיים, נכנס בלבו של אבא שביב של תקוה והוא שלם להם את ה"כופר" שדרשו. למרבה ההפתעה והשמחה חזר הבן הביתה כעבור שעה קלה. הוא היה בריא ושלם אולם המום וחיוור כמת, משום ששמע שם בכלא את כל המתרחש מחוץ לתאו, כיצד רוצחים שם את כל החטופים בזה אחר זה.

אלא שלצערי לא היה זה נס בר־קיימא, וכשנתיים לאחר מכן ניספו הוא וכל בני בית אבא בידי הגרמנים, נסתרים דרכי ה' ומי יבינם!

בין שאר הנספים היה גם ילדו יחידו של אחי ר' פנחס ארנברג ז"ל, מאיר היה שמו, כולם ניספו ביום אחד, אך במקום ובזמן לא ידועים לי. ה' ינקום דמם הנקי.

לסיום הפרק "בית אבא" ברצוני להוסיף סיפור מפליא שאירע לאבי ז"ל אצל מרן אדמו"ר משיניובה זצ"ל.

בשנת תרנ"ט נולד לאבי ולרעיתו, מרת טויבא לבית בוימינגר מקרקוב, בנם הבכור. נסע אבא אל רבו, מרן ר' יחזקאל שרגא משיניובה, כדי להתייעץ עמו בדבר השם שיקרא לרך הנולד. שאל הרבי את אבי: ומה דעתך אתה? ענה אבי ואמר שבדעתו לקרוא לילד על שם חותנו שנפטר, ששמו היה אברהם פנחס. הרבי התמהמה קצת בתשובתו ואחר אמר לאבי: דעתי היא שתקרא לרך הנולד רק בשם פנחס, סתם ולא פירש יותר.

כשיצא אבא מחדרו של הצדיק היה מלא השתוממות ופליאה. למרות שהיה חסיד נלהב של השיניובר לא הצליח לרדת לפשר הדברים, מעולם לא שמע שישמיטו חצי משמו של נפטר כשקוראים תינוק על שמו, בשעה שאין שום עיכוב מלקרוא לתינוק בשמו המלא של הנפטר. כשהגיע אבא הביתה סיפר את העניין לסבא ולשאר בני המשפחה, וכולם כאחד השתאו ולא הבינו את פשר החידה המוזרה.

אולם למרות הכל היה אבא איתן בדעתו לקיים את דברי הרבי במלואם, וביום הברית הכריז המברך "ויקרא שמו בישראל פנחס...".

רק לאחר תשע שנים, כשהאדמו"ר משיניובה היה כבר בגנזי מרומים, פוענחה התעלומה בצורה נפלאה.

וכך התגלגלו העניינים בהמשכם: רעייתו של אבא, מרת טויבא, לא זכתה להאריך ימים ונפטרה כ־4־5 שנים לאחר נישואיה. אבא, שהיה עוד צעיר לימים, התחתן בשנית עם אמי מורתי מרת יענטא בת ר' אברהם דים ז"ל מליסקו, שגם הוא כבר שבק חיים לכל חי. כשנולדתי אני קראו לי על שמו, אברהם, ואז הבינו כולם את כוחו, גדולתו ורוח קדשו של האדמו"ר ר' יחזקאל שרגא זצוקללה"ה שצפה ברוח קדשו למרחוק עד לאחר פטירתו מן העולם, זי"ע.

(סיפור זה סיפר לי אחי פנחס ע"ה שבועות אחדים לפני פטירתו ב־ד' אדר תשמ"ב).

חדר הורתי

אמי מורתי מרת יענטא ע"ה היתה בתו של ר' אברהם דים, בנו של ר' יעקב דים מליסקו שהיה חתנו של הרה"צ ר' אלימלך טורם זצ"ל בנו של הרה"צ ר' נתן לייב זצ"ל בנו של מרן הגה"צ ר' מנחם מנדל מרימנוב זצ"ל.

אמי הצטיינה במידותיה, במעשי צדקותה ובגמילות חסדיה. לחינוך ילדיה התמסרה ביותר, ובענייני חינוך ולימוד תורה לא היתה חסה לא עלי ולא על שאר בניה.

לדוגמא אזכיר רק פרט אחד: הייתי אז כבן 15־16 ולמדתי במשך היום שעורים בבית המדרש מפי תלמידי חכמים שונים. פעם ביום חורפי קשה התעצלתי לקום ממיטתי. בחוץ ייללה רוח סערה, השעה היתה חמש וחצי בבוקר, השעה שבה היה עלי לקום, כדי ללכת לבית המדרש. כמובן שהחשק לצאת מן השמיכה החמה לא היה גדול במיוחד, ואני לא מיהרתי לקום... אולם אז שמעתי את קולה של אמא הגוערת בי: מדוע אינך יורד מהמטה, הלא תאחר לשיעור? אני מבינה שאתה מעדיף לשכב מתחת לשמיכה מאשר ללכת לבית המדרש... אולם דע לך שיום אחד תתחרט על שלא קמת היום ללמוד!

בשמעי מלים אלו קפצתי מהמטה כנשוך נחש והזדרזתי יותר מהרגיל להגיע בזמן לבית המדרש...

משאת נפשה של אמא היתה שבניה יהיו תלמידי חכמים ויראי ה' ושבנותיה תתחנכנה ב"בית יעקב" לפי רוח התורה ויראת ה' טהורה. היא היתה מיודדת עם האשה הדגולה שרה שנירר, מייסדת מוסדות "בית יעקב" הראשונים בערי פולין. בתחילת דרכה של שרה שנירר, כשהתחילה לצעוד את צעדיה הראשונים בהקמת הסמינר בקרקוב, ביקרה אצלה אמא בקרקוב מספר פעמים וניסתה לעמוד על שיטתה. עד פרוץ מלחמת העולם השניה היו שמורים בבית אבא פנקסיה של אמא שבהם העתיקה בכתב ידה את תוכניות הלימודים ב"בית יעקב" בקרקוב. תוכניות אלה היו אמורות לשמש כבסיס לתוכניות הלימודים ב"בית יעקב" שעמד לקום בעירנו ביוזמתה של אמא. אלא שלצערנו לא זכתה אמא להגשים את תוכניתה, משום שנפטרה במיטב שנותיה בהיותה בת ארבעים וחמש.

אמא נפלה למשכב כתוצאה ממקרה לא רגיל עליו רוצה אני לספר. היה זה באחד מימי שבט, חזרתי מלימודי בבית המדרש בשעה עשר בלילה ומצאתי שכל בני הבית ישנים כבר, רק אחותי חוה המתינה לי כדי להגיש לי את ארוחת הערב.

בבית היה חם מאד לעומת הכפור החזק ששרר בחוץ, כנראה שהרבו באותו יום בהסקה בגלל הכפור.

כשסימתי את ארוחתי הרגשתי פתאום כאבים מוזרים בראשי, וכשאלה התגברו סיפרתי על כך לאחותי חוה. כששמעתי ממנה שגם היא חשה בראשה חשבתי בלבי: הלא דבר הוא, ניגשתי ופתחתי את פי התנור וראיתי שהוסק בפחם, וכן גיליתי שהצינור המעביר את העשן החוצה סתום. מיד הבינותי את סיבת כאבי הראש הפתאומיים, ומהרתי לפתוח את השסתום (כאשר מסיקים תנור בפחם, אסור לסתום את הצינור מפני שאז נפלטים אדי הפחם המרעילים לתוך הבית ועלולים לגרום למוות, השסתום הותקן למקרה של הסקת התנור בעצים).

במהירות ניגשתי להעיר את אחי ואחיותי שישנו באותו חדר, הם היו כבר תחת השפעת האדים המרעילים ולא הצלחתי להעירם בשום אופן. נאחזתי טירוף ורצתי בבהלה לחדר ההורים, שנמצא בקצהו השני של הבית, דרך המרפסת החיצונית שאורכה היה מעל עשרים מטר. הזעקתי את הורי והם באו בריצה. יחד ניסינו לעורר את הישנים שלא הראו סימן חיים, פתחנו את החלונות והדלתות, שפכנו עליהם מים, הלמנו בהם, ולבסוף החלו לפקוח את עיניהם ולהראות אותות חיים.

בתוך כך הגיע דודי ר׳ יוסף הרבסטמן ז״ל, ועמו שכנים אחדים שהדריכו אותנו מה לעשות ובמאמצים משותפים הצלחנו להשיב את כולם לתחיה, לאחר שהיו כבר במצב כמעט נואש. (למחרת התברר שאחותי פערל, שמצבה היה הקשה ביותר באותו לילה, היא שטעתה וסתמה את התנור בחושבה שהוא מוסק בעצים).

כך ניצלו אחי ואחיותי ממוות כמעט בטוח, אולם אמי היקרה היא ששילמה את המחיר.

כאשר שמעה את אזעקתי באותו לילה נורא קפצה מיד ממיטתה החמה, היישר לתוך הכפור החורפי, מבלי לעטות על עצמה כל בגד חם. כתוצאה מכך הצטננה בצורה קשה מאד ולקתה בדלקת ריאות שממנה לא החלימה עוד. מחלתה נמשכה מספר שנים, כשמיטב הרופאים והפרופסורים מטפלים בה ואינם מוצאים לה מרפא. היא נפטרה בשם טוב ביום כ״ד בטבת תרפ״ט, יהי זכרה ברוך.

טרם סערה

הדבר היה במחציתו של חודש אלול שנת תרצ"ט. בכפר הנופש והמרפא ויסובה שבמחוז גורליץ בפולין ישבה חבורת יהודים בחורשת האלונים של הכפר ושוחזזה על המלחמה העומדת לפרוץ.

לא התווכחו כבר אם תפרוץ מלחמה או לאו, שכן האווירה כבר היתה אז ספוגה באבק שריפה והכל חשו שמלחמה מרחפת בחלל העולם והינה בלתי נמנעת.

ישבו שם יהודים תשושי כוח, עם מחלות ומיחושים שונים, שבאו כדי להתרפא, והיו גם צעירים שתורתם אומנותם, שנשלחו ע"י הוריהם על-מנת להחליף כוח להמשך לימודיהם. על פני כולם היתה ארשת של רצינות ודאגה עמוקה לקראת העומד להתרחש.

האמת ניתנה להאמר, שהיהודים היו מודאגים פי כמה וכמה יותר משכניהם הפולנים. הם ידעו בוודאות שמלחמה זו תהיה מכוונת בעיקר נגדם, כלומר — נגד כל יהודי באשר הוא שם.

ראיות לדבר לא חסרו. בוקר בוקר, וערב ערב, שמעו בכלי התקשורת הגרמניים תעמולה אנטישמית שלוחת רסן נגד היהודים שהם "סיבת אסונם של העם הגרמני ושל כל עמי העולם בכלל". כל תחנות השידור הגרמניות ציטטו ללא הרף משפטים ופרקים שלמים מספרו של היטלר "מיין קאמפף" והרבו לחזור על "הבשורה" שהנה מתקרבת שעת האפס והפתרון הסופי מתקרב ובא.

גם היחס העוין של השכנים הגויים, שאפף כל יהודי בפולין דאז, הטיל על היהודים אימתה ופחד והגביר את דאגתם לגבי הצפוי להם.

הנושאים הללו, על כל המשתמע מהם, הם שהעסיקו את מוחותיהם והם שהקדירו את פניהם של קומץ היהודים שישבו אז בצילה של חורשת האלונים בכפר ויסובה.

סיפורו של ר' יחזקאל

נענה אחד מהנוכחים, ר' יחקאל הרבסטמן, ואמר: אספר לכם סיפור אקטואלי מאד לעת הזאת, ששמעתיו לפני שנים רבות מאבי מורי ר' ישראל יוסף,

שקיבלו מאביו, הוא סבי ר׳ משה, שהיה שו״ב אצל מרן אדמו״ר ר׳ חיים הלברשטאם מצאנז זצ״ל (בעל ״דברי חיים״). ה״דברי חיים״ זצ״ל לא אכל בשר אלא משחיטתו של סבי, ולכל מקום שנסע לקח את סבי אתו, גם בנסיעתו לקבל את פניו של ר׳ ישראל מרוז׳ין זצ״ל התלוה אליו סבי. את הסיפור הזה שמע סבי מפיו הקדוש של ה״דברי חיים״.

אמנם — המשיך ר׳ יחזקאל — מהיום ששמעתי סיפור זה מאבי ז״ל גזרתי על עצמי שתיקה ולא סיפרתיו לשום אדם, מחשש שח״ו לא יתגשמו הדברים ונמצא שם צדיקים מתחלל. ואולם עתה, כשרואים אנו שהדברים מתאמתים לנגד עינינו, מצוה וחובה לספרו. והנה תוכנו של הסיפור:

היה זה בלילה חורפי של חודש שבט, כשעה לאחר חצות. בית מדרשו של המגיד הק׳ מקוז׳ניץ זצ״ל הומה היה מלומדי תורה, זקנים, אברכים ובחורים. קצתם יושבים בחברותא רכונים על גמרותיהם ומתעמקים בסוגיות קשות בש״ס, וקצתם — זקנים שפניהם מאירות מזיו השכינה — יושבים ועוסקים ברזי עולם ובסודותיו של יוצר הבריאה, בספר ה״זוהר״ ובשאר ספרי קבלה. בצד האחורי של ביהמ״ד ישבו היהודים שבאו הנה מקרוב ומרחוק, כל אחד עם צרת נפשו. מהם שבאו לבקש רפואה למחלתם או למחלת בני משפחתם, מהם שפריצים רוצים לנשלם מפרנסתם ולגרשם מכפריהם, מהם שמתקשים להשיא את בנותיהם מחמת שאין הפרוטה מצויה בכיסם ואין לאל ידם לתת להן נדוניה, ועוד כהנה וכהנה מרי נפש שבאו אל המגיד הק׳ למען יתפלל בעדם שיוושעו, כולם ממתינים בקוצר רוח לשעת הכושר שבה יזכו להכנס לפני ולפנים ויתנו לפני המגיד הק׳ את המעיק על לבם. כך היה בית מדרשו של המגיד הומה וסואן בשעה מאוחרת זו של הלילה.

מחוץ לכותלי ביהמ״ד כבר היתה העיירה כולה עטופה שקט ושלווה ונמה את שנתה. היקום כולו התמלא שיר ושבח לבוראו, ובחדרו ישב המגיד הק׳ בכורסתו והזרים שפע של טהרה ואצילות לכל ישותה של הבריאה.

ופתאום הושלך הס בביהמ״ד. מרכבת־אצילים פולנית הגיעה למקום, וממנה ירד בזריזות רוזן פולני. הוא פנה בצעדים מהירים לביתו של המגיד, והנה הוא נמצא כבר ליד דלת חדרו ונכנס פנימה מבלי שאף אחד מהשמשים ינסה לעכבו. הדבר היה לפלא בעיני כולם, אך איש לא ההין כמובן להכנס לחדרו של המגיד פנימה ולראות מה מתרחש בו, הכל הבינו רק שאיזו פגישה מסתורית מתקיימת כעת בין המגיד ובין...? רק ה׳ יודע.

כעבור כחצי שעה נפתחה הדלת. הרוזן המסתורי עזב את המקום במהירות, התקרב למרכבתו ונעלם... המתח בין החסידים לא פג, אדרבא, הפליאה והסקרנות התגברו יותר ויותר, וכך נמשך הדבר עד עלות השחר.

אז הופיע המגיד בפתח בית מדרשו, ובחיוך קל אמר: ודאי חפצים אתם מאוד לדעת מה התרחש כאן הלילה, אינני רוצה שתשהו במצב של סקרנות ממושכת, שאיננו בריא לא לגוף ולא לנשמה, ולכן אגלה לכם מה שקרה. האורח שראיתם היה שרה של פולין בכבודו ובעצמו. הוא הטריח את עצמו לבוא הנה כדי להתחנן ולהפציר בנו לעזור לו שפולין תשתחרר משיעבודה למלכות האדירות רוסיה, גרמניה ואוסטריה, ושתקום שוב כממלכה עצמאית. לדבריו יהיה הדבר גם לטובתם של היהודים המתגוררים בה. תחילה סירבתי ודחיתי אותו בטענה שהנה הפולנים מציקים לעמנו יותר מהצארים הרוסיים ומשאר העמים השולטים פה. אז הבטיח לי השר שאם תזכה פולין בעצמאות תהפוך להיות גן־עדן עלי אדמות לתושביה היהודים. אעפ״י שידעתי שהוא משקר, הבטחתי לו בכל זאת — מפני טעם הכמוס עמדי — שלפני הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו תקבל פולין עצמאות מדינית למשך שלוש שמיטות שנים.

עד כאן סיפורו של ר׳ יחזקאל הי״ד, בחורשת האלונים בויסובה, ימים ספורים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה.

תגובתם של המאזינים

כל שומעי הסיפור, וכותב השורות ביניהם, קבלו את הדברים לא כסיפור דברים בעלמא. מתוך התייחסות למהימנותו של המספר ולמקורות המהימנים שעליהם הוא מבוסס, קיבלו את הדברים בכל רצינותם ומשמעותם המתפרשת מהם. אחרי חישוב קל התגלה שאכן אנו עומדים כעת באותו פרק זמן שבו מסתיימת הבטחתו של המגיד מקוז׳ניץ לשרה של פולין, משמע שעצמאותה של מדינה זו עומדת להגיע לקיצה. ראיות לכך שדברי המגיד מתקיימים עתה במלואם, לא חסרו. המצב הפוליטי שבו נמצאת המדינה הוכיח שכליון חרוץ והרס מוחלט הינם כעת רק שאלה של ימים. החשבון הוא פשוט: משנת 1918, שנת תקומתה של פולין, עד שנת 1939, מסתיימת תקופת שלוש השמיטות! כוחותיהם האדירים של הגרמנים מול כוחו האפסי של העם הפולני, גם הם חזקו את דברי המגיד הק׳. ברור היה הדבר ששעת האפס של פולין מתקרבת בצעדי ענק והיא עומדת על סף הסוף.

באותו מעמד, משחדרו הדברים להכרתם בעוצמתם המזעזעת, החליטו הנופשים שאין טעם להמשיך לשבת במקום בשעת חירום כזאת, אלא יש לשוב העירה ולהצטרף למשפחותיהם. אולם כשבאו לתחנת האוטובוס — שהיה המקשר היחידי בין גורליץ וויסובה — מצאו הודעה שבגלל המצב הבטחוני נפסקות מהיום והלאה הנסיעות בקו זה, עד להודעה חדשה... אין איפוא כל דרך להגיע העירה! ההודעה היכתה בהלם את אנשי החבורה, שלא העריכו את חומרת המצב מוקדם יותר, וכולם מצאו עצמם שרויים במצוקה.

המגיד ר' ישראל מקוזניץ זצ"ל

החלה התרוצצות, מהם שפנו לכפריי המקום בבקשה שירתמו את סוסיהם ויסיעום העירה בעגלותיהם, אלא שהללו סירבו לעשות זאת אפילו תמורת תשלום מופרז, בטענה שאינם מוכנים בשעה מסוכנת כזאת להרחיק נדוד מבתיהם, הרי בכל רגע עלולה המלחמה לפרוץ, ואז יהיו כל הדרכים בחזקת סכנה. רק לאחר טענות ומענות רבות הסכימו אחדים מהכפריים להסיע את הנופשים לכפר הסמוך, הנמצא במרחק 12 ק"מ מויסובה. הצעירים שבנופשים, ואני ביניהם, החלו בינתים לנוע בכוחות עצמם. ולמחרת הגענו עייפים לגורליץ.

האוירה בגורליץ ובפולין כולה

מה שלא חשנו קודם לכן בכפר, חשנו בעיר. בגורליץ ובכל ערי פולין שררה אווירה ספוגת ארס של שנאת ישראל. אמנם לא היתה זו שנאה חדשה, שכן במשך כל שנות קיומה של פולין העצמאית, מ־1918 עד 1939, היו הפולנים מצמיחים ומטפחים שנאה זו. ומקורה היה עוד מתקופת הצארים הרוסיים ששלטו בפולין במשך מאות בשנים. אלא שעכשיו היא עלתה על גדותיה. זרעי הפורענות שזרעו שליטי פולין במשך כל ההיסטוריה שלה מצאו עתה קרקע פוריה, גדלו וצמחו ועשו פרי באושים.

כדאי להזכיר כאן מקצת מהגזירות הקשות שנחתו על יהודי פולין בשנה האחרונה שלפני המלחמה. אחת מהן היתה גזירת השחיטה הכשרה. מציעיה ויוזמיה של גזירה אכזרית זו היו הכומר צ'צ'ק ומאדאם פריסטוב הידועים לשימצה בקרב יהודי פולין, אולם שניהם היו למעשה נציגיהם הרשמיים של שלטונות פולין דאז. מטרת הגזירה הזאת היתה כפולה: למנוע מפיהם של היהודים את מנת הבשר, שהיה זול מאוד בפולין, ועוד, וזה היה אולי עיקר כוונתם: להוכיח כביכול את "אכזריותם" של היהודים, שאינם מתחשבים בצער בע"ח ואינם מהממים את הבהמה בזרם חשמלי קודם שחיטתה.

את המאבק הגלוי נגד היהודים ניהל אז ראש הממשלה, הגנרל שקלדקובסקי, בכבודו ובעצמו (למרבה האירוניה מצא גנרל זה מחסה, בעת בריחתו ממולדתו, דוקא בארץ ישראל!) כשרצה הלה "להרגיע" את רוחותיהם הסוערות של האנטישמים בפרלמנט, אמר בנאומו שם: "המאבק חייב להיות תרבותי. שפיכת דם יהודי אני שולל. מאבק כלכלי — בבקשה!

גזירה זו ועוד כהנה וכהנה גזירות קשות ורעות נגד היהודים היו תופעה יום־יומית בשנה שלפני המלחמה, והן שהדריכו את הפולנים לשפוך את דמם של היהודים בסיטונות; דמם של יהודי פולין היה הפקר בעת ההיא ונשפך כמים בכל עיר ובכל כפר בפולין.

כאן המקום להזכיר — למען לא ישתכחו הדברים לעולם — את גדולתם ומסירות נפשם של ציריה הנאמנים והמסורים של אגודת ישראל בפרלמנט הפולני בעת ההיא. הם עמדו בחירוף נפש מול שונאים אדירים, שבידיהם היו כוח ועוצמה עזה, ובנאומיהם הארסיים בפרלמנט הלהיבו את המוני פולין לצאת למאבק אלים נגד היהודים. נגד הנאומים השטניים הללו יצאו חוצץ ציריה של אגודת ישראל, ר׳ לייבל מינצברג מלודז׳ והרב ר׳ אהרן לוין מרישא, הי״ד. בנאומיהם הם חשפו את כוונתם של השלטונות הפולניים בגזירותיהם הקשות נגד היהודים. בין היתר אמרו: האם אתם חושבים באמת שבגזירות הללו אתם מחניפים לגרמנים ותצליחו ע״י כך למנעם מלצאת למלחמה נגד פולין? ההיפך הוא הנכון: ע״י הגזירות הנכם מכשירים להם את הקרקע, וזה יזרז עוד יותר את התקפתם על פולין.

עוד זכורים לי היטב דבריו הנמרצים של ר׳ לייבל מינצברג בפרלמנט, כשהטיח בפניהם של הצירים הפולניים: במקום לעמוד איתנים מול השונא הגרמני השואף לכבוש את פולין ולהרוס את עמה, כוונתם פניכם מול השור והפרה... גזירתכם על השחיטה היהודית היא מטעמים הומניטריים כביכול, אולם כוונתכם האמיתית גלויה לכל: חפצים אתם להראות לגרמנים שאתם שונאי ישראל לא פחות מהם. בטוח אני שלא תהיה תפארתכם בדרך זו.

תגובתם הזועמת של הפולנים לא איחרה לבוא. בשומעם את דבריו, פרצו בקריאות: הבוז ליהודי מינצברג המזוהם והמנוגע! ואלמלא הוצא בכוח מהבנין ע״י הסדרנים, היו עושים בו לינץ׳.

עמידתם האיתנה של שני האישים הללו האדירה אז את שמה וכבודה של אגו״י בפולין ובעולם כולו. תגובותיהם החריפות היכו גלים חזקים בחו״ל. בעיתונות ובהרבה פרלמנטים באירופה התחילו להופיע תגובות לגמרי לא נעימות לשלטונות פולין. אלא שהפולנים לא התחשבו בכל אלה והמשיכו להנחית מהלומות מוחצות על עמנו.

אוירת חנק זו לא רפתה אף לשעה קלה, והמצב המעורפל ואי־הידיעה מה לעשות ומה לא לעשות הכניסו את היהודים ליאוש. הפולנים לא הסתירו כלל את רגשי שמחתם לאידם של היהודים הממשמש ובא. מודעים היינו לכך שיש לפחוד משכנינו הפולנים, לא פחות מאשר מן הגרמנים. ידענו שאם בבוא הזמן יהיה חלילה צורך ״להתכסות״ ולמצוא מקלט במקום סתר, אין ספק שהפולנים יגלו את מקומנו ויסגירונו לגרמנים (ופחד זה אכן התקיים במלואו בבוא הצרה. אלפי יהודים הסתתרו אז בבונקרים וביערות, והפולנים חיפשו אחריהם והסגירום להורג תמורת ק״ג מלח שקיבלו בשכרם).

ר׳ לייב מינצברג, נציג אגודת ישראל בפרלמנט הפולני (ה״סיים״)

על דבר שמחת שכנינו לקראת צרתם של ישראל בתקופה עגומה זו שמעתי אז בגורליץ אפיזודה מענינת, העשויה ללמד הרבה על הלך הרוח של הפולנים בעת ההיא:

היה בגורליץ רופא, שונא ישראל מובהק, שהשתייך למחנה ה"אנדקיס" וד"ר אוטנסקי שמו. כשראה את צהלתם של בני עמו על מפלתם של ישראל העתידה לבוא, אמר להם כך: אינני מבין בכלל את צהלתכם על מצוקתם של היהודים. אם תיפול פולין הם יאבדו בסך הכל אם חורגת שהתנכרה להם כל ימיהם. ואילו אתם תאבדו את אמכם יולדתכם שאין לה תמורה. ואם כן מה מקום לשמחה זו שלכם? אלא שהפולנים, מתוך שנאתם העמוקה לישראל מדורי דורות, אמרו בלבם: ישרף הבית על פשפשיו.

פרוץ הסערה

פרוץ המלחמה, בראשון לספטמבר 1939, לא בא כהפתעה, שכן הכל ידעו שהיא עומדת לפרוץ. מה שהפתיע היה העוצמה האדירה וכוח המחץ האיום של הגרמנים, שהיכו בבת אחת בכל פינות פולין, בכל החזיתות ובכל זרועות צבאותיה גם יחד. עוד ביום ההוא, אחרי ההלם הראשון, גילו הפולנים שכל כוחותיהם נשברו וכל תכניותיהם הצבאיות שהיו באמתחותיהם, נמצאו בן־רגע בטלות ומבוטלות. הגרמנים התקדמו במהירות הבזק ללא כל התנגדות מצד הפולנים. יוצאת מן הכלל היתה רק חזית ורשה הבירה, שבה החזיקו הפולנים מעמד במשך 20 יום. ולא גבורתם של הפולנים עשתה זאת, אלא שהגרמנים לא רצו לאבד חיילים ללא צורך בידעם שורשה תיפול לידיהם כפרי בשל לאחר מצור קצר.

ואז החלה עריקה המונית של קציני פולין וחייליה לכל עבר, ו"הלויתנים" שבהם עד לרומניה הגיעו, עשרת אלפים קצינים שהתרכזו ביער קאטין המפורסם נהרגו שם ונקברו בקבר משותף שנתגלה לאחר מכן. האם נהרגו ע"י הרוסים או ע"י הגרמנים שכבשו יער זה מידי הרוסים? לא לנו פתרונים, הדבר עדיין נתון במחלוקת בין שני הצדדים עד היום הזה.

באותם ימים החלה נדידה המונית של יהודים בכל רחבי פולין. טבעי היה לחשוב שהאיזור הבטוח ביותר כעת הוא החבל שנכבש ע"י הרוסים. הכל ידעו היטב שהמצב הכללי שם הוא גרוע מאוד ושקיים שם מחסור חמור בכל המצרכים החיוניים. ידוע ידעו שעומדים שם בתור במשך כל הלילה כדי לקנות ק"ג לחם או שמן, סבון וכדומה. אולם מי חושב כעת על דברים כאלה? "וכל אשר לו יתן בעד נפשו"! והיהודים כבר הספיקו במשך הימים המועטים האלה לטעום את טעמם המר ממוות של הגרמנים. מיד בכניסתם לפולין עשו הללו

שמות בכל הארץ, ובכל עיר ובכל ישוב שכבשו הוציאו להורג יהודים ללא סיבה כלשהי, אלא באשר הם יהודים.

וכך החלה בריחה המונית. היהודים ברחו כל עוד נפשם בם, על משפחותיהם ועל מטלטליהם, לעבר היעד המיוחל. החבל הרוסי, שנקרא אז "זפדנה אוקראינה". כל דרכי פולין סתומות היו מן הנהירה העצומה הזאת, שנעשתה תחת "מטר" של הפגזות גרמניות קטלניות. צידי הדרכים התמלאו בגוויות אדם ובפגרי סוסים. אך כל זה לא מנע מן הבורחים להמשיך בדרכם אל חוף המבטחים הנקרא בשם "זפדנה אוקראינה".

אני ובית אבי בין הבורחים

ביום החמישי לפרוץ המלחמה שכר אבי ז"ל עגלה רתומה לסוסים ופקד עלי להצטרף לעזיבת העיר (האמת היא שאני היססתי בדבר מטעמים שאין כאן המקום לפרטם. רעיתי חזרה לבית אביה ביאסלו עוד ביום פרוץ המלחמה, ובו ביום שאנו עזבנו את גורליץ עזבו הם את יאסלו). יצאנו לדרך כשמגמת פנינו לפשמישל, העיר בה גר ר' שלמה נוסבאום גיסו של אבא. חשבנו שבעיר זו, שהיתה כבר כבושה בידי הרוסים, נמצא מקלט ובטחון. אולם לכל מקום שהגענו, קדמונו הגרמנים. בהגיענו לעיירה צ'ידץ הסמוכה לרישא, שבה התגורר גיסי ר' יהושע אנגל, בקשתי מאבי רשות לרדת במקום זה, שהרי אין רואים כאן אף חייל גרמני אחד. אבי הסכים, ואני נפרדתי מאבי, מאחי ואחיותי, מגיסי ר' לייבוש לנדרר ומילדו החביב אברהם יוסף, ה' ינקום דמם. שהיתי בעיירה זו במשך כמה ימים, בינתיים הגיעו אבי ומשפחתו לפשמישל, ואשתי ובית אביה הגיעו לעיר סטרי שהיתה אף היא כבושה בידי הרוסים.

מכיון שנוכחתי לדעת שלא תצמח שום תועלת מישיבתי במקום נידח זה, החלטתי לשוב לעיר מולדתי גורליץ (לאחר מכן הבינותי שלא בכדי באתי לעיירה זו בשעה כזאת, ויד ההשגחה היא שכיוונה אותי הנה. העיירה נמצאה על יד פרשת דרכים, ובקירבתה עברו יהודים ששבו כבר מנדודיהם לביתם ולמשפחתם, שבורים, רצוצים ורעבים... וכנראה שרצתה השגחה שאפעל משהו במקום הזה — ובמקום שאמרו לקצר איני רשאי להאריך. וראה סנהדרין ק"ג ע"ב: ביקשו מלאכי השרת לדחפו (את מיכה) א"ל הקב"ה, הניחו לו שפיתו מצויה לעוברי דרכים).

השיבה לגורליץ לא היתה קלה כלל, בכל מקום נתקלתי באוירה עוינת, ושום גוי שהזדמן לי בדרך לא הסכים להסיעני עד הישוב הסמוך אפילו תמורת שכר הגון. כך התרוצצתי רגלי עשרות ק"מ בדרך מלאת סכנות ובדרכים לא דרכים. לאחר כשתי יממות הגעתי לישוב סמוך לגורליץ, ושם הזדמן לי גוי

פליטים יהודים רבים מגיעים לחוף ארצות הברית בסירות מפרץ מקסיקו

שהסכים להסיעני העירה. בהגיענו היו הרחובות ריקים מאדם וכמעט שלא ראיתי נפש חיה. כשהתקרבנו לרחוב הראשי ראיתי אשה יהודיה רומזת לי לעצור את העגלה. עצרתי, ואז היא ניגשה ואמרה לי: הנך יושב בעגלה בשאננות ובבטחון כמו פריץ באחוזתו, האינך יודע שהגרמנים לכדו הבוקר מספר יהודים והעמידום ברחבת הגימנסיה כדי להוציאם להורג?! ובסיימה את דבריה התרחקה במהירות מהמקום.

קפצתי מהעגלה כנשוך נחש ומהרתי לבית הסמוך, שבו גרו יהודים. ניסיתי לנקוש בדלתות שבקומת הקרקע, אך שום דלת לא נפתחה. הבינותי שהסיבה היא אימת המוות שבה שרויים הדיירים. אז עליתי לקומה העליונה, שבה גר ר׳ יעקב יהושע ויינברגר, מכרו הוותיק של אבי, שעה ארוכה עמדתי לפני הדלת והתחננתי שיכניסוני, אף מסרתי סימנים מובהקים שאני הוא זה, ואחרי הפצרות מרובות נפתחה הדלת ונכנסתי. היה זה בערב ראש השנה שנת ת״ש.

במשך שני ימי ר״ה שרר פחד איום בכל בתי העיר, כל בתי הכנסת היו סגורים ומסוגרים, ושום יהודי לא חלם אפילו על תפילה בציבור בימים הקדושים הללו. מי שהעז לגשת להסתכל מהחלון ראה רק גרמנים חמושים מכף רגלם ועד קודקודם, אף נפש חיה מבין תושבי העיר לא נראתה ברחוב. סלי המזון בבתי העיר התרוקנו מכבר, וסעודות החג היו דלות ורזות, האנשים הסתפקו בפרוסות לחם ובמרק דליל, כך עברו על יהודי העיר ימי ראש השנה.

ואם לפני פרוץ המלחמה היו הגויים שמחים לאידם של היהודים והשלו את עצמם שכל עיקר כוונתם של הגרמנים במלחמה זו היא רק נגד היהודים — הנה נוכחו עתה לדעת שגם בהם אין הגרמנים ״מואסים״. לאחר שמספר פולנים הוצאו להורג בככר העיר, מצאו הפולנים את עצמם בסירה אחת עם היהודים שנואי נפשם, והפחד והאימה סגרו גם אותם בבתיהם.

למחרת ר״ה רפה המתח במקצת. לאחר שקבוצות מלאכי החבלה הגרמניים נעלמו מהרחובות, העזו מקצתם של התושבים לצאת לרחובה של עיר. לאחר מכן הופיעו גם כפריים אחדים שבאו למכור את תוצרתם החקלאית, מכיוון שכל חנויותיה של העיר היו סגורות על מנעול ובריח דרשו הכפריים בעד תוצרתם מחירים שלא שמעתם אוזן מעולם. אולם סחורתם נמכרה גם נמכרה, מכיוון שסלי המזון של התושבים התרוקנו במשך ימי הפחד שבהם לא יצא איש מביתו, נאלצו להסתגל למחירים החדשים ושילמו במיטב כספם כדי למלא את נפשם, ועל מה שיהיה מחר אין דואגים בעת כזאת.

למחרת הופיעו על קירות הבתים מודעות מטעם השלטון הגרמני: בתוקף החוק מוזהרים כל בעלי החנויות לפתוח מיד את חנויותיהם ולמכור את

סחורתם, מי שיעז להפקיע מחירים ולגבות בעד מצרכים יותר ממחירם לפני המלחמה ייענש בעונש מוות!

בין הפטיש וה...חנות

לא ארכו לי הימים בגורליץ והנה קפץ עלי רוגזה של חנות.

בעליה של חנות זו היו גיסי ר' אריה לנדרר ואחותי פערל, והם נמצאו כבר ביחד עם אבי ומשפחתו בפשמישל, השייכת עתה למדינה אחרת ואין שום קשר עמה. החנות היתה מלאה בעורות לכל מיני סוגים של נעלים וכן באביזרי סנדלרות למיניהם, היא עמדה סגורה מיום פרוץ המלחמה, שבו עזבו בעליה את גורליץ והנה באו אלי יהודים וסיפרו: להוי ידוע לך שהסנדלרים הפולניים שמו עיניהם על החנות ופנו כבר לשלטונות הגרמניים בנידון. טענתם היא שהם מובטלים בעל כורחם מחמת חוסר חומרים ואביזרים. עצתנו לך איפוא לפתוח את החנות ולמכור את הסחורה, שאם לא כן יעשו זאת אחרים במקומך ויימצאו אחותך וגיסך קרחים מכאן ומכאן... אמנם ידעתי שדבריהם דברי טעם והצדק עמם, ואעפ"י כן סירבתי להם ביודעי היטב כי ברגע שאכנס לחנות אכנס לצרה גדולה, ומכיוון שאזהרותיהם של ידידי חזרו ונשנו, פניתי למורי ורבי הדיין הגורליצאי ר' משה מילר זצ"ל (בגורליץ נשארו עוד מלבדו שני דייני העיר, הרב ר' שלמה טייטלבאום והרב ר' אריה לייב יוגנד זצ"ל, רבה של גורליץ, הה"צ ר' אלישע הלברשטאם וכל משפחתו עזבו את העיר בפרוץ המלחמה). ר' משה מילר יעץ לי לפתוח את החנות כדי להציל מה שאפשר, כבר החלטתי לעשות כדבריו, והנה בינתיים באו לבשר לי שהחנות כבר נפתחה וכבר מעבירים את סחורותיה לבית פרטי סמוך תחת משמר גרמני מזויין. בהגיעי במהירות למקום התחננתי לפני הז'נדרמים הגרמניים שיתנו פקודה להחזיר הסחורות לחנות השייכת לקרובי, להפתעתי הם הסכימו מיד לבקשתי וכאשר הפצירו בהם הסנדלרים הפולניים שלא יסכימו, הרימו הגרמנים את אגרופיהם נגדם ואמרו להם: האם חושבים אתם שבאנו לעזור לכם לשדוד את הסחורות היקרות הללו?

מיד הוחזרו הסחורות למקומן, ואני התחלתי במכירתן. ואז החלו צרותי. הגויים עטו על החנות בהמוניהם, ואני לבדי מולם ואין אתי איש שיעזרני. המתח והעצבנות השתלטו עלי ועמדתי חסר אונים ואובד עצות, כמה יהודים טובים באו לעזור לי במקצת, אלא שגם עזרתם היתה ללא הועיל הואיל ולמעשה החלו כבר הפולנים לבזוז את הסחורות.

כשראו הז'נדרמים את המתרחש החלו להדוף החוצה את ה"קונים" וכשהללו התנגדו, החלו קתי רוביהם של הגרמנים לפעול במרץ. מיד התרוקנה החנות מבוזזיה ובפקודת הגרמנים נעלתיה מבפנים. רק הגרמנים ואני נשארנו במקום.

הללו פנו אלי באדיבות ואמרו: הבט, ארנברג, גם אנו זקוקים מאד לעורות נעלים. גם במולדתנו שורר עכשיו מחסור בחומרים הללו שכן אנו שרויים במלחמה. אנו וחברינו נהיה לך אסירי תודה אם תאפשר לנו לרכוש במחיר מלא ממצרכי החנות. עניתי להם, גם אני אסיר תודה לכם שהצלתם אותי מיד ההמון הפרוע הזה שבא רק לשדוד. לולא עזרתכם הייתי מתמוטט כאן במקום. ואם כן מחובתי למלא רצונכם בכל יכולתי.

הם הכינו רשימה של מצרכים הנחוצים להם. כשהיתה הסחורה ארוזה שילמו לי את מחירה במרקים גרמניים ובקשוני להמציא להם את הסחורה למחרת בבוקר למפקדתם שברחוב... מספר... עד כאן היה הכל טוב ושפיר. אולם למשמע דבריהם האחרונים אחזתני צמרמורת... פחדתי פחד־מות להכנס ללוע הארי, למפקדה הגרמנית שהטילה את אימתה על כל בן תמותה.

הגרמנים הבינו מה מעיק עלי, והרגיעוני היה סמוך ובטוח שלא יאונה לך כל רע במפקדתנו. אנו אחראים לבטחונך ולשלומך, אדרבא, אנו מבטיחים להגן עליך מהתפרצויותיהם של הסנדלרים הפולנים הפראים שזה עתה למדנו להכירם. ומכיון שידעתי שהם מתכוונים בדבר לטובתם, האמנתי לדבריהם והסכמתי למלא חפצם. בנוכחותם העברתי את החבילה לבית אבי שנמצא בקירבת מקום, כדי שלא אצטרך מחר להוציא החבילה מהחנות ושוב יתפרצו לתוכה הפולנים ושוב אמצא עצמי בצרה. על שאלתי מה אעשה אם שוב יתפרצו הפולנים לחנות, ענו לי: סמוך עלינו, הלואי שיעלה על דעתם לעשות זאת, אז יתחילו להכיר אותנו.

בלילה לא עצמתי עין, למרות ההבטחות היפות שלהם הייתי מודאג מאד, שכן הספקתי כבר להכיר במקצת את טיבם של הגרמנים, אלא שלא היתה לי שום ברירה, ולכן השלכתי יהבי על ה' הרועה אותי מעודי והכנתי את עצמי להכנס לגוב האריות.

"יחסי" עם הגרמנים

כשנכנסתי למחרת למפקדה ומסרתי את החבילה לאחד הז'נדרמים מ"מכרי" — נתקבלתי באדיבות מופרזת, כשפתח הלה את החבילה התאספו סביבה קצינים רבים, לא רק מבין הז'נדרמים, וכולם הביטו אליה בעינים רעבות. מיד ניתך עלי שטפון של הזמנות לכל מיני עורות. הבעתי בפניהם ספקות אם אוכל לספק את הזמנותיהם, שהרי החוק מחייבני בפתיחת החנות ומכירת סחורתה. תשובתם היתה: האם חושב מישהו שבאנו הנה כדי לספק את תאבונם של הסנדלרים הפולניים לסחורות כה יקרות וכה נדירות בעת הזאת? האם היתה מטרתנו בכניסה זו שהסנדלרים יתעשרו מהר? הבינות?

כמובן שהבינותי, אולם מה לעשות כדי שלא להירמס בין הפטיש והסדן? התשובה לכך היתה חד־משמעית: אתה תעשה מה שאנו אומרים לך. לפני הצהרים תבוא הנה כל אימת שנהיה זקוקים לך. ואחר הצהרים תפתח את החנות למשך 2-3 שעות. ואנו נדאג לשמור עליך שלא תמצא עצמך במצב לא נעים.

בעוזבי את המפקדה הבנתי שצרתי צרה, והתפללתי שהחנות תתרוקן מהר ככל האפשר. ואכן בימים הבאים הגעתי לא פעם להתמוטטות פיסית ונפשית. לא פעם קרה שהפלנים השתוללו והתפרעו, ונהדפו ע״י הגרמנים שעמדו במרחק מה מהחנות. הדברים הגיעו פעמים רבות גם למכות אכזריות עד זוב דם.

מצב זה נמשך כשלושה שבועות, וככלות חג הסוכות התרוקנה החנות עד הפריט האחרון. כשנכנסו אלי בימים אלה הגרמנים, אמר לי אחד מהם: יש לך, ארנברג, מזל (את המלה מזל ביטא בעברית, כנראה שמלה זו היתה שגורה בפיהם). שאנו הז׳נדרמים התעסקנו אתך. אילו טיפלה בך הגיסטאפו היה מצבך בכי רע, שלכל מקום שהללו מגיעים לא צומח בו עשב יותר... ובכך נפרדנו.

ככתובת על הקיר

כשהתרוקנה החנות נשמתי לרווחה, והחלטתי החלטה נחושה לעזוב את גורליץ. בימים אלו החלו מגיעות ידיעות שבעיר סאנוק (שבה עבר הנהר סאן, ששימש גבול בין השטח הגרמני והרוסי) ישנה אפשרות לחצות את הנהר ולעבור לצד הרוסי. החצייה היא במי הנהר ממש, והינה משימה קשה מאד. בכל זאת החלטתי ששום קושי לא יעכב אותי, במיוחד לאחר מה שקרה באחד מימי החג: קבוצת יהודים ישבה בסוכתו של ר׳ לייבוש ראט ז״ל וביניהם הדיין ר׳ משה מילר והלמדן העצום ר׳ זאב ברגמן (שהיה תלמידו של הגאון בעל קול אריה מברגסס). גם אני הייתי בתוכם. באמצע הסעודה נכנסו מספר גרמנים ופולנים והוציאו את כולנו על מנת לנקות את כיכר השוק מהזבל והאשפה שהצטברו בה מאז תחילת המלחמה. ככתובת על הקיר היה בעיני מקרה זה. לקחתי את כל הכסף שהצטבר ממכירת תכולת החנות. שמתיו בצנצנת זכוכית סגורה והסתרתיו בתוך גומה שחפרתי במחסן בית אבי (לאחר מכן, בהגיעי לפשמישל, מסרתי לאחותי ולגיסי סימנים מובהקים למציאת המחבוא לעת מצוא). ואז התכוננתי לדרך.

כשסיפרתי על החלטתי לקרובים ומכרים, ניסו הללו להניאני מהדבר. לדעתם יהי צעד זה שגיאה גדולה,שבודאי אתחרט עליה אחר כך,ברגע שאצא לדרך איהפך לנע־ונד׳ניק מחוסר כל. כל הצרות שעברו על יהודי העיר הן רק תכסיסים של כובשים להטיל פחד על תושבי המדינה הכבושה, שלא ימרדו בכובשים, וכו׳ וכו׳.

אולם דחיתי את כל הטיעונים הללו בתוקף והמשכתי בהכנות הדרושות לעזיבת העיר. החלטתי היתה נחושה להגיע בהקדם לסאנוק. ועל כך בפרק הבא.

★ ★ ★

לאחר שבסיעתא דשמיא עברתי את הגבול בשלום, וניסיתי להתבונן בכל מה שעבר עלי בהיותי אצל הגרמנים, נתברר לי בוודאות שהכל היה לטובה. אלמלא כל הצרות של החודשיים האחרונים, מי יודע אם הייתי מסוגל עפ"י טבעי ותכונותי — לעשות צעד נועז זה של חציית גבול מסוכן בשעת חירום כזו. בשעה שכבר הכרתי היטב את טיבם של הגרמנים, שמוציאים יהודים להורג רק באשר הם יהודים, ועל אחת כמה וכמה על חציית גבול בזמן מלחמה. בטוח הייתי אז ללא צל של ספק שכל צרותי היו אמצעים של ההשגחה להוציאני מהמקום המיועד לפורענות ולהשמדה המונית של היהודים. כך נתקיים בי מה שנאמר: "רבות מחשבות בלב איש" (איש כמוני, שהנני מטבעי מוג לב ואינני מסוגל למעשים מסוכנים, בודאי הייתי "משלים" איכשהו עם המציאות החדשה ומקבל את עצותיהם של המכרים), אולם — "ועצת ה' היא תקום"!

לאחר זמן מרובה התחלתי גם להבין במקצת את משמעותו של אותו חלום נפלא שחלמתי בתחילת דרכי לסיביר, בהיותי בעיר סטרי. בחלומי זה, באחד מלילות השבת, התקשיתי בהבנת הפסוק (ישעיה מ, לא): "וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו". לכאורה תמוהה המלה "יחליפו", שהרי החלפה שייך לומר כשמקבלים איזה חפץ ונותנים תמורתו חפץ אחר, כמו קניין חליפין. ובפסוק זה היה מתאים לומר "וקוי ה' יאזרו כוח". אלא שבאותו חלום התיישבה לי התמיהה בעזרת דברי חז"ל במ"ר (איכה א, לה): "בזמן שישראל עושים רצונו של הקב"ה מוסיפים כוח בגבורה של מעלה כמד"א (במדבר יד): 'ועתה יגדל נא כח ה'". חלום נפלא זה העסיק את מחשבותי זמן רב ולא הצלחתי לפענחו. רק במשך שש השנים ששהיתי ברוסיה, שהרבה גלים סוערים עברו שם על ראשי וביקשו להטביעני ובעזרת ה' ניצלתי מכולם, התחלתי להבין את משמעות הדברים.

קווי ה', אלה המצפים לישועת ה', זוכים לכח הראשוני הניתן להם משמים, כלומר מוסיפים כח בגבורה של מעלה, ככתוב (מ, כט, שם): נותן ליעף כח לאין אונים עצמה ירבה. ומכיון שכן מתאים בדיוק הלשון "וקוי ה' יחליפו כח" — שכן ישראל זוכים מלכתחילה לכח בגבורה של מעלה, וכשהם מתעייפים — מקבלים הם כח חדש מאת הנותן ליעף כח, כלומר "מחליפים" כח. ובמשך נדודי התקיים בי החלום במלואו: ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו. והגעתי בשלום לחוף מבטחים, לארצנו הקדושה, בסייעתא דשמיא.

מה׳ מצעדי גבר כוננו

ידועים דברי חז״ל על הפסוק במשלי ג׳ ט׳ ״כבד את ה׳ מהונך״ ופרש״י: מכל מה שחננך.

עברו כבר ארבעים שנה מאותם הימים שעליהם רוצה אני לספר. ימים שהיו גורליים לי ולמשפחתי, ולולא יד ההשגחה שכיוונה אותי צעד אחרי צעד ודאי לא הייתי מגיע לידי סיפור הדברים. למרות פרק הזמן הארוך המפריד בין התרחשות הדברים לבין סיפורם, הריני זוכר הכל במלוא הבהירות כאילו התרחשו היום. ולא עוד, אלא שיודע אני בי שאני מסוגל היום יותר מאז להעריך משמעותם של הדברים ולהבין במקצת את שילובם הנפלא על ידי גדול העצה ורב העלילה אשר עיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם.

מלחמת העולם השניה מצאה אותי בעיר מולדתי גורליץ. אמנם ברחתי יחד עם אבי ובני ביתו הי״ד ביום החמישי לפרוץ המלחמה, בעגלה רתומה לסוסים, אלא שחזרתי העירה מאמצע הדרך שכן לכל עיר אליה הגענו כבר קדמונו הגרמנים ימ״ש. אמרתי איפוא, מה טעם בבריחה? אחזור ואשמור לפחות על רכושנו שלא יהיה לבז.

רעייתי חזרה ביום פרוץ המלחמה לבית הוריה אשר בעיר יסלה, ובו ביום שעזבנו אנו את גורליץ עזבו הם את יסלה. אבי ומשפחתו עד פשמישל הגיעו, ורעייתי ומשפחת אביה הגיעו לסטרי, שתי ערים שנכבשו זה עתה ע״י הרוסים.

ימים קשים עברו עלי בגורליץ. אם בר״ה וביוהכ״פ לא זכינו להתפלל בציבור — זה כבר אומר הכל. יהודים לא העזו לגשת לחלון ביתם, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, והתלאות לא פסחו גם עלי. לקראת חג הסוכות הוקל המצב במקצת. החלטתי לוותר על הרכוש ולעזוב. כשסיפרתי על החלטתי לקרובים וידידים, הם ניסו להניאני מכך, וטענתם: פה ביתך, פה יש לך כסף, יש לך רכוש ויש לך מיטה להניח ראשך. ברגע שאתה יוצא את ביתך אתה כבר נע ונד׳ניק, אתה נשאר בעירום ובחוסר כל. היו אלו טענות מוצדקות לכאורה, אלא שבאופן מופלא חנני ה׳ בעת ההיא בינה ודעת לדחות את טענותיהם. אמרתי, החלטתי נחושה ואני עוזב בע״ה בימים הקרובים ביותר את גורליץ.

בהשתדלותה של בת דודי מרת מלכה הי״ד בת ר׳ יוסף הרבסטמן זצ״ל השגתי מידי פקיד העיריה, בכסף מלא, רשיון למעבר הגבול. מאוחר יותר התגלה שרשיון זה לא היה שוה את הניר עליו היה כתוב.

בשבוע אחרי חג הסוכות שנת ת״ש שכרנו, אני ועוד שלושה יהודים, עגלה רתומה לשני סוסים, ואחרי פרידה נרגשת מידידים וקרובים עזבתי את העיר הקרובה ללבי, שבה נולדתי, בחדריה גדלתי, בבתי מדרשיה התאבקתי בעפר רגליהם של חכמיה וחסידיה, עזבתיה ולא ראיתיה עוד.

יצאתי את גורליץ בבוקרו של יום ג׳ פ׳ נח שנת ת״ש. אחרי נסיעה רבת תלאות בסביבה עוינת הגעתי בערבו של יום ד׳ לעיר סאנוק, שהנהר סאן הזורם בה שימש כגבול בין גרמניה ורוסיה אחרי חלוקתה של פולין בין סטלין והיטלר ימ״ש.

הלכתי ישר לבית הקהילה במקום, שממנו יצאו כל לילה שיירות על מנת לחצות את הגבול, השיירות אורגנו ע״י ראש הקהילה דאז מר ליאון ורנר הי״ד.

והנה אני נמצא כבר במקום בין אחים לצרה ולתקוה, כשמטרת כל אחד מאתנו לראות את עצמו בעברו השני של הנהר סאן. במוחנו מנקרת השאלה כיצד להגיע לשפתו השניה של הנהר הסמוך כל כך. אנשים שהגיעו לפנינו יודעים לספר פרטי פרטים, וסיפורם נשמע בלתי יאומן: חוצים את הנהר בצרורות על השכם כשהמים מגיעים עד הצואר, החציה קשה ביותר בגלל מזג האויר הקר. עקב הגשמים היורדים בימים האחרונים העמיק הנהר והתרחב עוד יותר. הדברים מדאיגים את כולם ובמיוחד אותי, שמצב בריאותי היה רופף באותו זמן.

בינתיים התאספו בחדרי הקהילה כשבעים אנשים, נשים וילדים שרצון אחד להם: לעבור את הגבול. והנה נכנס מר וורנר ומודיע שהכל מוכן, הוא קורא הצידה מספר גברים צעירים, ואני ביניהם, ומוסר להם הוראות. אנו זזים, ההליכה נעשית בעצלתיים, ואחרי כחמש עשרה דקות מגיעים אנו לשפת הנהר.

האמת אגיד, כשהסתכלתי על פני הנהר כמעט שנעצרה נשימתי מפחד ומבהלה. רוחבו כארבעים מטר ועומקו לפי השמועה עד הצואר, ואינה דומה ראיה לשמיעה. ראיית הנהר שעלי לעבור הטילה עלי אימה. ומה יהיה לאחר צליחתו? בגדים נוספים, כדי להחליף את אלו שירטבו, לא לקחתי עמי. פשוט לא חשבתי על כך, ידעתי שחבילות מכבידות על האדם בשעת בריחה, ולכן לקחתי בצאתי רק טלית ותפילין, ככר לחם ועוד מספר דברים קטנים. מה יהיה אם אצטנן? איפה אמצא את עצמי אחרי צליחת הנהר ומי יעזור לי בחוליי? מחשבה רודפת מחשבה.

והנה אני רואה כבר אנשים בתוך הנהר, שקועים במים עד צואר, ושומע זעקות קורעות לב: הצילו! הושיעו! המים סחפו אותם ולא איפשרו להם לצעוד, הם נאחזו איש ביד רעהו אחרי שהשליכו מעצמם את חבילותיהם המימה, זעקותיהם המרות בקעו שחקים, ורק אחרי מאבקים קשים עם המים הסוערים הגיעו סוף סוף לשפת הנהר.

לא יכולתי לזוז ממקומי, נשארתי מאובן. תחילה לא הייתי מסוגל להבין מה שראו עיני, וכשחזרתי לעצמי במקצת צעדתי חזרה העירה. חפשתי ומצאתי איזה מקום ללינת לילה.

בשוכבי על מיטתי ריצדו מול עיני מחזות האימים, וכשהעייפות הרדימה אותי לרגעים שמעתי שוב ושוב בשנתי את הזעקות הבוקעות מהנהר: הצילו, הושיעו!

כשהאיר הבוקר הרגשתי שאין בי כוח לקום. הרהרתי: אם כשלא חציתי את הנהר כך, מה היה קורה אילו הייתי צולח את הנהר הקר הזה? ותפילה חרישית נישאה בלבי: אנא ה׳ חזקני ואמצני!

אחרי שהתפללתי, הלכתי למקום שרגלי הוליכוני, לבית הקהילה. כאן נזכרתי שכבר זמן רב לא בא אוכל לפי, כשהוצאתי מתרמילי את לחמי המיובש, אמר לי מישהו שלא רחוק מכאן גר יהודי שאצלו אפשר לשתות כוס תה. הלכתי, ואחרי ששבעתי ובירכתי חזרתי למקום. במשך היום התאספו שוב יהודים שהגיעו הנה ממקומות שונים על מנת לחצות בלילה את הסאן.

הערב הגיע, אני שוב נמצא באותו חדר של אמש. יהודים משוחחים על מה שהתרחש אמש, דאגה עמוקה על פני כולם.

והנה בשורות רעות מגיעות מעברו השני של הסאן: חלק מהאנשים שעברו לאחרונה נתפסו ע״י הרוסים ונשלחו למאסר ב״בריגטקי״, בית סוהר ידוע לשימצה בלמברג. השמועות הללו מתפשטות ומכות גלים על לבם השבור והנדכה של הממתינים פה.

אני רואה גם פנים חדשות: מספר נשים צעירות עם תינוקותיהן. גם הן באו להשתתף בצעדה העצובה הלילה. בכי חרישי יוצא מפיותיהם הזכים של התינוקות, כבכייו של משה בשעה שמצאה אותו בתיה בת פרעה. ותפילה חרישית בפי: רבש״ע, עשה למען יונקי שדים אלו שלא חטאו.

אני יושב אחוז מחשבות נוגות. הבלהות של אמש ניצבות לנגד עיני, והנני נבוך עשתונות ואובד עצה. עלי להחליט במהירות מה לעשות. אני מודע לכך שהליכה זו עלולה להיות בשבילי ח״ו סכנת נפשות, בשל בריאותי הלקויה. ומצד שני...

והנה ניגשה אלי עלמה בלתי מוכרת לי ואמרה: סליחה, אתה א' ארנברג מגורליץ? נכון, עניתי בהפתעה. מנין היא יודעת את שמי ושם עירי? היא ראתה את השתוממותי והמשיכה: אני מקרוסנו, שמי פסל, הנני מכירה אותך שכן היית רגיל לבקר אצל אחיך פנחס בקרוסנו מפעם לפעם. יש לי למסור לך מידע מאוד חשוב עבורך. כפי שאני רואה יש בדעתך לחצות את הסאן הלילה. כרגע שמעתי ממקור מהימן שהלילה, אחרי שהשיירה תחצה את הנהר כרגיל, תישאר חבורה קטנה של זקנים, חולים ונשים עם תינוקות. הם יעברו מאוחר יותר על גשר, לפי חוזה מיוחד שיש למר וורנר עם הגיסטאפו. ועצתי לך שתפנה מיד למר וורנר, תציג את עצמך כבן למשפ' ארנברג מגורליץ, ותספר שאינך מרגיש בטוב ושאתה מוכן לתרום מכספך עבור עניי סאנוק שהוא דואג להם, בטוחני שתצליח, ואני ממתינה לדעת את התוצאה.

נשארתי עומד משתאה... כמעט שלא האמנתי למה ששמעו אזני, האמנם זה אפשרי? לשוני כמעט שניטלה ממני, ברצותי להודות לה.

כשנכנס מר וורנר פניתי אליו בהתרגשות רבה ובקשתי בפי, יתכן שהבחין בדמעות שבעיני, וענה לי בקצרה: אני מאשר את בקשתך, הישאר עם הנשים, החולים והילדים. עוד אדבר אתך בעניין מאוחר יותר.

כעבור זמן קצר נכנס איש גיסטאפו, כגובה ארזים גובהו, והסתגר בחדר מיוחד עם וורנר, לאחר מספר דקות יצאו, וכרוז הודיע: הולכים!

השיירה זזה. כ־60־50 איש יצאו את בית הקהילה. בחדר נשארו כ־15 נפש, ואני בתוכם. במלים קטועות מהתרגשות סיפרתי לעלמה פסל את הבשורה, והבטחתיה שלא אשכח לעולם מה שעשתה בשבילי.

כחצי שעה לאחר עזיבת השיירה נכנס שוב מר וורנר ופנה אלי: אמרת שהנך מוכן לתרום לעניי העיר. אמור לי בבקשה, כמה כסף יש ברשותך. עניתיו: אומר לך את האמת, אנשים הזהירוני לפני צאתי מהבית שלא לקחת לדרך סכום רציני, שכן אם יערכו הגרמנים חיפוש אצלי וימצאו סכום כסף גדול, זה עלול לעורר חשדות ולהעמידני בסכנה. לכן לקחתי אתי רק מאה זלוטי, והא לך כל כספי לטובת העניים. חס וחלילה, ענה לי, כיצד אקח ממך את כל רכושך? הוא לקח עשרים זלוטי ואת היתר החזיר לי.

הוא המשיך ואמר: הנני ממנה אותך למדריך השיירה כולה. הקשב היטב והקפד מאוד לבצע כל מה שאומר לך, כי אחרת אתם עלולים להפסיד את חייכם. כשאתם יוצאים מכאן הנכם ממשיכים ימינה עד סוף הרחוב ואז תגיעו לשדה. פנו ימינה אל השביל המתמשך כשני ק"מ, ואז תגיעו לגשר. לפני הגשר כולכם חולצים את הנעלים, את עגלות הילדים ישאו האנשים בידיהם, שני

אנשים כל עגלה. כל זה כדי שלא ירגישו בכם הרוסים, השוכנים בקירבת מקום מהעבר השני של הגשר. אחרת, אינני רוצה להוציא מפי מה יקרה ח"ו. באמצע הגשר יבוא איש גיסטאפו ויפתח לכם את השער הנעול. אתם תמשיכו בצעדה שקטה מאוד מאוד. בסוף הגשר שוב נכנסים לשדה, צועדים בשביל שמאלה, ואחרי הליכה כשלושת רבעי שעה תגיעו לבית יהודי מואר במקצת, הנמצא כבר בכפר אולכוביצה השייך לרוסיה. הקפידו מאוד על כל מלה שאמרתי לכם, לכו והצליחו. נפרדתי ממר וורנר בלבביות ובהתרגשות, כמובן ששמרנו בקפידה ובדייקנות על כל מוצא פיו של האיש הנפלא הזה, מר ליאון וורנר הי"ד. בע"ה עברנו בשלום את המקום המסוכן הזה, ובחצות הלילה אור ליום ששי פ' נח הגענו לבית היהודי באולכוביצה, כפר הסמוך ונראה לעיר ליסקו אשר לפנים שימש בה כרב ואב"ד הגה"ק ר' נפתלי מרופשיץ זצ"ל. נתתי שבח והודיה לא-ל העונה אותי בעת צרתי ומצוקתי, שבה הייתי שרוי רק לפני שעות ספורות. מה רבו מעשיך ה'!

את השבת עשיתי במחיצת קרובי בעיר ליסקו, וביום א' פ' לך לך הגעתי לפשמישל, שבה שהו אבי, אחי ואחיותי, גיסי ואחייניי, הנאהבים והנעימים שבחייהם ובמותם לא נפרדו מזכרוני, הי"ד. אחרי מספר ימי שהייה בבית אבי ז"ל המשכתי בדרכי לעיר סטרי שאליה נמלטו רעיתי תחי' עם הוריה ז"ל. בעיר זו נולד לי למז"ט ביום ער"ח כסלו שנת ת"ש בני בכורי צבי נ"י.

בעיר זו שהיתי עד היום הגורלי למשפחתנו, עש"ק פ' קורח, שבו העמיסו הרוסים את כל קהל פליטי חרב הגרמנים על קרונות משא על מנת להובילם לסיביר.

עם זכרונם של ששת המליונים יזכור אלוקים את נשמתו של מר ל. וורנר, שנפל על משמרתו לאחר שהציל מאות נפשות מישראל. הוא נרצח ע"י הגרמנים כשהחליטו הללו להפסיק את חציית הסאן, כנראה כנקמה על הצלת היהודים על ידו, תנצב"ה.

את העלמה פסל ראיתי אז בפעם הראשונה והאחרונה, היא לא חצתה את מי הסאן וגם לא את הגשר שמעליו, ובטוחני שלא לשם כך באה לשם, רק היודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי, הוא לבדו יודע לשם מה באה שמה אז. בגן עדן תהא מנוחתה.

אנו נוסעים סיבירה

אין עומדים על מידת גובהו של הר אלא אם כן עומדים במרחק מה ממנו, אומר הפתגם. גם אני, כשהנני כותב שורות אלה במרחק זמן גדול מהימים ההם, אני עומד משתאה על הכוח הנפלא שהחזיק אותנו זמן ממושך כ"כ על יד

התהום הפעורה, כשעל כל צעד — מוקש, ועל כל שעל — מכשול. כשאני מחזיר את מבטי ארבעים שנה אחורה ומשקיף על השתלשלות העניינים כמות שהיתה, אין לי אלא לתת שבח לגדול העצה ורב העלילה אשר עיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם.

היה זה בערב שבת פ' קורח שנת ת"ש כאשר בא "המבשר" לביתי דאז, בעיר סטרי אשר במחוז למברג שהיה כבוש ע"י קלגסי סטאלין. היה זה ר' ישראל גלר ע"ה. הוא אמר לי: באתי להודיעך בשורה לא נעימה, הלילה נוסעים כולנו, על נשינו וטפינו, לסיביר.

הבנתי היטב שיש להתייחס לידיעה זו ברצינות ולא כאל שמועות סתם הפורחות בזמן מלחמה, שכן הכרתי היטב את האיש ואת מהימנותו, זאת ועוד, הרי כבר מזמן הילכו שמועות עקשניות, שכל אלה שהצהירו בנ.ק.וו.ד. שרצונם לחזור לעיר מולדתם הכבושה ע"י הגרמנים, אחת דתם להישלח לסיביר.

חיפשתי איפוא עצה איך להינצל מגזירת הגירוש. כנראה שבאותה שעה נשכח ממני הפסוק "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום", עתה ברור כשמש שעצת ה' היתה זאת, שסיביר תהיה סיבת הצלתנו.

חשבתי בלבי: הרי יש לנו תינוק בן ששה חודשים, צבי נ"י, על אשתי ובני התינוק אולי ירחמו ויניחו להם, אני עצמי הלכתי איפוא אל מכרי ר' אברהם הנדל הי"ד, שאתו התיידדתי במשך שהותי בסטרי. הוא היה יהודי יקר, בן תורה ומוקיר תורה. הוא השכיבני ללון בחדרו, בחדר השני גר זוג רופאים, פליטים מקראקא.

לפנות בוקר העיר אותי ואמר: "הם" כבר כאן. באו לקחת את הרופא ואשתו. כנשוך נחש קמתי, ברחתי דרך המטבח וקפצתי בבהלה מגדר החצר. ברחובות ניכר היה שמלאך המות בעיר, כל מיני כלי רכב עמוסים פליטים ומטלטליהם מלאו את הכבישים. בגניבה הגעתי לביתי, הצצתי מן החלון והנה החדר ריק, בדלת היה תלוי מנעול, הצצתי שוב, ריק, הכל ריק.

מה לעשות עכשיו? אין זמן לחשוב הרבה. לשוטט ברחוב סכנה. החלטתי לגשת לבית מדרשו של הרה"צ ר' ישעיה אשר יללס-זצ"ל. שבת היום, וידעתי שזו השבת האחרונה שבה אתפלל בסטרי.

כשהגעתי לבית המדרש הוגד לי ע"י שכנים שהבולשת מחפשת אחרי. בידם גליוני ותמונתי, והם חוקרים ודורשים מי מכיר אותי.

עטוף בטלית שאולה התפללתי זו הפעם האחרונה עם עדה קדושה זו ועם רבה של סטרי הרה"ק ר' ישעיה אשר הי"ד, נכדו של הצדיק ר' אורי מסמבור

מר אריה־לייב (ליאון) ורנר, הי״ד, ראש קהילת סאנוק, שהציל יהודים רבים ע״י הברחתם לאיזור הכיבוש הרוסי

זצ״ל. בגמר התפילה ניגשתי אל הרב, הושטתי לו ידי ובקשתי שיאציל לי ברכתו לדרך אשר אני הולך בה, הוא אמר לי בתמיהה: אני גר בסטרי עשרות בשנים, ומעולם לא קרה שבא יהודי להיפרד ממני בשבת.

נכון, מורי ורבי, עניתי. אבל הנה מה שקרה לי: אשתי וילדי צבי, שהרבי היה הסנדק שלו, נלקחו הלילה ע״י הנ.ק.וו.ד. והם כבר נמצאים ברכבת, אני הולך להצטרף אליהם.

בלב נרגש אצל לי הרב את ברכתו, ונפרדתי ממנו ומכל העדה הקדושה שאתה התפללתי במשך חצי שנה.

מבית המדרש הלכתי ישר לבית הנ.ק.וו.ד. להבדיל, כששאלוני מה רצוני, עניתי: שמעתי שמחפשים אחרי ובאתי. שמעתי אז איבן אחד אומר לחברו, הבט איזה טיפש הברנש הזה שהמציא את עצמו אלינו (הם לא ידעו שאני מבין רוסית, כי דיברתי אליהם פולנית). הם לא הבינו מה כואב לברנש הזה... בן־רגע הפכתי מבן חורין לאסיר מרצונו החופשי, כדי לקיים ״עימם אנוכי בצרה״. הוכנסתי לחדר סגור עם עוד אסירים כמוני, שנלכדו אחרי שהצליחו להתחמק בלילה, אחרי כשעה העמיסו אותנו על משאית בלווית משמר מזויין על מנת להובילנו לרכבת לסיביר.

באמצע הנסיעה נעצרה המכונית מסיבה כלשהי ברחוב העיר, ראינו את יהודי סטרי מלווים אותנו בעינים מלאות דמעות. ביניהם היו כמה ידידים שביקשו לנחמנו באומרם: יגיע עוד זמן שאנו כאן נקנא בכם שאתם בסיביר. הלואי שלא היתה הנבואה השחורה הזאת מתקיימת בעווה״ר!

והנה אנו על יד הרכבת. כל אחד רשאי לבחור לו את קרונו, רצתי מקרון לקרון לחפש את אשתי וילדי. אחרי ריצה מייגעת בין שמונים הקרונות מצאתים.

אין בכוחי לתאר אף במקצת את מה שהתרחש בלבי פנימה ברגע שהצמדתי לחזי את ילדי. הייתי האיש השבעים ושש בקרון. הקרון היה מלא על כל גדותיו כרים, שמיכות, בגדים, כלי בישול ורחצה וכל שאר מטלטלי בית (הרוסים הרשו לקחת כל מה שניתן לקחת). כמובן שהצפיפות בקרונות היתה אל אנושית.

במוצש״ק לסדר ״דא גזרת אורייתא די פקיד ה׳״ זזה הרכבת. בבוקר הגענו ללבוב, שבה סופחו אלינו עוד קרונות עד שאורכה של הרכבת הגיע לשני ק״מ ויותר. שני קטרים הובילוה: אחד לפניה ואחד מאחוריה. במשך הנסיעה היו מדי פעם מחליפים קטרים בתחנות שונות בלב רוסיה.

למען האמת, אם אומר שהיתה זו נסיעה רבת תלאות לא אמרתי עדיין כלום, אודה ולא אבוש שאין ביכולתי לתאר אפילו מקצתה. די אם אגיד שראש

דאגתנו היתה, איפה להשכיב את תינוקנו ומה להאכילו. אם ה"מיטיבים" שלנו, הרוסים, דאגו איכשהו למבוגרים לספק להם פעם ביממה איזה מרק פיגולים ומין לחם קלוקל, הרי שלתינוקות ולילדים שבתוכנו לא דאגו כלל. הלצים שבינינו אמרו שהסיבה היא פרולטרית, היות והסיסמא הקומוניסטית אומרת "מי שאינו עובד אינו אוכל", הרי מובן מאליו שלתינוקות לא מגיע אוכל לפי המשפט הקומוניסטי.

ואולם, אם לכל נפש חיה נתן הקב"ה שכל לחפש ולמצוא את מזונה וחיותה, על אחת כמה וכמה לבחיר היצירה, האדם, שחלק לו בינה יתירה לשמור על קיומו ולהישמר מנזקים ומפגעים המצויים כמעט בכל עת ובכל מקום. ובמיוחד בנסיעה כמו שלנו שאנו נמצאים בתוך הצרה והמצוקה עצמן.

ראשית חכמה, עלינו למצוא מקום משכב "נוח" לתינוקנו בקרון הדחוס אנשים וכלים שונים ומשונים עד אפס סנטימטר לדרוך ולעבור ממקום למקום. אלא שבשעת הדחק פועל באדם כוח ההמצאה, אחרי שכל אנשי הקרון תפסו מקומותיהם לישיבה ולשכיבה למשך ימי הנסיעה, תפסנו גם אנו את מקומותינו ובהם קנינו שביתה עד סיביר. מתוך צרורות המטלטלין שהביאה אשתי לרכבת הוצאתי את אמבטית התינוק ובה שכב הפעוט במשך כל זמן הנסיעה. "מיטה" זו הצילה אותו מדריכה ומדריסה במשך כל הדרך. כך פתרנו את בעיית איכסון התינוק, ומה על מזונו? הרי אין תינוק מסוגל, כידוע, לאכול מרק רוסי ובפרט כשמביאים אותו באמצע הלילה...

אלא שגם בענין זה התקיימו דברי חז"ל "אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן מקדים ובורא להם רפואה בתחילה" (מגילה י"ג). בזמן שהתחילו מהלכות שמועות על הגירוש לסיביר, הבינונו שהדבר עלול להתאמת, ומכיוון שהספקנו להכיר במקצת את הרוסים התחלנו להכין צידה לדרך, בעיקר דברים המחזיקים מעמד, כמו צנימים וסוכר וכו'. כל זה שימש לנו עתה מזון לתינוק. בכל פעם שהרכבת עצרה לזמן מה הלכתי עם ספל בידי לבקש מעט מים חמים מנהג הרכבת, עירבבנו את פתיתי הצנימים עם סוכר ומים ומזה ניזון התינוק.

לאחר נסיעה של שלושה שבועות הגענו בעש"ק פ' פנחס למקום שהיו בו רק יערות. שם המקום היה אסינו, מחוז נובוסיבירסק, הוכנסנו לצריפי עץ מלאים במליוני פשפשים, שעקצו ודקרו אפילו בצהרי יום. בלילות היו הצריפים גיהינום ממש, ונתקיים בנו המקרא "בבוקר תאמר מי יתן ערב ובערב מי יתן בוקר והיית משוגע וכו'".

עבודתנו היתה במפעל ענקי לנסירת עצים, אותי העמידו להעביר לוחות עץ מבית הנסירה לתחנת הרכבת על גבי קרונית שהילכה על פסים ע"י דחיפה,

בית־לחם — נשים פלסטיניות בשעת הפגנה נגד הגירוש הישראלי

תיעוד מסע הרכבת הראשונה מאילת לתל אביב — ליד באר שבע

אולם למרבה הצרה היו הקרוניות והפסים עשויים בצורה "שלומיאלית" ולאחר כל מספר מטרים ירדו הקרוניות מהפסים והלוחות הארוכים והכבדים נפלו ארצה, כוחותינו כלו בעבודה זו. כשעמדנו חסרי אונים מול הנעשה באו חברים, שקרוניותיהם נחסמו ע"י שלנו, לעזור לנו להעמיס מחדש. אחרי מאמצים משותפים סודרה הקרונית, ואז נפלה אחרת וחוזר חלילה. להשלמת התמונה עלי להוסיף שכל זה קרה באמצע הלילה ובחשיכה גמורה.

אחרי כמה ימי שהייה במקום התגלה לנו שאקלימו של המקום הוא קטלני לאנשינו, בני אירופה. הרבה מתושביה החדשים של אסינו חלו בקדחת ובכל מיני מחלות אחרות, ומתו. השמועה אמרה שמדי יום מתים 12-10 אנשים. התחילה תסיסה, והחלטנו על שביתה. לא יוצאים לעבודה, שביתה ברוסיה, מי שמע כזאת?

הגיעו אנשי הנ.ק.וו.ד. ופתחו באזהרות ובאיומים. באתם מפולין לערוך אצלנו שביתות? מרה תהיה אחריתכם! נוציא את כולכם להורג, אומר ראש נ.ק.וו.ד. במקום, הח' אמיליאנוב, ושולף את אקדחו בפני אסיפה של אנשים, נשים וטף, והנשים מושיטות כלפיו את תינוקותיהן ואומרות: איננו מפחדות, אתה יכול לירות בנו...

הרוסים ראו שהדבר רציני, דבר כזה באמת לא קרה להם מעולם, בלקסיקון הרוסי לא קיימת המלה שביתה... והרי מדובר כאן באזרחים פולניים, הם אינם יודעים מה לעשות.

מגייסים בבהלה אנשי נ.ק.וו.ד. יהודיים ממוסקבה, הם מדברים אלינו אידיש, עורכים אסיפות ובהן הם מאיימים עלינו יותר ויותר. הנאספים אינם מתפעלים מהאיומים, ואומרים: אין לנו מה להפסיד, אפילו אם לא תבצעו את איומיכם להוציא אותנו להורג, האקלים יהרוג אותנו ממילא, הללו חזרו למוסקבה והשביתה נמשכה.

אחרי מספר ימים התפשטה שמועה שהשלטונות החליטו להעביר לאיזור יותר נוח את הזקנים, החולים וכו', אנשים צעירים, אפילו עם ילדים קטנים, ישארו במקום. אחרי יומיים ישבה כבר ועדה שבדקה ורשמה את המיועדים להעברה. אנשיה אישרו ליציאה רק את אלה שראו כי לא יפיקו מהם שום תועלת בעבודה, ודחו בתקיפות כל איש ואשה, צעירים, ללא כל התחשבות בילדיהם, יהיו כמה שיהיו. אני לא הלכתי כלל לנסות את מזלי. חששתי שזה עלול לקלקל את מה שאני מתכנן לעשות.

לא עברו אלא ימים אחדים והרכבת המיועדת להעברת החולים כבר מוכנה ועומדת בתחנה. על כל המיועדים ליציאה להגיע בכוחות עצמם לתחנת הרכבת,

וכמובן שההמולה היא עצומה. בתוך הערבוביה הזו התחמקתי לרכבת גם אני עם אשתי וילדי. אנו נמצאים כבר בפינה נסתרת באחד הקרונות. תמכתי יתדותי בה׳ הרועה אותי מעודי ועד היום שלא יעזבני בזכות תינוקי הנקי מחטא ובזכות אבותי הקדושים. בפי תפילה: אנא, ה׳ חזקנו ואמצנו.

אחרי תוחלת ממושכת וחרדת לב שלא יבואו לבדוק בכשרותם של הנוסעים, זזה הרכבת. הלב עדיין הומה מהפחד וממריטת העצבים במשך זמן הציפיה לנסיעה, אולם הרגשנו הרגשה ברורה שהצלחנו בעזרת ה׳ במשימה. אחרי נסיעה של עשרה ימים הגענו באחד מימי אלול לעיר רוודה שבמחוז סוורדלובסק, אוראל. שוב הכניסונו לצריפי עץ. כל משפחה קיבלה חדר לפי גודלה, עבדתי בבניין ובסלילת פסי רכבת, עבודה די קשה, אך ביחס לתנאי סיביר היה בהעברה זו הקלה ניכרת במצבנו, במקום הזה שהינו כארבעה עשר חודש, עד סוף שנת תש״א. אז התחילו שוב נדודינו, ועד לקזכסטן ולטשקנט הגענו.

בין כסה לעשור שנת תש"א

בתחילת חודש אלול של שנת ת"ש, הגענו, קבוצת פליטים יהודיים מפולין, מסיביר לאורל. הורדנו מהרכבת בישוב "דוק", היה, זה פרוור של העיר רוודה שבמחוז סוורדלובסק.

כשעה לאחר שהוכנסנו לצריף הקרשים הארוך (כששים מטר), בטרם הספקנו לנוח מעט מהדרך הארוכה והמייגעת, נכנסו לחדרנו "נצ'אלניקים" (מנהלי עבודה) ממקומות עבודה שונים בסביבה, על מנת לשבצנו בעבודות שהוכנו עבורנו עוד בטרם הגענו למקום.

לשאלת אנשינו על סיבת החיפזון הזה, ומדוע אין נותנים לאנשים עייפים שבאו זה עתה מדרך כה רחוקה לנוח כמה ימים ולהחליף כוח לקראת העבודה, ענו המנהלים בחיוך: כנראה שטרם הספקתם להכיר את חייה ונוהגיה של רוסיה. אצלנו העבודה היא דבר שבקדושה, ואסור בהחלט לבזבז שעות עבודה יקרות. בטוחים אנו שכאשר תלמדו להכיר את החיים אצלנו, כי אז תתייחסו ביתר רצינות לחיי עבודה לא כמו בפולין מולדתכם, שבה מתייחסים לעבודה בקלות ראש ובזלזול...

זה היה "השיעור" הראשון שזכינו לו עם דורכנו על מפתני הצריפים במקומנו החדש. ואכן, בבוקרו של יום המחרת עמדו כבר כתשעים אחוז מאנשי קבוצתנו במקום עבודתם, מהם בעבודת בנין, מהם על יד פסי רכבת חדשים, ומהם בבתי חרושת לתעשיה כבדה.

מספר קטן של אנשים נשאר בבית, אליהם הגיעו עוד באותו יום רופאים ואחיות, לקבוע אם טענתם שהם חולים ותשושי כוח היא נכונה, או שמא אינם אלא סימולנטים, פרזיטים וכדומה, החפצים לאכול לחם סובייטי חנם, ללא עמל כפיים. כך היא המידה ברוסיה, שכל בן תמותה הנמנע מלעבוד נחשד בפרזיטיות, אפילו הוא חולה הנוטה למות.

עוברים ימים מספר, וימי ר"ה ויוכ"פ ממשמשים ובאים. מה יעשו אנשים כמונו? האם יעלה על דעתנו לעבוד בימים קדושים אלה? כבר שמענו מאחורי הפרגוד, שנ.ק.וו.ד. מודעת לבעייתנו, וכבר ידועה תגובתה: לא יעלה על הדעת שמישהו ישוחרר בימים אלו מהעבודה, כבר נרמז לנו אפילו על סעיפים

מסויימים בקודקס הסובייטי הדנים בהיעדרות מהעבודה בימי פולחן דתיים ובעונשים שגוררת עבירה כזו, הנחשבת כקונטר־רבולוציה וכמרד בשלטון. משמע שבעיה קשה לפנינו. וכבר נודע לנו על כמה חלושי אופי שהחליטו מראש להשלים עם הגזירה.

בעצמי החלטתי שיהיו התוצאות אשר יהיו, אני אשאר בבית. אולם מה לעשות שלא להיכנס לסכנה? הרי יש לי בבית אשה ותינוק. אסור לנהוג בקלות דעת בבעיה כה חמורה.

ואז נצנץ בראשי רעיון: הרי קצר־רואי אני ומרכיב משקפים. אשבור אותן בצורה שייראו כאילו נשברו בעבודה. כל רופא יכיר בעובדה שאינני מסוגל לעבוד בלעדיהם. וכך עשיתי.

כשהלכתי לרופא משפחתי ומסרתי לו על מה שקרה לי היום בעבודה, הפנה אותי הלה לרופא עינים במרפאה שבעיר רוודה. רופאה רוסיה בדקה שם את עיני בדייקנות מרובה ורשמה לי "רצפט" למשקפים מתאימים לעיני, היא הפנתה אותי לבית מרקחת אחד ברוודה, בהעירה לי שאם לא אשיג את המשקפים בבית מרקחת זה, עלי לחזור על כל בתי המרקחת שבעיר, והיה אם לא אשיגם באף אחד מהם, עלי להופיע אצלה שוב.

בעוזבי את חדר הרופאה ירד כבר הערב, ובתי המרקחת סגורים היו, חזרתי לצריפי, ולמחרת לאחר גמר העבודה (שבה ניתנו לי רק שליחויות וכדומה, שהרי לא יכולתי לבצע עבודות מדויקות) הלכתי לרוודה, לבית המרקחת שאליו הופניתי ע"י הרופאה, בהציגי לפני הרוקחת את המרשם שבידי, אמרה זו בתמיהה: אני מתפלאת ששולחים אלינו מרשמים למשקפים, הרי מזמן אזל מצרך זה ממלאי בתי המרקחת. על שאלתי, אולי אפשר להשיגם במקום אחר ברוודה, ענתה בהחלטיות: ברוודה בודאי שלא, ואולי אפילו לא בסוורדלובסק. ביקשתי ממנה לאשר את דבריה בכתב, וכן עשתה. כך חזרתי על כמה מבתי המרקחת בעיר והעליתי חרס בידי. יש לציין, שעוד לפני "השבירה" ידעתי היטב שאין להשיג משקפים בימים אלה. את ה"תרגילים" הָאלו של חיפוש משקפים בבתי המרקחת ברודה המשכתי לעשות במשך כמה ימים, ובערב ראש השנה בשעות אחה"צ הופעתי שוב לפני רופאת העינים ובידי המרשם והאישור שאזלו, הרופאה לא ידעה מה לעשות אתי. היא נמצאה במבוכה, בפניה ניכר היה שהיא בעלת מצפון.

היא ביקשה את סליחתי ונכנסה לחדר סמוך, כנראה כדי להתייעץ עם מישהו, לאחר דקות מספר נכנסה לחדר בלווית רופא אחר, ההוא פנה אלי בפנים זועפים ואמר: הראה לי את משקפיך, וכשעודם בידיו אמר לי ברוגזה באידיש:

אתה שברת את משקפיך במו ידיך כדי לא לצאת מחר, בראש השנה, לעבודה! הוא אמר משהו לרופאה ויצא ברוגזה את החדר. אז אמרה לי הרופאה: חבל שאינני יכולה לעזור לך במאומה, מפני שאין לי רשות לשחררך מעבודה.

העולם חשך בעדי. הפסדתי מכל הכיוונים, משקפים אין לי כבר, מעבודה בר״ה לא שוחררתי, ונוסף לכל, עוד איחשד כסבוטז׳יסט — דבר שהינו עוון פלילי בבריה״מ. בליל ר״ה זה שרכתי בקושי את רגלי הכושלות לעבר צריפי הדל. בחוץ שרר חושך מצרים, שום תאורה לא היתה בכל השטח. נכשלתי כמה וכמה פעמים בבורות, בקוצים ואבנים עד שהגעתי ל״דוק״, שם נכנסתי ישר לחדר שבו התאספו מספר יהודים לתפילת מעריב של ראש השנה. התברר שהגעתי בדיוק ברגע שבו גמרו להתפלל! תארו לעצמכם לאור כל אלה את המצב שבו הייתי נתון באותו רגע!

(לאחר זמן נודע לי שאותו רופא שדיבר אלי באידיש רהוטה היה קומוניסט וורשאי שערק מפולין לפני המלחמה ל״גן העדן״ הסובייטי. כנראה שרצה להוכיח במעשהו זה את נאמנותו לשלטון הקומוניסטי, שכן הרבה מאותם עריקים נחשדו כמרגלים שהושתלו ברוסיה ע״י השלטון הפולני).

למרות הכשלון החרוץ שנחלתי, למרות שכל תוכניותי ותקוותי התנפצו, גמרתי אומר שהחלטתי בעינה עומדת: לא לצאת בר״ה לעבודה, יהיה אשר יהיה.

ובאחד הימים שבין כסה לעשור הוכנסתי לבית הסוהר שבתחנת נ.ק.וו.ד. במקום, נחקרתי במשך שעות לסיבת היעדרי מהעבודה בר״ה. עמדתי בתוקף על טענתי, שהסיבה היחידה היא משקפי שנשברו ושבלעדיהם אינני מסוגל לעבוד, ביקשתי שיעמידוני בפני ועדה רפואית כדי שישתכנעו שהצדק אתי, לבסוף שוחררתי באותו היום, אלא שלא היה זה סוף פסוק. מן הראוי לציין שלא הייתי היחיד שנעדר בר״ה מהעבודה. כמוני עשו 12 איש ואשה, משכני היהודים שוכני הצריפים.

משפט בעיצומו של יוכ״פ

בליל ״כל נדרי״, כשהתאספנו כמה מנייני יהודים לתפילה, נכנס יהודי והודיע בשם נ.ק.וו.ד. שבשעה 7.30 באותו ערב תתקיים אסיפה באחד מפרוזדורי הצריפים, וההשתתפות חובה על כל הדיירים. הידיעה על האסיפה, שארגנה הנ.ק.וו.ד. בחיפזון כה רב דווקא בליל ״כל נדרי״ לא הפתיעה אותנו כלל. לאחר שהגיעה לאוזני נ.ק.וו.ד. הידיעה שבכוונתם של יהודים רבים לא לצאת לעבודה ביום הקדוש הזה, החליטו לקדם את פני ״הרעה״ — וזו היתה סיבת האסיפה.

והנה תוכן הנאום שנשא ראש הנ.ק.וו.ד. באסיפה הנ"ל:

היום נודע לנו ממקור מהימן על כונתם של כמה מתושבי המקום לא לצאת לעבודה מחר, שהוא עבורכם יום מקודש, יום של כפרת עוונות ושל סליחה ומחילה. דעו לכם, שאפילו אם הא־ל שלכם ימחול לכם על כל עוונותיכם, הריבולוציה לא תמחול לכם על עוון זה של אי יציאה לעבודה. אלה שיעזו לעשות זאת יתחייבו בנפשותיהם ויסכנו גם את בני משפחותיהם. הם ישאו באחריות המלאה למעשה זה המכוון נגד המהפכה, שהינה מקודשת לנו בדמם של מליוני הרבולוציונרים שנתנו נפשם עליה. לא בקלות הגענו למטרתנו, נאבקנו עליה בדם ואש ותמרות עשן. והנה הגיעו עתה כמה "פופים" (רבנים) מפולין ורוצים להרסה. היה לא תהיה! דעו לכם שלא אחד בלבד עמד עליה להרסה, אלא שבמשך 24 שנים אנו נאבקים עם כוחות שחורים והצלחנו להדפם. וברור שגם עתה נדע כיצד לטפל בנחשים הארסיים הללו שלא יהיו מסוכנים. ואמצעים אינם חסרים לנו.

כולכם מוזהרים בכל תוקפו של החוק הסובייטי שלא לתת יד למסיתים, ולצאת מחר כאיש אחד לעבודה, העדרות מעבודה מחר או ביום אחר תיחשב כמרד נגד המהפכה! ודעו לכם עוד שכפליטי חרב אנו חסים עליכם, ומזהירים אנו אתכם לא לעשות שגיאה חמורה כזאת שאתם חושבים לבצע, שלאחר מכן בוודאי תתחרטו עליה — אלא שיהיה מאוחר מדי.

מובן מאליו, שדברים כדרבונות אלו עשו את שלהם. חזרנו לצריפינו מדוכדכים עד עומק נשמתנו, ולא קמה עוד רוח באיש להמשיך לחשוב על אי יציאה לעבודה למחרת, גם החלטתי הנחושה נשברה לאחר נאום זה, וללא היסוסים נוספים החלטתי לצאת מחר עם כולם ל"עבודת היום", כשתמכתי יתדותי על דברי חז"ל ש"אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש", וידוע ידעתי שאין לך פיקוח נפש גדול מזה.

אלא שבשוכבי על משכבי בלילה, ייסר אותי מצפוני: הכיצד תוכל אתה, אברהם ארנברג, שנולדת, גודלת וחונכת בבית חרדי חסידי, שהקפידו בו על קוצו של יוד של כל מנהג יהודי, ושכל ימי חייך עברו עליך בבית המדרש — כיצד תוכל מחר, ביום הקדוש, לצאת לעבודה, שכמה וכמה "אבות מלאכה" כלולים בה? כיצד תוכל לעמוד בבך?!

מחשבות כאלה וכדומה להן כירסמו בלבי במשך הלילה, ואין צורך לומר שלא עצמתי עין כל אותו לילה.

עם אור הבוקר קמתי והתפללתי, באמצע אמירת מזמורי תהלים נכנס לחדרי סגנו של ראש נ.ק.וו.ד. והודיע: אתה, ארנברג, לא תצא היום לעבודה, אלא

תתייצב בשעה שמונה בדיוק במשרדו של המנהל. ברגע הראשון התנחמתי במקצת, חשבתי שאולי נושעתי ולא אצטרך לעבוד היום. כנראה שנשכח ממני באותו רגע הכלל "מרשעים יצא רשע"... וכעבור זמן קצר אמנם נכזבה תוחלתי.

במשרדו של המנהל חיכו כבר כמה יהודים, גברים ונשים, שהואשמו כמוני בהיעדרות מהעבודה בר"ה. אולם את סיבת הזמנתנו לכאן היום לא ידע אף אחד. ניסינו את כוחנו בניחושים שונים, ואז נכנס המנהל והודיע בקצרה: כולכם מואשמים בהפרת חוק העבודה ועליכם להופיע היום בבית המשפט העירוני ברוודה!

הוא התיישב בכורסתו ורמז לי לגשת אליו, ואז פנה אלי ואמר: הבט, ארנברג, הנה בקולב שעל הקיר תלויים מפתחות, תוריד מפתח מספר... תיגש למחסן של כלי העבודה ותוציא משם את המשור הגדול ביותר, תקח אתך את זלמן טייארשטיין (היה זה יהודי חלש מהעיר ריבשוב) ושניכם תנסרו את גזע־העץ המונח בחוץ מאחורי חלון זה.

עשיתי עצמי כאילו אינני מבין מה רצונו ממני (כלומר: וכי מנין לי להבין רוסית? הרי תושב פולין הייתי עד לפני חודשים מעטים ומימי לא שמעתי מלה רוסית). אלא שהתרגיל לא הצליח. הוא קם בעצמו מכסאו, הוריד את המפתח ונכנס עם שנינו למחסן הכלים. הוצאנו את המשור וניגשנו לגזע שהקיפו היה כמטר וחצי, תוך כדי כך הסביר לי המנהל למה בחר דוקא בי לעבודה זו: מכיון ששמעתי עליך שאתה "סטכנוביץ" (פועל זריז ומומחה בעבודה) רוצה אני איפוא להיווכח במו עיני אם נכון הדבר או לאו...

דבריו אלו של המנהל, שנאמרו כשחיוך זדוני רחב על פניו, בבוקרו של יום הכפורים, דקרו בנשמתי כדקירת חרב בלב כאוב.

שנינו ניסינו להתגבר על קשיות עורפו של הגזע הענק, ניסרנו אותו כשאגלי זיעה ניגרים על כל גופנו, ודמעות בעינינו, ותפילה חרישית על שפתי היבשות: אנא ה' ראה עוניי ועמלי ושא לכל חטאתי.

וכשהגיע המשור לחצי עוביו של הגזע ושנינו נשארנו באפיסת כוחות, העיף הנאצ'לניק מבט על שעונו והפטיר: "ריביאטו" (ילדים), הגיע הזמן ללכת. ואז החלה הצעדה אל בית המשפט.

בדרך לבית המשפט

בצעדה זו, שבראשה הלך נאצ'לניק נ.ק.וו.ד. השתתפו שנים עשר איש ואשה, כולם ללא יוצא מן הכלל היו שרויים בצום, אולם אפשר לומר שעל פניהם לא ניכרו שום דאגה או מתח. אדרבא, עין בוחנת היתה מבחינה בפניהם

באיזה שהוא סיפוק נפשי נסתר. לכאורה יקשה למצוא צידוק לסיפוק זה, שהרי סוף סוף למשפט ברוסיה הם מובלים, ובעבירה לא קלה הם מואשמים.

אלא מה אפשר לומר? שסיפוק זה בנצחיותו של עם ישראל מקורו. הנה אנו מובאים להישפט על לא עוול בכפינו, אלא על חטא שלא חטאנו ועל פשע שלא פשענו. כולנו כאן מובאים להישפט על שלא הסכמנו להינתק משלשלת הדורות של עם שלא השלים בשום תקופה עם גזירות השמדה שגזרו עלינו רשעי כל הדורות, וקשר זה של מסירות נפש לא נותק גם בימינו אלה. עדות חיה לכך הם יהודים אלה שסירבו בתוקף לחלל את קדושת הדורות ומוכנים להישפט על כך. האם אין זה ניצחון של החלשים על החזקים? ברור הדבר שזה היה מקורו של סיפוק מסתורי זה על פניהם של הצועדים לבית המשפט.

וכשהדרך התמשכה כדי שעה ויותר, החלו האנשים לעודד איש את רעהו. אזי נענה אחד, יהודי תמים וירא שמים, ואמר: הנה אנו מובלים כעת לדין על שרצינו לקיים מצות בוראנו, ומשפט זה יתקיים בעת ובעונה אחת עם המשפט של אבינו שבשמים, שיושב עכשיו ודן את כל העולם כולו כמו שאמרנו בתפילותינו בר״ה: ״ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע״. ואם כן בטוחני שגם דיננו וגם דין שופטינו ייחרץ כעת.

(ובפרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, בחודש תמוז של אותה שנה, שנת תש״א, נזכרו הנשפטים בדבריו של אותו יהודי תמים ויהי לפלא).

כך שוחחו ביניהם היהודים שהובלו למשפט באותו יום כיפורים אל בית המשפט ברוודה.

המשפט

אחרי הליכה מייגעת הגענו לבית המשפט, תחילה נבנס פנימה ראש נ.ק.וו.ד. ואותנו השאיר בפרוזדור, הוא התיישב ליד השופטת, והנידונים נקראו להיכנס. לא נדרשנו, כנהוג בכל העולם, לענות על השאלה אם מודים אנו באשמתנו או לאו, פסק הדין היה כוללני — כלומר, דין ומשפט אחד לכל המופיעים בכתב האשמה — ובו נאמר: הואיל והנאשמים טייארשטיין, ארנברג וכו׳ וכו׳, עברו על חוק העבודה ביום זה וזה כשלא הופיעו לעבודתם מטעמי דת ופולחן, ועברו בכך על סעיף... מחוקת העבודה הסובייטית — הם נידונים לקנס של הורדת 25 אחוזים ממשכורתם במשך ששה חודשים.

בסוף פסק הדין הופיעה הערה: והיה במקרה של היעדרות נוספת או איחור לעבודה במשך ששת החודשים הללו, יישפט הנאשם לפי סעיף... שבחוק העבודה, שעונשו הוא חמור בהרבה מהעונש הנוכחי.

אחרי הקראת פסק הדין ע"י השופטת נתבקשו הנאשמים לחתום עליו. כל הפרוצדורה נמשכה כשעה וחצי, ובסיומה החלה הצעדה בדרך חזרה. בדרך הסביר לנו הנצ'אלניק את קלותו של גזר הדין, שמקורו בעובדה שבית המשפט התחשב מאד במצבנו כפליטי חרב שזה מקרוב הגענו למולדתם החדשה וטרם הספקנו להתאקלם בה. זאת ועוד, טרם הכרנו את חייה של המדינה ונוהגיה. בנימוקים האלה התחשב בית המשפט. אולם עליכם להבין — הוסיף — שאם המקרה יחזור על עצמו ותעשו שוב שגיאה כגון היעדרות או איחור לעבודה, הרי ברור שתשאו בכל חומר עונשו של החוק הסובייטי, ולא אתם בלבד אלא גם נשיכם וילדיכם יסבלו מזה.

וכל זאת אומר אני אך ורק לטובתכם. דעו לכם שהחוק הסובייטי אינו מתחשב בסנטימנטים, שאצלנו קיים הכלל: יקוב הדין את ההר.

את האמת אומר שאזהרתו זו של נאצ'לניק נ.ק.וו.ד. נחרתה היטב בלבי ובמשך החורף היא ריחפה לנגד עיני תמיד ולא הסחתי דעתי ממנה, לאט לאט התחלתי להבין שלאזהרתו של איש נ.ק.וו.ד. יש להתייחס בכובד ראש גמור.

לידי הכרה זו באתי לאחר שני מקרים שקרו במחנה הצריפים שלנו, ומעשים שהיו כך היו:

במחננו התגורר בחור וילנאי, חבדני"ק וירא שמים, הוא סירב בתוקף לצאת לעבודה בשבתות, ואנו כולנו, שחיבבנו אותו מאד, דאגנו מאוד לשלומו. אמרנו לו: הבט וראה, הרבה מאד אנשים שהם תלמידי חכמים ויראי שמים יוצאים בכל זאת לעבודה בשבתות מפני שהם מכירים בסכנה הכרוכה בדבר, כקביעתם של חז"ל "אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש". אם כן עליך לנהוג כמוהם ולא לסכן את עצמך, אולם כל דברינו היו לשוא והבחור הזה (ששמו נשכח ממני) עמד בסירובו, ולא עברו ימים מועטים והוא נעלם מהאופק ולא שמענו עליו עוד.

ומעשה נוסף היה ביהודי ריבאשובי, ר' נחום פריבנר שמו, שהיה משתמט מעבודה בטענה ששלושה אנשים מבני משפחתו עובדים, גם הוא נעלם באופן פתאומי באחד הלילות. בני משפחתו עשו מאמצים עצומים להיוודע לאן נשלח, אך העלו חרס בידם.

אשר יגורתי בא לי

במשך כל אותו חורף לא סרו ממני הדאגה והפחד. הייתי שרוי בחרדה מתמדת שלא איכשל ח"ו באיזה איחור לעבודה או באיזה מכשול אחר ואהיה צפוי למשפט נוסף, חמור יותר מקודמו, והרי מכשולים אינם חסרים ברוסיה ועל כל צעד ושעל הם מצויים, ופחד זה לא בלי סיבה היה. הרי מתגוררים אנו במרחק של 4 קילומטרים ממקום עבודתנו, אין כל תחבורה למקום, ורגלינו הן

שמוליכות אותנו שמה, בלילה יוצאים ובלילה חוזרים. אמנם רואים מפעם לפעם אוטובוס קטן ומיושן, מלא וגדוש, שאף איננו עוצר בתחנה הסמוכה למחננו, ומה עושים היהודים שלנו? משכימים קום בעוד ליל, מתעטפים בטלית ותפילין (ללא ברכה כמובן), מתפללים בחיפזון ויוצאים לדרך, ומגיעים למקום העבודה עייפים ורצוצים. זהו סדר היום הקבוע של תושבי הצריפים שהובאו הנה לא מכבר על מנת להכשירם לסטכנובצים (פועלים מומחים) לכל דבר.

אותו יום שבו קרה לי מה שקרה, בחודש חשוון היה, הגשמים הרבים הפכו כבר את הקרקע לביצה סמיכה ועמוקה, שבה בוססתי אל מקום עבודתי, כשרגלי סירבו ללכת הלאה, נעמדתי ליד אחת מתחנות האוטובוס, וייחלתי לרחמיו של הנהג, אולי יחוס עלי הפעם ויסיעני לעבודתי...

אלא שמיד נכזבה תוחלתי, האוטובוס אמנם עבר, אלא שהיום הוא מלא יותר מתמיד ונהגו לא חשב אפילו לעצרו. נשארתי בתחנה אחוז חרדה עמוקה ביודעי בבירור שצרתי צרה...

אזרתי כוח של נידון ל... וצעדתי קדימה. בהגיעי למקום ראיתי את השעון מורה על 8.30. הצצתי לתוך המשרד ובראותי שהמזכירה איננה, עשיתי צעד נועז, הורדתי את תו־מספרי ממקומו ושמתיו בטבלה כאלו לא קרה דבר, כלומר, כאילו הופעתי לעבודה בזמן.

כשבאתי אל קבוצת חברי לעבודה, שהיו כולם יהודים, הבינו הללו מיד שקרה לי משהו. פני היו חיוורות כסיד...

הם הפצירו בי לספר להם מה מעיק על לבי, לא סירבתי וסיפרתי להם. ואז החלה התייעצות: מה עלי לעשות עתה? מקצתם סברו שאינני צריך לעשות דבר, ונימקו את דעתם: הואיל ועברת במשרד והמזכירה לא נמצאה במקום, תלית את מספרך במקומו בתום לב... היא בוודאי לא תדע מכלום, ועליך להניח לכל העניין ולא לטפל בו.

ומקצתם סברו אחרת: הרי תפקידה של המזכירה לפקוח עין על כל הנעשה במשרד ולהשגיח איזה עובד מגיע בזמן (כלומר עד השעה 8) ואיזה עובד מאחר. ובמקרה של איחור עליה לרשום לפניה את המקרה, באיזו שעה בדיוק הגיע המאחר, ולמסור זאת אחר כך למנהל, שוריגין, אם כן כיצד ייתכן שלא תדע על המקרה?

בקיצור, הספקות החלו לכרסם בלבי והייתי שרוי במצב שאין ביכולתי לתארו, הנעלם הגדול הזה, האם יודעים המזכירה והמנהל על איחורי או לאו?! אם נודע הדבר, אין ספק שעלי ללכת אל המנהל ולהצטדק לפניו שהנסיבות גרמו

לי לאחר. ואם יש בו קורטוב של הגינות, למרות שהוא ידוע כקשוח ורשע, אולי יתחשב במצבי שיש לי תינוק בבית ויראה בכך נסיבות מקילות.

אולם במקרה שאין יודעים על איחורי, הרי תהא הליכתנ זו הליכה מן הפח אל הפחת, ואגרום לעצמי תקלה שאין לה תקנה...

בגמר העבודה הוליכוני רגלי איכשהו אל המשרד. עמדתי בפיק ברכים לפני שוריגין, שכולם, יהודים ורוסים, הכירוהו כרשע מרושע. ביקשתיו שיוותר לי על שאיחרתי היום לעבודה ואלו הן הסיבות... וכו' שגרמו לאיחורי, ושיתחשב במצבי, ושאני מאד מבקש סליחתו...

בשמוע שוריגין את תחנוני לא ענה לי כלום, אלא הפנה מבטו לעבר מזכירתו וצרח בחימה שפוכה ובקול מרושע: תגידי, נינה, כך אפשר לסמוך עליך ועל עבודתך?! הנה גם ארנברג בין המאחרים, ולא רשמת אותו ולא הודעת לי על זה. וכך המשיך בחירופים ובגידופים לעברה. המזכירה החוירה והסמיקה וכמעט שנשתנקה. וכששככה חמתו במקצת, אמר לי: כרגע אינני יכול לענות על בקשתך, אשקול בעניין וימים יגידו, ובזה עזבתי את המשרד.

חברי לעבודה שהמתינו לי בחוץ, כי רצו מאד לדעת מה יעלה בדיני, ניסו לעודדני, אך לשוא. בלב כאוב ובנפש מדוכדכת על אשר עוללתי לעצמי, הגעתי לצריפי.

במשך ששת חודשי החורף היתה חרב דמוקלס תלויה מעל ראשי, פסק הדין במשפט של יוהכ"פ, והמקרה של האיחור לעבודה, עשו את שלהם ולא נתנו מנוחה לנפשי. בימים לא חדלתי לרגע להרהר בענין, ומחזות שחורים היו לחם חוקי תמיד, ובלילות ביעתוני חלומות־בלהה, שהנה מובילים אותי למחנה נשפטים בסיביר כשקול בכייתם של רעייתי ותינוקי מלווה אותי... ועוד כהנה וכהנה מחזות אימה.

רק כשעבר עלי החורף בשלום, אז ידעתי שרחמי ה' וחסדיו הצילו אותי מהתהום שהיתה פעורה לבלעני.

לאחר זמן, בעת ששוחררנו ועמדנו לעזוב את המקום, סיפר לי קומוניסט יהודי שהיה מקורב לשוריגין כי הלה סיפר לו, שבאותו זמן שנכשלתי באיחור התחוללה בו מלחמה פנימית: האם למסור את ארנברג למשפט, אם לאו? מצד אחד — הסביר — אני קומוניסט קשוח שאיננו מתחשב בסנטימנטים. אולם כשבאתי לבית המשפט להגיש את התלונה נגדו, נעצרתי פתאום, אז אמרתי לעצמי: מה קרה לך, שוריגין, שהפכת להיות רך לב כאשה? וכשהתייעצתי בעניין עם מזכירתי נינה הופתעתי מלימוד הזכות שלה עליו, למרות שטבעי היה

כי תשמור טינה בלבה עליו, שבגללו שפכתי עליה את חמתי, ולא זו בלבד, שהיא לא קטרגה עליו, אלא אדרבא, היא עוד סינגרה עליו שהוא איש תמים ושאין שמץ של אשמה באיחורו, ואז חדלתי לטפל בעניין, היתה זו לי הפעם האחת והיחידה שקשיחותי נשברה.

ולה' הטוב והמיטיב פתרונים...

בימי הכפור הנורא

אותו היום, ה־18 בפברואר 1941, הטיל את אימתו על כל תושבי איזור רוודה שבאורל, ובמיוחד על הפליטים היהודים שוכני הצריפים שבמקום. עליהם הוטל לצעוד, בעיצומו של הכפור הנורא המלווה בסופות שלג עזות, דרך של 4־5 ק״מ על מנת להגיע למקום עבודתם, הטמפרטורה היתה 40 מעלות מתחת לאפס, מזג אויר שעפ״י עדותם של הרוסים המקומיים, הוא נדיר אפילו באורל, גם הם היו מודאגים כמונו, שכן גם עליהם הוטל לעבוד בחוץ. כך היה החוק: עד 40° מתחת לאפס יש לעבוד בחוץ. רק בטמפרטורה נמוכה מ־40° — יש להכניס את העובדים פנימה. אלא שגם חוק זה לא בוצע ע״י המנהלים, שנהגו להתכחש לו וטענו שהטמפרטורה טרם הגיעה לשיעור זה.

לאמיתו של דבר היה הבדל עצום בינינו ובין הרוסים המקומיים, הללו היו לבושים כראוי, בבגדים ממולאים צמר גפן ובמגפי צמר־כבשים חמים, ואילו אנו היינו לבושים בבלויי סחבות וקפאנו מקור.

אלא שאין חכמה ואין עצה נגד החוק, שאינו מתחשב ב״זוטות״ כאלה, וכך צעדנו כשרוחות עזות ומיילות נושאות אותנו. כשהגענו סוף סוף למקום עבודתנו המתינה לנו הפתעה לא נעימה, בפיו של מנהל העבודה שלנו היתה הודעה: הנה התקבלה הוראה שעלינו לצאת למקום פלוני, הנמצא במרחק כשני ק״מ מכאן, שהוא מקום חולות, החולות נחוצים כעת מאוד לעבודות בניה, העלולות להיפסק בהיעדרם. עלינו להזדרז איפוא להוציא מהמחסן את הכלים הדרושים לחפירת החול, כמו כן עלינו לקחת עצים כדי להבעירם במקום לשם הפשרת הקרח כך שניתן יהיה להגיע לחול.

בטרם הספקנו להבין את משמעותה של משימה זו, הזדרז מנהלנו והוסיף: אמנם ברור לי שאתם אזרחי פולין לשעבר, אינכם מנוסים בעבודות כאלה, לכן אשלח אתכם פועל רוסי המנוסה בעבודה זו והוא ידריך אתכם, אני תקווה שתעשו מאמץ עליון למלא את ההוראה בשלמותה, ואנו מצידנו ודאי שנדע להעריך את עבודתכם.

בשלב זה היו אנשינו מודאגים רק מהעובדה שעליהם ללכת שוב דרך של שני ק״מ במזג אויר כזה. על טיב העבודה עצמה לא היה לנו עדיין מושג כלל.

אולם לאחר שראינו את הבעת פניו של הרוסי המיועד להתלוות אלינו, ואת דאגתו שניכרה בו היטב, הבינונו שהדבר איננו כלל וכלל כה פשוט כפי שתיארו לנו המנהל.

אולם מה יכולנו לעשות? נכנסנו יחד עם הרוסי למחסן, הוצאנו את הכלים הנחוצים ואת חבילות העצים, וכשאנו טעונים בכל המטען הכבד הזה צעדנו בליווי בלתי פוסק של הסערות העזות. כשהגענו למקום מצאנו ערבה שוממה עטופה שלג וקרח, ולכל מלוא העין לא נראה דבר, לא בית ולא עץ.

כשסופות איומות משתוללות ללא הרף ועוצרות את נשימתנו, ניגשנו למשימה: ניסינו להצית גפרור להבעיר אש כדי להפשיר את הקרקע, כשאך הוצאנו לרגע את הידים מהכפפות כדי להצית גפרור, קפאו כפות ידינו. גם הרוחות הפראיות מנעו מאתנו להבעיר אש. ולא יאומן כי יסופר, לאחר מאמצים רבים אזלו כל הגפרורים מבלי שהצלחנו להצית גפרור אחד! מכיון שכן התפזרנו לחפש איזה מקום מחסה, אך לשוא. חשבנו שזהו הסוף... אם נישאר במקום עוד מעט קט נקפא למות.

ואז החליט הרוסי שנחזור על עקבותינו ונמסור במשרד על מה שהתרחש. כמובן שלא התנגדנו, שבורים ורצוצים הגענו למקום עבודתנו, כשהחל הרוסי לספר למנהלים על הקורות אותנו, זלגו דמעות מעיניו ומעינינו, כשלוננו לא הפתיע את המנהלים, הם הניעו בראשם כאומרים: וכי מי העלה בדעתו שכן אפשר להצליח בכך?

כשיצאנו מהמשרד, אמר לנו הרוסי: אל תשלו את עצמכם שכאשר נשלחנו היום למקום־תופת זה האמין מישהו מהמנהלים שישנה אפשרות כלשהי להוציא משם במזג אויר כזה, אפילו ק"ג אחד של חול, אף אחד מהם לא חשב לרגע שקיים שמץ של אפשרות כזאת. איך אפשר איפוא להבין את פשר הדבר שנשלחנו למקום ההוא במזג אויר כזה לבצע משימה בלתי מציאותית? אתם, שזה מקרוב באתם הנה, בודאי אינכם מסוגלים להבין זאת. אך אני, שנולדתי כאן ועבדתי כאן כבר כעשרים שנה בעבודות שונות ומשונות, מכיר היטב את פני הדברים. דעו לכם שה"משלוח" הזה תכליתו למנוע "עריפת ראשים" של מנהלים גדולים שלא דאגו בזמן הנכון לאספקת חולות בניה לפי הצורך. זהו זה, חברים!

בהגיעי בערב לצריפי כנראה העידו פני כמאה עדים על הקורות אותי באותו יום. כששאלה אשתי מה קרה לי ולא קיבלה ממני מענה, רצה אל חברי לעבודה לברר מה התרחש. כעבור רגעים אחדים כבר ידעה הכל, ואז ניסתה לשכנע אותי לגשת למרפאה אל רופא המשפחה שלנו, ד"ר לימוניק, אולי אצליח היום במה שלא הצלחתי במשך כל זמן שהייתנו במקום, כלומר, לקבל ממנו שחרור

מהעבודה ליום־יומיים. סירבתי בתוקף, אך אשתי בשלה: אולי בכל זאת תנסה להיכנס אליו, אולי בדיוק היום תמצא אותו במצב רוח טוב, גם הכרת פניך עונה בך שיש לך חום גבוה. אולי תצליח... לעומתה טענתי אני שאין שום טעם לעשות זאת, כבר כמה וכמה פעמים נכנסתי אליו והוא העליבני שאני סימולנט ומשתמט מעבודה בטענות שוא. ולא זאת בלבד, אלא שבדברו פעם באסיפת עובדים על הנושא פאראזיטיות והשתמטות מעבודה, לקח אותי לדוגמא ואמר: הנה ארנברג שלנו הופיע אצלי ביום פלוני בטענה שהוא חולה, וכמובן שיצא ממני בפחי נפש, שהרי אני מכיר היטב את "מחלותיו", ולאחר כחצי שעה, כשבאתי לבקר חולה בצריפו, מצאתי את החולה המדומה הזה, ארנברג, כשהוא חוטב גזעי עצים עבותים, עבודה שלא רבים מכם מסוגלים לעשותה. וכך עשה ממנו חוכא ואטלולא, ואם כן מה טעם יש בכניסה אליו? שאתן לו שוב עילה לשום אותי ללעג ולקלס?

באמצע השיחה הזאת נשמעה דפיקה בדלת ונכנס שכננו מהדלת הסמוכה, מר פלוצקי (הוא היה בן אחיו של הגאון ר' מאיר דן פלוצקי זצ"ל מחברם של הספרים "כלי חמדה" ו"חמדת ישראל" על הרמב"ם) מר פלוצקי היה אחד המאושרים במחננו שלא עבדו כמעט, היו לו ה"קשרים" המתאימים, ואף היה מקורב לד"ר לימוניק... בהיכנסו אלי סיפר שכאשר היה לאחרונה אצל ד"ר לימוניק אמר לו הלה שהוא מעונין לקנות עט נובע "פליקאן", ויהיה לו אסיר תודה אם יוכל לומר לו אצל מי אפשר לקנות עט כזה. אמרתי לו — המשיך מר פלוצקי — שאצל ארנברג נמצא עט כזה. אז ביקשו הד"ר למסור לי שאכנס אליו במקרה ואני מעונין למכור את החפץ הנ"ל.

כששמעה אשתי את סיפורו של פלוצקי כבר לא הרפתה ממני... היא הוציאה את ה"פליקאן" ואמרה לי: לך ללא שהיות ובעזרת ה' ודאי תצליח, ברגע זה הבינותי שלא היה זה סתם מקרה שבשעת בריחתי מגורליץ התגלגל "פליקאן" זה לתוך אחד מכיסי מעילי. ברור כשמש כי יד ההשגחה סיבבה זאת, וראיה חותכת לכך היא צירוף המקרים המוזר: דוקא ביום שבו התייאשתי כליל, ללא ניצוץ של תקווה, הזדמן אלי מר פלוצקי עם הצעתו למכור את הפליקאן לד"ר לימוניק. כל זה היה לי עתה ברור וודאי, הזדרזתי איפוא והלכתי אל המרפאה.

מה שלומך ח' ארנברג?

שלא כבפעמים הקודמות, מצאתי באותו ערב את הד"ר לימוניק במצב רוח מרומם, הוא קיבלני בנימוס כקבלת מכר טוב משכבר הימים, ובידידות שופעת שאלני לשלומי, בהעירו שפני אינם מעידים על בריאות יתירה... מה הסיבה? שאל, עניתי שייתכן כי מזג האויר הסוער גרם לכאבים שאני חש בכמה מחלקי

גופי. הוא בדק את לבי ומדד את חומי. לאחר שהוציא את המדחום אמר: באמת לא טעיתי, יש לך 38.9 חום. עליך לנוח בבית כמה ימים. ארשום לך 3 ימי חופשת מחלה, וככלות הזמן הזה תבוא אלי שוב ונראה מה המצב, ובדברו הושיט לי הד"ר את תעודת המחלה.

בהתכוננו ללכת הוצאתי את הפליקאן ואמרתי שהנה נודע לי שהד"ר מעונין לרכוש עט כזה, ואם כן הנני מוכן למכרו לו בחפץ לב. הוא הסתכל היטב על הפליקאן, ומהבעת פניו נראה היה שלא ראה מימיו חפץ כזה (זה היה ברוסיה!), ורק משמיעה ידע שקיים דבר כזה בעולם. הוא שאלני: מה מחירו? אינני בטוח שאני יכול להרשות לעצמי לוקסוס כזה. 10 רובל, עניתי (שוויו היה 300 רובל ויותר), ברצון הייתי נותן לו את הפליקאן במתנה, אלא שידעתי שאני נמצא ברוסיה, שבה יש להיות זהירים ביותר על כל צרה שלא תבוא, ואינה דומה "מכירה" למתנה.

בשומעו את המחיר ענה הד"ר שהוא מעונין מאוד בפליקאן, אולם המחיר גבוה מדי עבורו. "הסכמתי" איפוא למחצית הסכום, והעיסקה נגמרה לשביעות רצון שנינו...

כשיצאתי מחדרו לא היה מאושר כמוני בעולם, וכי מי יודע להעריך שוויים של שלושה ימי ישיבה בבית בימים שכאלה, במזג אויר שלדברי הרוסים הוא נדיר אפילו באורל?

ככלות שלושת ימי החופשה, חזרתי אל ד"ר לימוניק, גם הפעם היה אדיב מאד ושאלני על מצב בריאותי, עניתי לו שלעת עתה אינני מרגיש שיפור בהצטננות, הוא הגיב באומרו שבמזג אויר כזה לא קל להיפטר משפעת ויש צורך לנוח בבית. ושוב רשם לי חופשה לשלושה ימים.

מזג האויר הסוער נמשך זמן ממושך, ובמשך כל הזמן הזה "החזיק" אותי הד"ר בבית, בהזהירו אותי לשבת רק בבית ולא לצאת כלל החוצה. ואמנם כך עשיתי, כאשר פגש אותי ראש הנ.ק.וו.ד. בביקוריו התכופים, כשאני יושב עדיין בבית, מלמל תמיד משהו מתחת לחוטמו ויצא מהחדר סר וזועף, אך ללא אומר ודברים, וכי מה יכול היה לעשות? הרי גם הד"ר לימוניק היה איש נ.ק.וו.ד. כמוהו.

וכך התמשכו הדברים חודש ימים.

ואז אמר לי הרופא שמחובתו כעת להעמידני בפני ועדה רפואית המתכנסת אחת לחודש במרפאה המחוזית ברוודה. בשומעי את המלים "ועדה רפואית" לא נעמה לי ההצעה כלל וכלל ועל פני ניכרו היסוסים... הד"ר הרגיעני באומרו: אין

לך כלל מה לחשוש מוועדה זו, שהרי גם אני אחד מחבריה... נרגעתי סברתי וקיבלתי.

הוא מסר לי הפניה לועדה, שבה פירט כמה וכמה מחלות שמהן אני סובל, למען האמת לא הייתי מאושר כלל מההתייצבות בפני ועדה זו עם "המחלות" ההן, אולם לא הייתי מסוגל לסרב למיטיבי, הד"ר לימוניק.

וכך התכוננתי להופיע בפני הוועדה כשמחשבות שונות מדאיגות אותי. במיוחד גברה דאגתי כשנודע לי מפי רוסים, חברים לעבודה, שיושב ראש הועדה הוא רופא איש צבא בדרגת קצין, אולם עמדתי כבר בפני עובדה מוגמרת.

בהגיעי ביום המיועד למרפאה פגשתי במסדרון כעשרים איש האמורים גם הם להתייצב בפני הועדה, כשהם ממתינים לתורם בקוצר רוח. רובם לא נראו כ"מקרים קשים" או כחולים הנוטים למות. אדרבא, ראיתי לפני "חברה" עם פרצופים שופעי בריאות. והרהרתי בלבי: כנראה שמקרה אחד לי ולהם, גם הם נשלחו הנה ע"י רופאים הנוטים להם חסד, כדי להוריד להם את הפרופיל הרפואי ולשחררם ע"י כך מעבודות פיסיות קשות. נרגעתי במקצת למראה "חברי לצרה", ומה מאד הופתעתי כשנכנסתי ומסרתי ליו"ר הועדה את הפנייתי, והלה לא שאלני כל שאלה, כנהוג, לאחר עיון קצר בהפניה הפנה את מבטו אל הד"ר לימוניק שישב לימינו, והלה הסביר לו בקצרה את תולדות "מחלותי". מיד לאחר מכן פנה יו"ר הוועדה אל המזכירה שישבה בקצה השולחן והחל להכתיב לה את נוסח ההחלטה. אני עצמי נתבקשתי לצאת ולהמתין בפרוזדור עד שאקרא לשמוע את החלטת הועדה. בלב שקט לגמרי המתנתי כחצי שעה. אז נקראתי פנימה ולידי נמסרה תעודה חתומה בידי כל חברי הועדה, כולל הד"ר לימוניק. כשיצאתי ביקשתי מרוסי אחד בפרוזדור שיסביר לי את תוכן התעודה. וכך נודע לי שהחלטת הועדה היא כי החבר ארנברג אברַאַם אינו מסוגל עקב מחלותיו לבצע עבודות פיסיות קשות, ועל הממונים עליו להעסיקו בעבודות פשוטות וקלות המצויות בכל מפעל.

כשגמר הרוסי את קריאתו הביט בי בעיני קנאה והפטיר בלחש: אמור לי את האמת, כיצד השגת מסמך כזה? האם יודע אתה להעריך את שוויו כאן?! הוא מדד אותי במבטו מכף רגלי ועד קודקודי והוסיף: פניך אינן מעידות שהינך חולה מסוכן כפי שמעידה התעודה, וממראיך לא ניכר שאתה מסוגל לשלם את הכסף תמורתה... אמרתי לרוסי שלום חפוז, ובמהירות נשאתי את רגלי מהמקום...

הבינותי מדברי הרוסי שבידי נמצא אוצר שלא יסולא בפז. רצתי איפוא הביתה כמטורף כשידי ממשמשת כל הזמן בכיסי לוודא שאמנם התעודה שם... בדרך הרהרתי בדבריו התמימים של הגוי והגעתי למסקנה שאכן הצדק אתו,

כנראה, שלא מחר ולא מחרתים נגיע אל המנוחה ואל הנחלה, ורק ה׳ יודע כמה זמן תימשך שהותנו כאן אצל הרוסים. והעבודה הזאת... הרי היא מקודשת אצלם והם אדוקים בה כבעבודה זרה ממש. חיי אנוש לעומתה נחשבים כאן לאַין. ואם כן תעודה זו שקבלתיה זה עתה יכולה באמת להצילני בנסיבות אלה.

עוד באותו ערב נכנסתי אל מר פלוצקי, שהכרתיו כאיש אמונים וכאדם ה״מעורה בענינים״ (והרי בזכותו באה לי התשועה). סיפרתי לו על כל הענין ובקשתי את עצתו כיצד לנהוג עתה.

ראשית כל, אמר לי מר פלוצקי, חשוב מאוד להכין מספר העתקים של התעודה. א. מפני שמנהל הנ.ק.וו.ד. עשוי לדרוש ממך לראותה ואח״כ לא להחזירה יותר. ב. כשתחזור למקום עבודתך יהיה עליך להציגה בפני מנהל העבודה שלך וגם הוא עלול שלא להחזירה לעולם. לכן הכרחי להכין כמה העתקים, ואל תחשוב שזה דבר פשוט כאן ברוסיה... מכונת שיכפול היא כאן דבר יקר המציאות, שכן הימצאותה של מכונה כזו בבית עלולה להחשיד את בעליה בריגול, או ברקימת מזימות אנטי־מהפכניות וכדומה...

ופלוצקי המשיך: אלא שמצאתי בכל זאת עצה כיצד לבצע את הדבר. יש לי כאן ברוודה מכר טוב, יהודי פולני מביאליסטוק, שאשתו עובדת כמזכירה במפעל גדול שבו מצויה כמובן מכונת שיכפול. ביכולתה להכין לך מספר העתקים מהתעודה, תמורת מתנה כמובן... כמובן שהסכמתי מיד, וכעבור יומיים כבר הביא לי מר פלוצקי את ההעתקים לחדרי.

הד״ר לימוניק המשיך עדיין להוסיף לי חופשות על חופשות. ואם בהתחלה היסס במקצת מפני שחשש לעורו, הרי שעתה לא היה לו עוד כל צורך לחשוש, ברור שלא הייתי כפוי טובה ומזמן לזמן דאגתי לזכות אותו במתנה נאה... הפרוטה היתה עתה מצויה בכיסי יותר מתמיד. מפעם לפעם היתה אשתי יוצאת לעיר ועומדת בתור ליד חנויות הטקסטיל, שנפקדו לעתים בסחורה... אפילו אם הצליחה רק פעם בשבוע לקנות חמשה מטרים בד כלשהו, הרי שהרווח על סחורה זו סיפק פרנסה לשבוע שלם. קונים לא חסרו, בסימטה הסמוכה עמדו לקוחות והציעו למוכרי הבדים מחיר כפול ומשולש, תלוי בטיב הבד. גם הללו לא הפסידו בעיסקה כזאת, שכן העבירו את הבדים למקומות שבהם היה מחסור בבדים, וברוסיה היו מקומות כאלה בשפע...

בתקופה ההיא יכולנו, בסיעתא דשמיא, להזין את תינוקנו במאכלים מבריאים, שילד זקוק להם, והתוצאות אכן ניכרו היטב בפניו. דבר זה שימח אותנו יותר מכל, וכי ניתן לתאר את הרגשתם של הורים שאין באפשרותם לתת לילדם אפילו לחם לשובע?

בזכות קביעתה של הוועדה הרפואית, שלעת עתה עלי לנוח בבית, המשכתי לשבת בבית ויכולתי לשמור על תינוקנו. אשתי היתה איפוא זו שטיפלה אז בעניני הפרנסה. לפעמים קרה שאחרי שהצליחה לרכוש חתיכת בד נעמדה בתור ליד חנויות אחרות. ואם גם כאן הצליחה והשיגה יחידת סבון או פריט אחר כלשהו, היתה השמחה מצויה במעוננו...

וכך נמשכו הדברים עד תחילת חודש מאי. כשהחלה השמש לזרוח וקרניה הראשונות נראו בארץ, ידעתי שעלי לשוב כבר לעבודה. כך גם יעצו לי מכרי, לא למתוח את החבל עד קצהו. הרי ידוע לכל שישנה ברוסיה עינא פקוחא על כל דרכי בני האדם, ויתכן מאד שביום בהיר אחד יזמינוני לנ.ק.וו.ד. וישאלוני: מהיכן ירק זה חי? אתה, שאינך עובד כבר כך וכך זמן, מנין לך כסף אפילו לקניית המנות החודשיות הקצובות לכם? ומובן שאצל אנשי נ.ק.וו.ד. אי אפשר להתחמק בתשובות בעלמא. הללו אינם מסתפקים בתשובה של שה"י ופה"י... הרוסים יכולים לספר לך על מעשים שבכל יום מהסוג הזה, פלוני נחקר מהיכן היה לו כסף לקנות מכנסיים חדשים, ואלמוני — מניין המגפיים שהוא נועל. ומה אפשר לענות — שחסכת את הכסף ממשכורתך? מי יאמין לך? וכי אפשרי כדבר הזה ברוסיה?!

ואם אין בפיך תשובה מספקת — אתה עלול להיות נידון לגירוש ולשילוח למקומות "הדובים הלבנים", בהם בדרך כלל יאבדו עקבותיך במהרה...

הלכתי איפוא אל הד"ר לימוניק והודעתי לו: הנה אני מרגיש בעצמי שכבר מסוגל אני לעבוד, וגם תם הכסף מכיסנו ואני מוכרח לחזור לעבודה. הד"ר נראה היה שבע רצון וענה: אתה צודק, אין טעם לשבת יותר בבית, וגם החורף כבר מאחורינו. ממילא יש בידך התעודה הרפואית הקובעת חד־משמעית שאינך מסוגל לעבודות קשות. אם כן לך והצלח.

ועוד הוסיף הד"ר: במקרה ויאמרו לך שאין להם עבודות קלות, ענה להם שהם המה שגרמו למחלתך ועכשיו הינך נכה, כמו שקבעה הועדה שבראשה ישב קצין רפואי פלוני... ודע לך שלתעודה זו יש תוקף משפטי. נפרדתי מהד"ר בלבביות והתכוננתי לחזור למקום עבודתי, לאחר עשרה שבועות של ישיבה בבית.

בהגיעי למחרת לעבודה הצגתי לפני מנהלי את התעודה. הלה אמר לי ברוגז: וכי מניין לי עבודות קלות בשבילך? אדרבא, חפש אם תמצא כאלה. לא עניתי. ואז אמר הוא: אתייעץ בעניינך עם מנהל המפעל. ובינתיים תנקה את השטח מהפסולת שהצטברה. אח"כ תיכנס למחסן הכלים ותסדר כל כלי במקומו. האחראי על המחסן ידריך אותך בזה.

כשסיימתי את ניקוי השטח ונכנסתי למחסן, מצאתי בו אי־סדר מוחלט. כששאלתי את האחראי על מקומם של הכלים השונים ולא זכיתי לתשובה, סידרתי לפי הבנתי. הייתי מרוצה מאד מעבודה זו ואמנם השתדלתי שהמחסן יהיה מסודר היטב. למחרת בהגיעי לעבודה לא שאלתי כלום ופניתי ישר למחסן כביום הקודם. בשעות לפנה"צ נכנס למקום מנהלי ומצא שהכל מסודר, הבחנתי בשביעות הרצון שעל פניו ושמעתיו ממלמל, שאיננו זוכר מתי היה המחסן מסודר כמו היום.

מיום זה והלאה נכנסתי כל בוקר ישר למחסן, כאילו נתקבלתי רשמית למקום עבודה זה. כשהיה מישהו נכנס לבקש כלי כלשהו הייתי מחתים אותו כנהוג, וכך עשיתי גם בהחזרת הכלים. הכל התנהל כשורה. באחד הימים אף נכנס למחסן מנהל המפעל, וגם הוא לא הסתיר את שביעות רצונו מהנעשה במקום.

באחד הבקרים הגעתי לעבודה ומצאתי את המחסן נעול, נכנסתי למשרד ושאלתי את המזכירה מה יום מיומיים. היא מסרה לי, לפי הוראות המנהל, לקחת את מפתח המחסן ולעשות שם מה שנחוץ. את האחראי לא ראיתי עוד. כך הפכתי בכבודי ובעצמי למנהל המחסן, וכך נמשכו הדברים לשביעות רצוני כל זמן שהותי שם.

ועתה הביטו נא והתבוננו בדרכיה הנסתרות של ההשגחה. דבר פעוט כמו עט הפליקאן שהתגלגל לכיסי ללא ידיעתי ביום בריחתי מגורליץ, הוא שהיה לסיבת הצלתי ביום התופת של הכפור הנורא. וגם לאחר מכן, מי יודע כמה וכמה פעמים הייתי צפוי לאסונות ולתקלות שונות וניצלתי מהם בזכותו של פליקאן זה. והכל בסייעתא דשמיא, שכך כתוב: "לעושה נפלאות גדולות **לבדו**" — שאין בעל הנס מכיר בניסו.

תעלומה שלא פוענחה

תעלומה זו מנקרת במוחי ואינה נותנת לי מנוח מידי היזכרי בה. וכי מנין ידע ר' ד"ר בנציון פסלר ז"ל מקולומיי את כתובתי במקום הנידח והשומם, המוקף יערות עד, כאשר שלח לי חבילת מצות לחג הפסח תש"א? וכיצד אירע הנס הגדול שהחבילה הגיעה לצריפי הדל בדיוק ימים ספורים לפני הפסח?

פליאה מסתורית זו מנסרת במחשבותי כבר כארבע עשרות שנים, ויודע אני שהיא לא תפוענח לי לעולם.

היה זה בעיר רוודה שבאורל. אנו עובדים כאן בבניית בתים ובתי חרושת בסביבה. עובדים בפרך ובתנאים פרימיטיביים כמו בגלות מצרים. על מנופים לא שמעו כאן. נושאים על הכתפיים את החומר והלבנים לקומות השונות. הפיגומים הם למטה מכל ביקורת, אנשים נופלים מהם ונהרגים. ולאף אחד לא איכפת. כשנופל מישהו מהפיגום עומדים הנוכחים סביבו ולועגים לו, ל"שלומיאל".

הרוסים המקומיים היו לפחות לבושים בבגדי חורף ראויים לשמם, וגם לא רעבו ללחם. ואילו אחינו בני ישראל היו רעבים ללחם ממש וקפאו מקור בבגדיהם הבלויים והקרועים. לפי החוק הסובייטי עבדו בחוץ עד שירדה הטמפרטורה מתחת ל-40 מעלות מתחת לאפס!

כשיצאנו יום אחד לעבודה הראה לנו מנהל העבודה הרוסי באצבעו על חלקת יער שבה הוציא להורג היהודי יעקב סוורדלוב (שעל שמו נקראה עיר המחוז סוורדלובסק) את אחד מגדולי שונאי ישראל, הקיסר הרוסי הצאר והצורר ניקולאי. ומה חושב יהודי כמוני ברגע כזה? "על דאטפת אטפוך וסוף מטייפיך יטופון" מלים נצחיות אלו צפו ועלו במחשבתי כאשר ראיתי את המקום ההיסטורי ההוא, לקיים מה שנאמר "כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו".

במשך הזמן נעשתה העבודה קשה יותר, ומנהלי העבודה המשיכו לדרוש יותר ויותר. לדוגמא אספר על מקרה שבו הלבין מנהל העבודה את פני ברבים: הוא פגש אותי כשעליתי על הפיגום עמוס לבנים, והיה סקרן לדעת את מספרן. על כן עצר אותי באמצע העליה ולא התעצל למנות. מספרן היה עשר, אח"כ עשה אותו הדבר עם אחת הפועלות, והתברר שאצלה היה מספר הלבנים שתים עשרה. הוא הטיף לי מוסר באומרו: עליך להתבייש שאשה עובדת יותר טוב

ממך... יתכן מאוד שאילו היית משווה את תנאי המחיה שלה ושלי, היית נוכח שאינך צודק כלל וכלל, עניתי לו.

יום אחד עמדתי בתוך בור שחפרתי והשלכתי את העפר החוצה, מנהל בכיר שעבר במקום הסתכל על עבודתי וזו לא מצאה חן בעיניו, ההוא קפץ לבור, לקח ממני את האת, חפר והשליך את העפר החוצה (כמובן ביתר זריזות ממני), ואז אמר לי: הסתכל איך אני עובד ועשה כמוני. כשיצא מהבור ניסיתי לעשות כמוהו ולא הצלחתי, שוב ירד לבור ו"לימד" אותי איך לאחוז באת ולהשליך העפר כמוהו, אלא שגם הפעם נכשלתי. ואז הפליט בלעג: מנהל החשבונות (זה היה מקצועי הרשום אצלם) איננו מסתגל...

וככל שנעשתה העבודה קשה יותר, ובטיחות העבודה גרועה יותר, כן נעשתה אספקת המזון דלה יותר. מנות המזון היו קטנות ורעות, ממש מנות רעב. אנשים שהביאו אתם בגדים ומטלטלים אחרים מכרו אותם וקנו מזון בשוק השחור. אני לא הייתי בין המאושרים הללו, לפי שעירום ועריה יצאתי לגולה. בשוק השחור יכולתי לקנות 3-2 ק"ג לחם תמורת כל משכורתי החודשית...

בעית ההסקה בקור האורלי היתה כאובה ומצחיקה גם יחד, גרים בין יערות־עד ואין במה להסיק אש בכירה! אם לא גונבים עצים יקרים ומסיקים בהם את התנור, קופאים מקור. ומה עושים? הולכים בשעות הלילה המאוחרות לפסי רכבת שעל ידם מסודרות ערימות אדני רכבת שהובאו הנה ממרחקים, מביאים במהירות מספר אדנים הביתה, מנסרים אותם וחומר ההסקה מוכן, אבוי לו למי שנתפס בקלקלתו! אך לאמיתו של דבר אין בכוח הפחד למנוע את האנשים ממעשים כאלה. הקור האורלי כופה זאת, ובפרט כשיש ילדים בבית.

וכך מתמשכים ימים, שבועות וחודשים של סבל נורא, של רעב ושל קור. אולם כשמגיע חודש אדר, מתחילה דאגה מנקרת במוחי: ימי הפסח ממשמשים ובאים! ואם בכל ימות השנה התרגלנו במקצת ל"חיים החדשים", הרי פסח שאני, הבעיה מעיקה עלי מאד: מה יהיה בפסח? אמנם השלמתי כבר במחשבתי שהימנעות ממשהו חמץ — שבה הייתי זהיר כ"כ כל ימי — תהיה בלתי אפשרית השנה במציאות שלנו, אבל סוף סוף מה נאכל־בפסח? וכי אפשר בכלל לחלום על מצות במקומנו ובמצבנו?

וככל שעוברים הימים מציקות לי המחשבות הללו יותר ויותר, אני מנסה לדחותן מעלי ביודעי שהן ללא תועלת וללא תוחלת, ושהן רק מכאיבות את לבי שבלאו הכי הוא עמוס מדי... אך לא הצלחתי לדחקן הצידה, ואפילו כשהייתי עסוק בעבודת הפרך לא יכולתי להסיח דעתי מהן.

והנה קרה הנס הנפלא ההוא.

ימים ספורים לפני פסח הגיעה אלי הודעה מהדואר: הנמען מתבקש לבוא לדואר ולהביא עמו תעודת זהות כדי לקבל חבילה שהגיעה על שמו.

קבלת ההודעה עצמה היתה לנו הפתעה, שכן קודם לכן לא קבלנו אף פעם חבילה או דבר דואר רשמי אחר למקומנו זה. והנה אני נמצא בדואר. הלב פועם בחזקה כשאני מושיט לפקידה את התעודה. אחרי מספר דקות החבילה כבר בידי, השולח הוא ד"ר בנציון פסלר, קולומיי, זפדנה אוקראינה. החבילה שלמה וללא פגם. משקלה חמישה ק"ג, לבי אומר לי שזו חבילת מצות... ואני מאמין ולא מאמין. האם זו מציאות שיש לנו חמישה ק"ג מצות לפסח?!

רצתי כמטורף הביתה כשהחבילה מכוסה במעילי מחשש עינא בישא. בבית אני פותח אותה והנה... "מצות כשרות לחג הפסח". לבי פועם בחוזקה, אין מאושר כמוני בעולם...

כשהתאוששתי מדמעות הגיל והאושר, נתפסו רעיוני בדברי המשורר האלוקי "היודע בחושך פלאך וצדקתך בארץ נשיה".

ואני חושב: וכי מהי הפליאה? האם לא במצב חשוך ואפל אנו שרויים? האם לא בארץ נשיה אנו נמצאים? והאם לא מתגלות כאן לנגד עינינו נפלאותיו וצדקותיו של הקב"ה?

כל מחשבותי צמודות לחבילה הפלאית. המוח פועל במהירות. הבט וראה — אני אומר לעצמי — כמה וכמה נסים נעשו לחבילה זו עד שהגיעה לידך! הרבה יותר מעשרת אלפים ק"מ היא עברה ממקום משלוחה, קולומיי שבמזרח גליציה (הנקראת עתה בפי הרוסים זפדנה אוקראינה) עד המקום הנידח הזה, דוק רבדה שבאורל. ובאיזו תקופה? בזמן מלחמת עולם איומה ואכזרית שלא היתה כדוגמתה בהיסטוריה, בזמן שרעב שורר על פני כל הארץ ומתגבר מיום ליום. וזוהי חבילת מזון, שידיהם של הרבה אנשים רעבים משמשו בה. ואיפה? ברוסיה, שבה אפילו מכתב שנשלח בדואר זקוק לרחמים כדי שיגיע לתעודתו, ומה שמפליא ביותר! וכי מנין ידע ד"ר ר' בנציון פסלר את כתובתי, ומנין ידע בכלל על קיומי?

פלאי פלאים נעשו בחבילה זו.

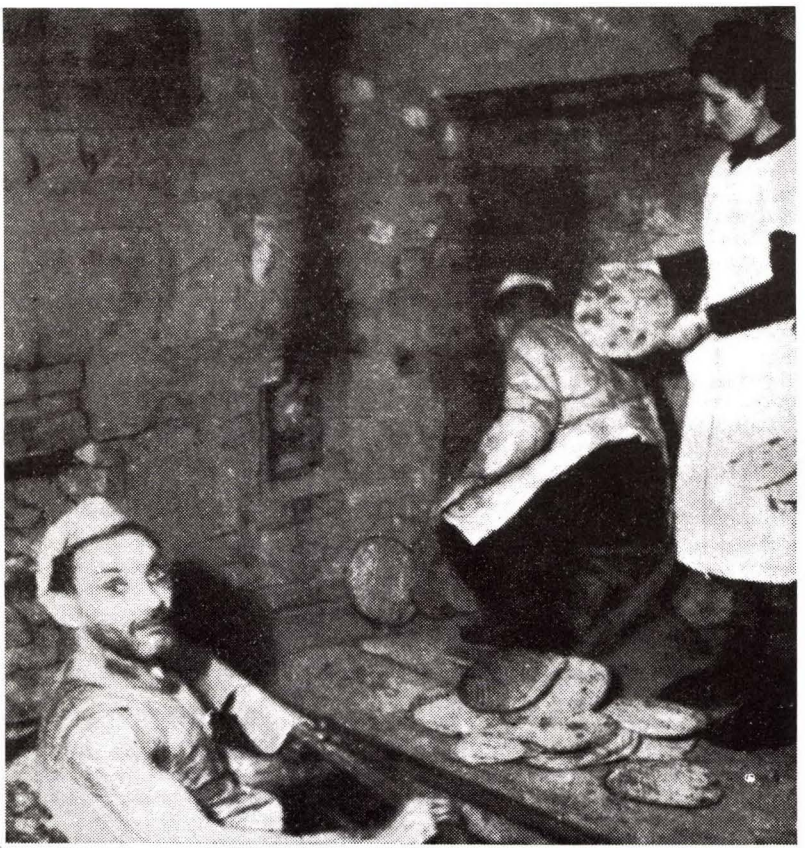
אלא שברור ללא כל צל של ספק שמן השמים סייעו לה שתגיע בשלום לצריפי הדל במקום הנידח הזה שבאורל. ועוד דבר ברור לי שכל זה לא בזכותי הוא אלא בגודל רחמיו וחסדיו יתברך שמו ויתעלה.

מן הראוי לספר בכמה מלים על האיש הנפלא הזה, ד"ר ר' בנציון פסלר ז"ל, ועל פעליו. אמנם אישית לא הכרתיו, שהרי המרחק בין עיר מולדתי גורליץ ובין

עירו קולומיי היה כ־600 ק״מ, אלא שהכרתיו מתוך מאמריו מלאי התוכן, הספוגים ביהדות נאמנה, שהתפרסמו כמעט בכל ערב שבת וחג בבטאונה של אגודת ישראל בוורשא ״דאס אידישע טאגבלאט״. מאמריו היו מקוריים, אידאולוגיים — תורתיים, ספוגים בהכרה עמוקה בנצחיות עם ישראל ותורתו. הוא היה מחוג מקורביו של ד״ר נתן בירנבוים ז״ל ונמנה על מנהיגיה הוותיקים של אגודת ישראל. בהיותו יהודי מלא במסירות נפש פעל וללא לאות להכשרת צעירים חרדיים לעליה לארץ ישראל. במקצועו היה עורך דין. הוא נספה בשואה, הי״ד, יהי זכרו ברוך!

ד״ר בן־ציון פסלר מקולומיי, שולח חבילת המצות המסתורית

אפיית מצות במחתרת בתנאי מחסור ומצוקה ברוסיה

מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו

היה זה בתחילת שנת תש"ב ואני בתוך הגולה, בעיירה רוודה הרחוקה כחמישים ק"מ מהעיר סוורדלובסק המפורסמת שבאורל.

בולמוס נסיעות אחז אז את כל חמש מאות היהודים, אזרחי פולין לשעבר, שנשלחו לכאן ע"י השלטונות הרוסיים. מכיון שבעיני השלטונות היינו "טיפוסים מפוקפקים" ריכזו אותנו במקום הזה כדי שהשגחתם עלינו תהיה מעולה וקפדנית. מובן מאליו שהיחס אלינו היה נוקשה, כפי שמתייחסים בבריה"מ לקפיטליסטים ולשונאי המשטר, ובמיוחד בשעת מלחמה, שאז כל אחד מאתנו נחשב כמרגל.

אולם היחס העוין הזה נשתנה מן הקצה אל הקצה בשעה שנחתם הסכם הידידות בין השלטונות הרוסיים ובין הפולנים. אחד הסעיפים בהסכם הזה קבע, שכל אזרחי פולניה הנמצאים בתחומי בריה"מ, כולל כל האסירים והשבויים בכל מקום שהם, ישוחררו מיד עם חתימת החוזה ויורשו לנוע בכל רחבי רוסיה ולכל מקום שירצו. על שלטונות בריה"מ מוטלת החובה להודיע על כך אישית לכל אזרח פולני. למרבה הפלא קוים הסעיף הזה שבחוזה ככתבו וכלשונו.

כשהגיעו אלינו הבשורות הטובות הללו, כמעט שהוכינו בהלם מרוב שמחה וחדוות נפש, אחרי שבמשך כל הזמן שמענו כמעט יום יום מפי הנצ'לניקים: הביתה אתם חושבים עוד לחזור? לעולם לא!

בולמוס הנסיעות הגיע לשיאו לקראת ראש השנה תש"ב. קדחתנות אחזה בכל מקום שבו דרכה רגל יהודי. ההתלהבות בלבלה את כולם — אנשים, נשים וטף. הנצ'לניקים של הנ.ק.וו.ד. שהיו רגילים לבקר בבתינו יום יום ולילה לילה, לא הראו את עצמם כמעט בימים הללו. הם הופיעו רק לעתים רחוקות מאוד, כשהיו להם הוראות למסור לנו בעניין התעודות הנחוצות לנסיעה וכדומה.

ומה אצלי בבית? עצוב מאד. לנסיעה נחוץ הרבה כסף, ואין כסף לאדון זה, פשוטו כמשמעו. מה יהיה? שואלת אשתי, האם נישאר כאן אתה ואני עם ילדנו בן השנתיים וחצי? כל היהודים נוסעים מכאן ואנו נישאר פה לבד בין הגויים? לא היה בפי כל מענה, לא ראיתי שום מוצא מהמצב העגום.

ראש השנה ויוהכ"פ כבר עברו, ואין כל שינוי במצב. למי אפנה? אין למי לפנות. מחשבה רודפת מחשבה. יש לי 150 רובל, לנסיעה נחוצים לכל הפחות אלף וחמש מאות.

מתוך יאוש אני אומר לאשתי: נקנה מהיהודים הנוסעים מכאן את העצים שהכינו לחורף. הם ימכרו אותם בזול... וכך עשיתי. כשהכנסתי את העצים הביתה היה עוד יותר עצוב. אמרתי לאשתי: לפחות יהיה בבית חם בחורף... ובאומרי זאת נעשה לי קר בעצמות...

גם חג הסוכות כבר הגיע, ואני לא נושעתי.

באחד מלילי חוה"מ סוכות התאספנו באחד הצריפים להתפלל ערבית, בצאתי מהצריף החוצה קורא לי איזה גוי: שמע, אתה רוצה לקנות תפוחי אדמה?

"כן", אני עונה לו. "כמה יש לך?"

— חמישה שקים, 50 ק"ג בכל שק, וכל שק יעלה לך 40 רובל.

במהירות עשיתי את החישוב, וידעתי שאין לי די כסף. ראיתי מתקרב שכן שלי לצריף. קראתי לו, הוא מוכן להיות שותף לקנייה, הגוי התקרב עם עגלתו לצריפי, הכניס את תפוחי האדמה, והלך.

מיד עשינו את החלוקה, ידעתי שהיה זה מקח טוב והצטערתי שלא היה די כסף לקנות את כל הכמות. למחרת הסתובבו ליד צריפי יהודים גולים, פליטים ממוסקבה, מקיוב, ממינסק וכו'. הם שמעו שאנו, יהודי פולין, עוזבים בקרוב את המקום, וקיוו שנמכור להם מצרכי מזון שאין באפשרותנו לקחת עמנו. כך מכרתי להם את כל התפו"א שקניתי רק אמש. כשמניתי את הכסף היו לי 450 רובל!

כעבור יומיים, בחצות לילה, דפיקה בדלת... נבהלתי כמובן. אל תפחד, אני שומע קול מאחורי הדלת, הבאתי לך עוד תפוחי אדמה.

הגוי הכניס לי שוב חמישה שקים. הפעם שילמתי לו הכל מכספי, ללא שותף, והשמחה היתה במעוננו. בבוקר הופיעו שוב אותם היהודים, שמחים שביכולתם לקנות תפוחי אדמה.

אחרי מכירת התפו"א והעצים שרכשתי, שכבר לא יהיו נחוצים לי בחורף, מניתי את כספי והנה הוא מגיע לאלף ושבע מאות רובל.

אם אמרתי לספר את רגשותינו באותה שעה, אודה ולא אבוש שאין הדבר ביכולתי. רק זאת ידעתי, שמאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו.

ימים מספר אחרי חג הסוכות יצאנו יחד עם כל אחינו בני ישראל, ומגמת פנינו לטשקנט, אחרי נסיעה רבת תלאות ברכבת במשך כשבועיים, הגענו בעזר ה' לחיים ולשלום לטשקנט. טקשקנט עדיין היתה אז עיר שבעה בלחם ושוקקת חיים יהודיים שהפיחו בה חסידי חב"ד שהגיעו אליה מכל רחבי רוסיה.

בהזדמנות זו כדאי לספר מה ששמעתי מפי אנשים שהגיעו לטשקנט לפני סוכות, שהשנה זכו לקיים מצוות סוכה וארבעה מינים, מצוות שלא זכו לקיימן במשך של שנות המלחמה. בעוברם בסימטה פלונית באחד מימי חוה"מ, שמעו קול קורא להם. האיש הקורא התקרב ופנה אליהם: יהודים חביבים, בודאי חפצים אתם לקיים את מצוות החג, סוכה ולולב. אני מוכן לעזור לכם. היהודים עמדו משתאים ולא האמינו שקיימת מציאות כזאת במקום ובזמן שבו הם נמצאים. האיש הבין את מחשבתם, ואמר: יהודים חביבים, אנא, היכנסו לסוכה. עיניכם רואות שאינני שודד ח"ו, אלא שהקב"ה עזר לנו והשגנו בדרכים שונות את ארבעת המינים, ורצוננו שכל יהודי אשר דבר ה' יקר בעיניו יוכל גם הוא לקיים את מצוות ה'.

האנשים המשיכו בסיפורם: ואכן כשנכנסנו ראו עינינו את כל ארבעת המינים. ועל שאלתנו איך וכיצד השגתם ארבעה מינים בעת חירום כזאת, ענה האיש: אם יש קצת רצון וקצת מסירות נפש עוזרים מן השמים. ואנו עושים מה שעושים מכוח השפעתו ומסירות נפשו של האדמו"ר הזקן בעל התניא זצ"ל ומכח השפעתו ומסירות נפשו של רבנו שליט"א. ואני מאחל לכם ולכל בני ביתכם שיחיו, שבזכות המצווה שקיימתם תזכו לגאולה שלימה בבי"א.

האיש הנפלא הזה הוציא כמה פרוסות לחם וכך קיימנו גם מצוות ישיבה בסוכה, ברכנו ויצאנו כשאנו מלווים ברכות מפי חסיד חב"ד שלא הכרנוהו קודם לכן מעולם.

כשיצאנו היינו כחולמים, לא האמנו שכל זה היה בהקיץ. אלא הכי הזה עובדא.

מקולחוז קאזאכי עד למכרות פחם באוראל

במהלך נדודי הרבים במלחמת העולם השניה הגענו, אני ורעייתי וילדנו בן השלוש צבי, לקולחוז קאזאכי. היה זה כפר נידח, קֶנס־אריך שמו, ששכן במרומי הר תלול במחוז צ׳ימקנט בירת קאזאכסטן הדרומית.

למקום זה נשלחנו כפליטי מלחמה ע״י השלטונות על מנת לעבוד בו בכל העבודות החקלאיות למיניהן ולמלא בכך את מקומם של בני הכפר שגוייסו לחזיתות המלחמה בגרמניה הנאצית.

הכפר שכן אמנם על הר גבוה, אולם לעומת ההרים הענקיים המכוסים שלג נצחי שהקיפוהו מכל עבר, נראה היה כפרנו כננס עלוב מול איתני הבריאה האדירים הללו המפליאים כל לב מתבונן, משתאה על פלאי היצירה ויוצרם.

לא פעם נאחזתי התרגשות ואמרתי בלבי, מי יודע אם אין אנו נמצאים כאן בסוף העולם ממש? אולי מעבר להרים המושלגים הללו נמצאים הררי החושך שעליהם קראתי סיפורים בילדותי? מראות נשגבים כאלה בכוחם לקרוא דרור לכוח הדמיון הפרוע ולהעמיד את האדם בפני שאלות ותעלומות שלא יפוענחו לעולם.

הצרות מתחילות

שהינו בקולחוז במשך מספר חודשי חורף וביצענו כל עבודה בשדה שהוטלה עלינו. תמורת זאת קיבלנו מנות זעומות של קמח ותפו״א שלא הספיקו לא לחיות ולא למות. מי שהיו לו באמתחתו מטלטלין כגון בגדים, לבנים, כלי בית וכו׳ נשאר עירום ועריה, שכן נאלץ להחליפם אצל כפריי המקום עבור לחם ומזון כדי למלא את בטנם הרעבה של בני ביתו. נשארנו כמעט מרוקנים מכל חפץ שבני אדם זקוקים לו בחיי יום־יום. ואם לא די בכל זה, הרי שבבוקר בהיר אחד נקראנו כולנו למשרדו של מנהל הקולחוז שבישרנו בשורה מהממת. הוא הודיע לנו חד משמעית, בשמה של הנהלת הקולחוז, שאנו משוחררים מהיום והלאה מכל עבודה והמנות שנקבל היום הן מנותינו האחרונות. הנימוק להחלטה זו היה, היות שמחסני הכפר התרוקנו מכל וכל וישנם כבר כעת כמה מתושבי הכפר הוותיקים שרעבים ללחם ואין ידו משגת לספק את צרכיהם. מובן מאליו, איפוא, שאין לאל ידו לדאוג לנו, הפליטים. מכאן ואילך צריך כל אחד מאתנו לדאוג בעצמו לפרנסתו.

ראוי לציין, שמנהל הקולחוז לא הגזים הרבה בציירו תמונת מצב קודרת כ״כ, אפילו בשנים כתיקונן, כשעמי בריה״מ שרויים על אדמתם ומעבדים אותה, גם כן אין הברכה שרויה במעשי ידיהם, והקללה והרזון מצויים שם תמיד. מן המפורסמות הוא, כשאנשים עובדים בכפיה ומקבלים עבור עבודתם משכורת רעב כנהוג ברוסיה, מובן מאליו שעבודה כזו אינה שווה הרבה. זו הסיבה האמיתית לכך, שגורלם של אוכלוסי רוסיה לעמוד תדיר בתורים ארוכים עבור קילו לחם, סוכר, סבון וכו׳. ואם בשנים כתיקונן כך, על אחת כמה וכמה בזמן מלחמה ממושכת ואכזרית, כשהגברים מגוייסים בחזיתות ואין מי שיעבוד בשדות ובבתי החרושת. כך נוצר ברוסיה מצב של רעב איום והעניות מצויה היתה בכל פינה.

לתוכו של מצב זה נקלענו אנו כעת, כעשר משפחות יהודיות שנמלטו הנה מפולין, רובן מטופלות בילדים, ואין בפני מי לצעוק. ניסינו להתקומם נגד ההחלטה האומללה בטענות שונות, כגון מה נעשה עם טפינו הצועקים ללחם ואין, והרי נשלחנו לכאן ע״י השלטונות. על כך ענה לנו המנהל: הצדק אתכם, לכו אל אלה ששלחו אתכם הנה, ואנו משוחררים מעתה מכל אחריות כלפיכם. בשומענו זאת הבינונו שהגזירה כלה ונחרצה, ובפיק ברכים וחוסר אונים עזבנו את המשרד.

השאלה הגדולה: מה נאכל?

בדרכי אל ביקתתי ניקרו במוחי מחשבות עגומות מאד, מה יהיה עם ילדנו? מה ניתן לו להחיות את נפשו? לא ראיתי לפני שום פתרון לשאלה כאובה זו. התמהמהתי בדרך בכוונה תחילה, כי ידעתי שהבשורה שעומד אני לבשר לרעייתי תהלום בה קשות. תוך כדי הליכה חיפשתי את המלים המתאימות, את הדרך להרגיעה אחרי הזעזוע הראשוני. אולם בעומדי על מפתן ביתי הכרתי על פניה מתיחות רבה, והבנתי שהיא כבר יודעת. ואכן היא כבר הספיקה לשמוע את הבשורה מפיו של אחד האחים לצרה שהזדרז להקדימני עם החדשות. אחרי שתיקה מתוחה של דקות מספר, נענתה רעייתי ואמרה: אל לנו להתייאש ואסור להתייאש. כל בריה חיה דואגת לקיומה ומוצאת את מזונה, ועל אחת כמה וכמה האדם שחננו הקב״ה בינה ודעת לדאוג לחיותו.

מלים אלו החיו ממש את רוחי. במקום שאני אשתדל לעודדה ולדבר על לבה, הקדימה היא אותי בדבר. נוכחתי לראות שלא נפלה ברוחה ושהיא מתאמצת בכל כוחות נפשה לשכנעני שלא להתייאש חלילה, שאין בעולם דבר גרוע מיאוש.

לאחר התייעצות הגענו יחד להחלטה. מצויים באמתחתנו כמה מאות רובלים ששמרנו עליהם מכל משמר שיהיו מזומנים לעת צרה ח״ו. אשתי ניגשה

למזוודותינו הדלות שבהן נמצאו שרידי החפצים האישיים שלנו, בגדים, לבנים וכו'. התייעצנו בינינו מה עוד אפשר למכור כדי להרויח מעט כסף. ארזנו את הדברים והחלטנו לקחתם לקולחוז רוסי סמוך, פיאטולטה שמו, שבו אולי ימצאו קופצים עליהם. וכך אמנם עשינו.

כשהצטבר בידינו סכום של כאלף רובלים, נדברתי עם אח לצרה שגר במקום, ר' מַנֶס שמו ומוצאו מהעיר ליז'נסק. החלטנו לנסוע יחד לעיר הבירה צ'ימקנט, שבה קיים שוק גדול של חפצים משומשים, בגדים, כלי מיטה וכו' — דברים שיש עליהם ביקוש רב בכפרנו.

הנסיעה לצ'ימקנט לא היתה מן הדברים הקלים. ראשית, היה עלינו ללכת ברגל שלושים ק"מ עד העיירה לינגיר, שממנה מובילה לצ'ימקנט רכבת העושה דרכה פעמיים ביממה. תוכניתנו היתה שבמשך היום נעשה דרכנו ברגל כדי שנגיע בערבו של יום ללינגיר ומשם נמשיך ברכבת הלילה לצ'ימקנט.

השוק בצ'ימקנט

מראש ידענו שמשימתנו כרוכה לא רק בקשיים רבים, אלא גם בסכנות ממש. כל אחד ברוסיה יודע היטב שמסחר ומשא ומתן אסורים עפ"י חוקי השלטון הסובייטי, והעונש עליהם הוא 5-10 שנות מאסר במחנות בסיביר וביתר המקומות הנידחים שמעטים מאוד חוזרים מהם, ורק לעתים רחוקות (אם בכלל) מקבלות המשפחות איזו ידיעה או מכתב מקרוביהן הכלואים אי־שם בסוף העולם.

לכל זה היינו מודעים כאשר יצאנו לדרך, אולם לא היתה לנו כל ברירה. לנגד עינינו עמדו אז דברי הפסוק (מלכים ב', ז'): "אם אמרנו... והרעב בעיר ומתנו, ואם ישבנו פה ומתנו, ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם, אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו". אזרנו כוח ובטחון בה' שיעמוד לימיננו שלא ניכשל בדרך בה אנו הולכים, והרי שלוחי מצוה אנו לפרנס בני משפחתנו הרעבים, ושלוחי מצוה אינן ניזוקין.

עייפים ורצוצים הגענו לפנות ערב לתחנת הרכבת בלינגיר, שם נודע לנו שהרכבת לצ'ימקנט יוצאת רק בחצות הלילה. עלינו להתאזר איפוא בסבלנות ולהמתין עוד מספר שעות. בחצות אכן הגיעה הרכבת, וכעבור שעתיים הגענו צ'ימקנטה בעוד לילה. הודינו לה' על העבר שהנסיעה עברה בשלום, והתפללנו על העתיד שנצליח במשימתנו ונחזור לביתנו בשלום.

כשהאיר הבוקר התחילה "צעדה" של רוב נוסעי הרכבת לכיכר השוק, שהיתה מחוז חפצם של רובם, מי למכור ומי לקנות. לא היה כל צורך לשאול למקום השוק, שכן רבים נהרו אליו ואנו הלכנו בעקבותיהם.

אב ובתו — יהודים מזי רעב ברוסיה בתקופת מלחמת העולם השניה

יום השוק בעיר טשימקנט — מקום מפגש של מוכרים ורוכלים מכל רחבי הסולחוז

בשוק פגשתי כמה מאחינו בני ישראל שלא היו לי פנים חדשות. הכרתי אותם במשך נסיעתנו הארוכה מפולין לסיביר, ואחר נפוצו למקומות שונים ברוסיה, ביניהם לעיירותיה וכפריה של קאזאכסטן. אחדים מהם היו כבר מלומדים ומנוסים בהוויות המסחר הרוסי, ומהם שמעתי כמה דברים מועילים שעזרו לי רבות במשך הזמן, הם לימדו אותי, אל תיגע בדברים האסורים ממש כגון וודקה, סבון, מניפקטורה וכו', שהם סחורות הנגנבות ממחסני הממשלה ועליהם מענישים בכל חומר הדין ולא כדאי להסתכן בהם. דבר אחר הוא המסחר בסמרטוטים. אמנם גם זה מסחר "לא כשר", שאין כלל מסחר כשר ברוסיה, אולם במקרה שתופסים אותך בעבירה כזו יכול אתה לטעון להצדקתך שאלה הם חפצים אישיים שנאלצת למכרם מפני מצוקת הרעב. בן שיחי הוסיף עוד, שהשלטונות למעשה כמעט ומעלימים עין ממסחר מעין זה, שכן לא כדאי לטפל בעניינים פעוטים כאלה בזמן הרת עולם, כשכוחות המשטרה מוגבלים ויש לטפל בעיקר בנושאים רציניים יותר כגון בעית העריקה מהצבא וכו'.

בשומעי מלים אלו התאזרתי באומץ. התחלתי לשוטט בכל פינות השוק לאורכו ולרוחבו בטרם אגש לקניות. באופן כללי ידעתי, עפ"י הביקוש בין נשות הכפר, במה אני מעוניין ביותר. בסיבוב השני התחלתי כבר בקניות: חולצות, מכנסים, סדינים, צעיפי נשים וכו'. ברוסיה יש לעמוד על המקח על כל פריט, וכך עשיתי. לא נחפזתי בקניות שכן ידעתי שזמני בידי, שהרכבת חזרה ללינגיר יוצאת רק בעשר בלילה, השתדלתי לקנות מיד ראשונה מפליטים יהודיים מחארקוב, מקיוב וכו', שמצאו כאן מקלט מפני קלגסי הגרמנים ונאלצו למכור את חפציהם כדי למלא בטנם הרעבה. כשאזל הכסף מכיסי פניתי לחפש את בן לוייתי, וחזרנו יחד לתחנת הרכבת. בחצות הגענו ללינגיר, וכאור הבוקר התחלנו לצעוד במהירות האפשרית לכיוון הקולחוז. בדרך היה עלינו לעבור שתי נקודות לא סמפטיות: תחנת נ.ק.וו.ד. ותחנת מיליציה, הנמצאות שתיהן במרכז האיזורי גיאורגיובקה, כ-12 ק"מ מלינגיר. צעדנו במהירות, במטרה לעבור את המקומות הללו לפני תחילת שעות פעילותם של בני השטן. כששני המקומות הללו, שמפניהם חששנו כ"כ, היו כבר מאחורינו, ראינו לפנינו בוקר קייצי נהדר. היינו שטופי זיעה, עצרנו ליד נחל שוטף, נחנו מעט וסעדנו משיירי המזון שבאמתחותינו. אחרי שהתרעננו במקצת התחילו המחשבות המדאיגות, שהטרידו אותנו במשך כל הדרך, להתפזר אט-אט בענני בוקר קלילים, החלפנו כוח והתחלנו לזוז.

ברגלים קלות וברוח אופטימית טובה עשינו את הדרך הארוכה הביתה. לנגד עינינו ריחפו תמונות וורודות, בהן אנו מגישים לילדינו פרוסת פיתה וחצי כוס חלב ועיני הילדים מאירות מאושר... בשעת ערב מוקדמת הגענו בסייעתא דשמיא הביתה, כשבלבנו תקווה שעמלנו לא היה לריק.

כאן המקום לציין שיחסם של תושבי הכפר אלינו היה יחס טוב ואפילו יותר מזה, למרות הכלל המקובל בעולם שפליטים בכל מקום שהם, הריהם כמנודים ע"י תושבי המקום (כלל שגם אנו הרגשנו על בשרנו ברוב המקומות שנדדנו בהם) — הרי שכאן זכינו דווקא ליחס אוהד מצד שכנינו, הן הקאזאכים והן הרוסים ששכנו בסביבה בקולחוזים משלהם. לא פעם כשהבחינה בעלת הבית שבביקתתה שכרנו חדר, שחסרים לנו חומרי הסקה לבישול הדייסה או המרק, הלכה והביאה לנו "קוז'אק", חומר הסקה שמייצרים הקאזאכים מגללי בהמות (אנו שלא ידענו לייצר חומר זה, שוטטנו בשדות ובוואדיות ואספנו קוצים, ענפים יבשים וכו' ובהם בישלנו, אם היה מה לבשל...).

בכפר היה גם בית מלאכה לגלגלי עגלות, שמנהלו היה רוסי מהכפר פיאטולטקה הסמוך. האיש הזה, בוריס שמו, נהג לעתים קרובות לקרוא לי שאבוא עם שק והיה ממלא לי אותו בפסולת עצים. ובכל פעם לא ידעתי כיצד להודות לו על החסד הזה שעשה עמדי...

לעתים קרובות גם הרגשנו שאנשי הכפר משתתפים בצערנו. בהזדמנות אחת שמעתי מחמאה מבעלת הבית שלנו, שאנחנו "מוסה דז'אכסי" (בני דת משה) הננו אנשים טובים, שאיננו כופרים בה', ואילו "אוסה" (כלומר מאמיני ישו הנוצרי) הם "דז'אמאן" (רעים, כופרים בה'). ל"מחמאה" זאת "זכיתי" אחרי שראתה שאני מתפלל יום יום בטלית ותפילין, ושילדנו נימול.

לא פעם קרה שכפריי המקום באו אל יהודים שידעו בהם שעוסקים במסחר, והזהירום שאנשי הבולשת מבקרים במקום, שידעו מה לעשות...

גם אנו השתדלנו לעזור להם במה שיכולנו, כגון במשק הבית או באיזו עבודה חקלאית בשדותיהם, כגמול על יחסם ההוגן. הם ידעו שגלינו מפולין על לא עוול בכפינו, אלא ברחנו מגיא־הריגה כדי להציל את נפשנו מחייתו־טרף גרמניים, ולא פעם הביעו בפנינו את רגשי השתתפותם במצבנו האומלל.

מובן איפוא, שכאשר ביקרה בביקתתנו אשה רוסית או קאזאכית כדי להעיף מבט ב"סחורה" ולראות אם נמצאים אצלנו חפצים הנחוצים לה, לא הסתכלה עלינו בעויינות כמקובל בבריה"מ לגבי ספסרים וסוחרי שוק שחור... להיפך, הן התייחסו אלינו באהדה, דבר שהיינו זקוקים לו מאוד במצבנו העלוב. וכשמצאו את החפץ הדרוש להן לא עמדו הרבה על המקח אלא שילמו מיד בכסף או במזון מתוצרתן, כגון לחם, קמח, תפו"א, חלב וכו'.

הביקתה החשוכה שלנו החליפה במקצת את גווניה האפורים כשהחלה רעייתי לבשל יום יום תבשיל כלשהו, ופני כולנו האירו משביעות רצון ומאושר...

כך נמשכו הדברים מספר חודשים, כשבכל שבועיים־שלושה ערכתי "נסיעת עסקים" לצ'ימקנט, נסיעה שהיתה כרוכה תמיד במאמצים פיסיים קשים ובסיכונים לא מעטים, אלא שקיימתי בעצמי דברי הפייטן "בנפשו יביא לחמו".

וכך נמשך העניין עד שחל מפנה רציני במצב הכללי ובמצבנו הפרטי כאחד.

השוק בצ'ימקנט כותר

ביום בהיר אחד בא לבקרנו אחד מאחינו לצרה ובשורה רעה בפיו. האם שמעתם מה שקרה שלשום בשוקה של צ'ימקנט? הוא שואל ומשיב כאחד. ביום שלישי השבוע, כשהשוק היה מלא וגדוש אנשים מכל עמי בריה"מ ומאחינו ב"י, השתררו פתאום במקום אי־שקט ועצבנות. בתחילה לא ידעו את הסיבה. אנשים התחילו להתרוצץ ולחפש דרך להימלט מהשוק ההומה, אך מעטים מאוד הצליחו בכך. עד מהרה התברר שבלשים, מיליציונרים, אנשי נ.ק.וו.ד. ונ.ק.ג.ב. מכתרים את השוק מכל עבריו, אין יוצא ואין בא. מה הסיבה אין איש יודע. רק לאחר שהשתלטה הבולשת על כל מוצאיו ומבואותיו של השוק וכל דרכי הבריחה נחסמו, נתבקשו כל הגברים להזדהות. לאחר שהציגו את תעודותיהם נלקחו הללו מהם ובעליהן "שולשלו" לתוך משאיות אטומות. והמשאיות, לאחר שהתמלאו עד אפס מקום, נעלמו עקבותיהן אי שם למקום לא ידוע. בשוק נשארו רק נשים, ילדים וזקנים שעונים על משענתם, ושוב השתרר בו שקט מופתי...

שיטת גיוס חדשה

בשומעי את הסיפור מפי מכרי הופתעתי אמנם, אולם לאחר שהייה של שלוש שנים בבריה"מ ידעתי שדבר כזה הוא אפשרי ויתכן מאוד שזו אמת.

ואכן עוד באותו היום התברר לי בוודאות שהסיפור הוא אמיתי ושכך בדיוק התרחשו הדברים באותו יום בשוקה של צ'ימקנט. יודעי דבר רוסיים וקאזאכים אף סיפרו מפה לאוזן שאין זה המקרה הראשון מסוגו, ושכבר קרו דברים דומים במקומות שונים ברחבי בריה"מ, בכל פעם "מתרגלים" את הדבר במקום אחר לפי הזמן והמקום. ומה הרקע לדבר? הרי הסברם: כידוע שרויים אנו במלחמה קשה ואכזרית נגד האויב הגרמני המר, שלא ידענו להעריך את כוחו העצום. יתרה מזאת, לא היינו כלל מוכנים למלחמה זו, שהרי היינו בידידות טובה עם הגרמנים (סטאלין עצמו סירב בתחילה להאמין כשבישרו לו על פרוץ המלחמה). כעת אנו מובסים בחזיתות, אבידותינו מגיעות יום יום לאלפים ורבבות, הרוגים, פצועים ושבויים, ועוד דבר שאסור לגלות — עריקים מהצבא המתמסרים לאויב, מכה שקשה לעמוד בה. החזיתות צועקות ללא הרף, הבו, הבו בשר תותחים, שלא נעמוד בפני שוקת שבורה. לשכות הגיוס חסרות אונים, אין להן כבר כתובות למשלוח צווי גיוס... נפלו איפוא על המציאה, פושטים על השווקים ו"מגייסים" ב"שיטה חדישה" זו, הכשרים לצבא נשלחים לאחר אימונים קלים

לחזיתות, ושאינם כשרים נשלחים למפעלים ברחבי הארץ שהתרוקנו מעובדיהם המגוייסים ושעומדים להיסגר מחוסר ידים עובדות. זהו המצב השורר כעת בברית המועצות.

מה הלאה?

מאליו מובן, שבמצב שהשתרר אין לחשוב אפילו להמשיך במה שהתחלתי. נשארתי כלוא בבית, אוכל ואינו עושה. לאחר כחודש וחצי ראיתי שהמלאי בבית אוזל ועתידים אנו להישאר קרחים מכאן ומכאן, ושוב יהיה המצב עגום כמקדמת דנא. אחדים מאתנו החלו לנוע לעיירה לינגיר, שבה התגוררו כארבע מאות משפחות יהודיות, ניסיתי גם אני להעיף מבט לעיירה, שמא אמצא לקנות משהו שאוכל להשתכר בו, אלא שלא הצלחתי, ולא עוד אלא שנשארתי תקוע עם סחורות שלא היו עליהן קופצים. כך נמשך המצב עוד מספר שבועות, עד שהחליטה אשתי שהיא תמלא את מקומי בנסיעה לשוק בצ׳ימקנט, שנמצא עכשיו בשלטונן של נשים. היא אמנם הצליחה והמצב אצלנו השתפר, אלא שהדבר לא היה לפי רוחי. אך מה עושים כשאין ברירה אחרת?

בעיה הלכתית או מצפונית?

בנקודה זו מוצא אני לנכון לספר על בעיה שהועמדה בפני באותו פרק זמן וביקשה את פתרונה הדחוף, בעיה שלא הייתי מוכן לה כלל מבחינה מחשבתית ומצפונית עד לרגע שהופיעה. ומעשה שהיה כך היה:

בחול המועד סוכות של שנת תש״ג, החלטתי לעלות לרגל ללינגיר העיירה על מנת לחוג שם את שני ימי החג האחרונים ולהתפלל בבית המדרש בעיירה, שנוסד ונוהל ע״י היהודי הנפלא ר׳ חנוך ברקוביץ זצ״ל. ר׳ חנוך היה יליד עיירה קטנה ליד ורשא, ונמנה עם חסידי גור, הוא היה יהודי פשוט, לא תלמיד חכם, ובקושי בן תורה. אולם בתוך גופו הרצוץ והשבור שבקושי נשא את עצמו, שכנה כנראה נשמה גבוהה מאד. לא פעם התפעלתי מהנהגות ומעשים שראיתי אצלו (ויותר ממה שראיתי, שמעתי מאנשי העיירה) ושמתאימים לצדיק גדול. בגופו החולה הסתובב לו בסימטאותיה הפתלתלות והאפלות של העיירה לבקר בביקתתו של כל מר נפש, של אלמנות, יתומים וחולים מדוכאים שהיו בעיירה בשפע ולא היה מי שיתעניין במצבם. נוסף לדברי עידוד ואיחולי רפואות וישועות כנהוג, נהג גם להשאיר להם פרוסות לחם, ממתקים וכו׳ שאותם ״סחב״ בשתיקה מאנשי ביתו. הוא גם לימד לילדים קטנים, יתומים, סידור וחומש, שלא תשתכח מהם תורה.

הוא נהג להזמינני לביתו בכל פעם שראה אותי. וכמובן שבבואי ללינגיר באותו חול המועד סוכות נכנסתי היישר לביתו. כשאך ראה אותי הזמינני מיד לחוג את החג בביתו, שלא היה מרווח כלל — חדר ומטבח קטן. בדירה התגוררו

מלבדו בנו וכלתו וילדם וכן גיסו של בנו. הם שעסקו בצורכי הבית, בעוד שהוא עצמו עסק רק במילי דשמיא. דעת בני ביתו לא היתה נוחה כ"כ ממעשי אביהם, אך בכל זאת נהגו בו כבוד.

תוך כדי שיחה סיפרתי לר' חנוך שהבאתי אתי הנה שעון־יד קטן שנתקעתי אתו ואינני מצליח למוכרו, והכסף שהשקעתי בו חסר לי לגלגל הלאה את "מסחרי". הוא הבטיח לי שישתדל בענין אצל אנשים מבאי ביתו, וכך אמנם עשה. עוד באותו יום הצלחתי, הודות להשתדלותו, להחליף את השעון ב־45 סלילים של חוטי תפירה. מצד אחד הייתי מרוצה מהמקח, אך מצד שני היה לבי נוקפני לפי שהיתה זו סחורה "לא כל כך כשרה" ולא ידעתי כיצד להביאה הביתה. אעפ"י כן עשיתי את "העסק" שכן לא היתה לי ברירה ומצבי היה דחוק מאד.

אליה וקוץ בה

בליל החג השני נמצא לי במפתיע פתרון לבעיה המטרידה — כיצד מעבירין סחורה לא־כשרה זו לקולחוז שלי כשבדרך מצויים כמה וכמה אבני נגף ומוקשים כגון תחנת מליציה, נ.ק.וו.ד. וק.ג.ב. שהפגישה אתם היא ממש סכנה בשבילי... אולם פתרון זה, עם היותו מהיר וקל, היה בבחינת אליה וקוץ בה.

וכך היה המעשה: באותו ערב, עם שובי מהתפילה, ניגש אלי אחד מבני ביתו של ר' חנוך ואמר לי: כמדומני שאתה, ארנברג, גר בקנס־אריך. לידיעתך, מחר בבוקר השכם אני נוסע במשאית לקולחוז "סובייטסקיה" ואוכל להסיעך כמעט עד פתח ביתך.

בשומעי את הדברים מפיו נבוכותי מאוד. הזדמנות זו הרי היא עבורי הצלה ממש, שעל כמותה לא יכולתי אפילו לחלום. דבר כזה לא הזדמן לי אף פעם בכל שנות שהותי בבריה"מ. האיש שהציע להסיע אותי הוא פקיד ממשלתי, שלרשותו עומדת משאית ותפקידו להעביר חומרי גלם כגון עורות טריים, גז כבשים וכו' מקולחוזים לבתי חרושת לעיבודם. ואין לך דרך בטוחה יותר להינצל ממכשולים מאשר לנסוע אתו... כל זה שפיר ויפה, אלא שמחר שמחת תורה, ומה יאמרו הבריות שראו אותי מתפלל אתמול והיום בביהמ"ד יחד אתם, והיום פתאום נעלמתי? בודאי מצא לו איזו הזדמנות ונסע הביתה בעיצומו של חג... ובזה אגרום חלילה לחילול ה'. בודאי ייזכרו גם בדברי חז"ל "אל תיזהרו לא מהפרושים ולא מהצדוקים... שעושים מעשי זמרי ומבקשין שכר כפנחס". והם לא ידעו ולא יבינו מה כאב ומה הציק לאותו אדם שעזבם וברח מהם בעיצומו של חג.

ואולי מבחן הוא זה...

למותר לציין שלא עצמתי עין כל אותו לילה. המוני מחשבות התרוצצו במוחי לכאן ולכאן, לחיוב ולשלילה. לחיוב כיצד? הרי שמחת תורה הוא רק יו"ט שני של גלויות, וכשאני במצב של פיקוח נפש ממש, ולא רק שלי אלא גם של נפשות רעייתי וילדי הקטן, הרי גם שבת ויום כיפור נדחים בזה ללא ספק. והכתוב עומד וצווח "אל תהי צדיק הרבה" אלא השכם וקום ועלה על משאיתו של האיש ובעוד שעה שעתיים תגיע לביתך, לאשתך ולילדך לחיים ולשלום. אסור שתכניס את עצמך לסכנות כה מרובות שבדרך, הרי יודע אתה שברוסיה אתה נמצא, ואם תיפול לצרה מי יוציאך ממנה... אך לעומת כל המחשבות הללו התייצבו מול עיני שתי המלים: חילול ה'!

ואז חלפה בי מחשבה: ואולי מבחן הוא זה ונסיון אם אהיה מסוגל לעמוד בו? צירוף מקרים מוזר זה... כמה וכמה פעמים שניסיתי למכור שעון זה ולא הצלחתי, ופתאום בדיוק עכשיו בערב החג עלה בידי להחליפו... ובדיוק בחוטי תפירה, עיסקה שלא התלהבתי ממנה כלל והסכמתי רק בלית ברירה. ואם תרצה יש לך הוכחה אחרת: מתי הזדמנה לך פעם הצעה נדירה כזאת, שיציעו לך הסעה מהירה ללא תשלום עד פתח ביתך? האם קרה לך פעם ברוסיה דבר שכזה?

ברגע זה החלטתי בלבי: אני נשאר כאן בשמחת תורה, ובשום אופן לא אזוז היום. ולאחר שקמתי, ברגע שראיתי את בעל ההצעה אמרתי לו באדיבות שאני מודה לו מאד על הצעתו הנדיבה אך מוותר עליה מטעם הכמוס עמדי.

הלה חייך חיוך רב משמעות, ואיחל לי הצלחה בדרך מחר, וחג שמח היום. למחרת השכמתי קום, ולאחר הפרדי ממארחי יצאתי לדרך כשאני משליך על ה' יהבי ושפתי מרחשין כדברי ישראל סבא: ושמרני בדרך הזה אשר אנוכי הולך ונתן לי לחם לאכול... ושבתי בשלום אל בית אשתי וילדי... ובסיעתא דשמיא עברתי בשלום את המכשולים שמהם פחדתי, ולפנות ערב הגעתי בשלום לביתי.

★ ★ ★

החורף הקרוב היה כבד מאד, הדרכים היו מושלגות תדיר, אין יוצא ואין בא. וב"ה שכמעט ולא רעבנו ללחם. התפרנסנו במשך כל החורף מאותם חוטי תפירה שבעטיים באתי לאותו נסיון... הכפריות שבאו לקנותם הביאו תמורתם דברי מזון שהיה בהם כדי להחיות הנפש, וכך עבר עלינו החורף בשלום עד לאותו קיץ שבו קבלתי צו־גיוס למכרות הפחם באוראל, ועל כך — בפרק הבא.

גדול העצה ורב העליליה

היה זה בחודש תמוז שנת תש״ג, ואני בתוך הגולה בקולחוז קזכי, קֶנֶס אריך שמו, אשר במחוז צ׳ימקנט בירת קזכסטאן הדרומית, מלחמת רוסיה עם גרמניה היתה אז בעיצומה, כאזרח פולני לא חלה עלי חובת גיוס פעילה, לפיכך גויסתי מטעם השלטונות לעבודת כפייה במכרות הפחם שבאורל.

בלב כבד ובעקת נפש נפרדתי מאשתי ומבני צבי בן השלוש, כשדמעות חמות מכסות את פני כולנו. טבעי הדבר שכאשר נפרדים בני זוג וילד חביב ויחיד להם, שמכרסם היאוש בלבם, ועל אחת כמה וכמה בשעת חירום כזו, כשאין יודעים מה יביא אתו המחר.

ראשית דרכי היתה אל לשכת הגיוס אשר בצ׳ימקנט הבירה. משם הועברנו, אני ועוד כמה עשרות מאחינו בני ישראל, בתוך המון רב של בני עמים שונים, אל תחנת הרכבת. הועמסנו על קרונות משא צפופים עד בלי נשוא על מנת להובילנו למכרות הפחם של אורל.

הדרך היתה מייגעת מאד, מפני שהשתלטו עלינו שתי מכות כבדות: מכת הרעב ומכת הכינים. המכה השנייה אמנם לא היתה חדשה עבורי, כבר נתנסיתי בה בתחילת דרכי לרוסיה, כשהובלנו מהעיר סטרי שבפולין עד לערבות סיביר העמוקות. אלא שאז היתה מכה זו קלה הרבה יחסית לעכשיו.

אף מכת הרעב הציקה לנו ביותר, מפני שידענו בבירור ששלטונות הגיוס בצ׳ימקנט דאגו לכך שלא נהיה רעבים ללחם במשך הדרך הארוכה. באמצע הרכבת היה קרון מיוחד עם צידה לדרך, לחם ושאר דברי מזון עבור המגויסים, אלא ששומרי הקרון הזה, שהיו ממונים על חלוקת המזון, עשו חשבון משלהם וקיצצו ממנת לחמם של המגויסים. תוכניתם היתה שבבואם לאורל (שבה מחיר הלחם גבוה פי שלושה ממחירו בקזכסטן) ימכרו את הלחם בשוק השחור וירוויחו הון תועפות.

בידענו כל זאת התחלנו להתמרד, הרבה לא הועיל לנו הדבר, אלא מפעם לפעם השליכו לתוך הקרון כיכר לחם מחוץ למנות הקצובות. האמת ניתנה להיאמר, שבסוף שמחנו לאידם. כשהגיעה הנסיעה לקיצה בעיר צ׳לבינסק ונפתחו הקרונות, ניגשנו אל קרון הלחם ולעינינו נתגלה כחצי קרון של לחם

מעופש, שאיננו ראוי אפילו לאכילת כלב. קמה מהומה גדולה, המון רב של המגויסים התחיל בתיגרות ידים עם הממונים על הקרון ותבע להעמידם לדין. תוך כדי המריבה התברר דבר מעניין: סיבת עיפושו של הלחם היתה מפני שהרכבת התאחרה בכמה יממות, אילו היתה מגיעה בזמנה הנכון לפי לוח הזמנים שנקבע, היה הלחם עדיין טרי וראוי לאכילה. בגלל העיכוב התעפש הלחם והממונים עליו לא הפיקו את זממם לעשות ממנו הון רב, זו היתה "נקמתנו" מהם...

מתמקחים עלינו

בעוד אנו בתחנת הרכבת בצ'לבינסק הגיע "נצ'לניקים", מנהלי מכרות הפחם אשר בסביבה, לקבל את "הסחורה הטרייה" שהובאה זה עתה מקזכסטאן. התחיל מקח ומימכר של שוק עבדים. זה טוען: כך וכך עובדים הוצאו מהמכרה שלי לשם גיוס לצבא. וזה טוען: עוד מעט תיפסק כליל העבודה במכרה שלי בגלל חוסר עובדים. וכל זה התרחש לנגד עינינו.

סוף סוף הועמסה "הסחורה" על המשאיות העומדות הכן. הנצ'לניק שלנו, קירילוב שמו, ניגש למשאית, העיף מבט סקרני על השלל שנפל בחלקו ושוחח עם כמה מאנשינו. הוא הבטיח שכל עובדיו יהיו מרוצים מהיחס שיקבלו במיכרהו. הוא יודע אמנם שרעב כבד שורר עתה ברוסיה. כל אחד יודע גם שסיבת הרעב הזה היא המלחמה האכזרית שנכפתה עלינו ע"י היטלר והגרמנים. אלא שיש לנו מנהיג דגול, גנרליסימו סטלין, שהוא המצביא הגדול ביותר בעולם. אם רוצים אנו שהמלחמה תסתיים מהר בנצחונו של החבר סטלין, עלינו להוציא מהאדמה פחם רב ככל האפשר, מפני שהפחם הזה חיוני לתעשית כלי המלחמה כזרימת הדם בעורקי האדם. הוא מבטיח גם שבמכרהו לא נדע רעב מהו — בתנאי שנתאמץ להוציא מכסימום של פחם מהאדמה. כשנסתיים נאומו נכנס לתא הנהיגה, והמשאית זזה. אחרי כארבעים דקות הגענו למכרה מס' 45 שבעיירה קופייסק.

מטבע הדברים, כשמבטיחים לאנשים מורעבים הבטחות יפות כמו אלה שהבטיח הנצ'לניק קירילוב, שיהיו שרויים בשמחה ובציפייה שהנה עוד מעט יבוא הקץ לסבלם. אלא שמהר מאד התאכזבנו. מיד בהגיענו למקום החדש הורו לנו להיכנס למסעדה, שבה מחכה לנו ארוחה דשנה עם לחם. והנה מפח נפש. התיישבנו ליד "שולחנות ערוכים" וליד כל אחד הונחה קערת חרס עם "מרק", הקערה מלאה עשב מבושל ומעליו מים שצבעם משונה וטעמם כמר המות. ליד הקערה — פרוסת לחם קטנטנה שדייה לגוסס. מי שטעם מהמרק לא נגע בו יותר, וכל הקערות נשארו מלאות כמו שהועמדו, ציפייתנו נהפכה לתוגה, ומרי נפש עזבנו את המסעדה.

הוכנסנו לצריף גדול שהוכן עבורנו ונשכבנו על הקרשים שבו, בתקוה לנוח מעט אחרי נסיעה ארוכה ומעייפת שהתמשכה כשבועיים והיתה רצופת תלאות מתלאות שונות.

נאום שני של הנצ׳לניק

והנה אחרי מנוחה קצרה, כאשר הרעב מוסיף להציק לנו יותר ויותר, הופיע הנצ׳לניק בצריף ונשא בפנינו נאום נוסף:

אני מבין שאתם לא כל כך מרוצים מהארוחה הראשונה שלכם במסעדה. אמנם נתתי הוראה למנהל המסעדה להכין עבורכם ארוחה טובה, אלא שחלה אי־הבנה מצערת ועובדי המסעדה חשבו בטעות שתגיעו רק מחר. אני מבקש את סליחתכם על כך, ולהבא נתאמץ בכל מאודנו שתהיו כולכם מרוצים כאן ושנהיה גם אנו מרוצים מתפוקה מירבית של המכרה. מחר בבוקר אנו מצפים לראותכם במשרד, כדי שכל אחד מכם יקבל את תפקידו, וכל אחד ימלא את המשימה שתוטל עליו באחריות מלאה, שלום חברים.

טעם מר ומדכא השרה נאום זה על שוכבי הקרשים. הנה אנו שוכבים עייפים ורעבים ונפשנו יבשה מטלטולי הדרך הארוכה, ועל כולנה האכזבה המרה שנחלנו זה עתה, והנה הלה מדבר כבר על תפוקת פחם מירבית. ממי הוא דורש זאת, מהעצמות היבשות שבקושי עוד נשמתן בקרבן! ותוך מחשבות אלו נרדמנו.

אולם למרות המחשבות הנוגות של אמש אחרי "שיר הערש" של הנצ׳לניק, עמדנו כולנו בשורה בבוקר במשרדו. כל אנשינו שובצו בעבודות שונות מעל פני המכרה, לזכות הרוסים יאמר שחסרונות רבים להם, אולם טיפשים אינם. הם ידעו שמהנפשות הסחוטות הללו לא יסחטו פחם. לכן שיבצונו בעבודת המשרתות את הכורים שבמעבה המכרה, הכניסו אותנו לבתי מלאכה שבקירבת המכרה בהבינם שבעבודות אלו יפיקו מאתנו את התועלת המירבית לפי יכולתנו הגופנית. רבים מאתנו היו במשך הזמן ל"סטכנובצים" (כורים) ולאלה במיוחד דאגו שלא יהיו רעבים. והיתר, היינו החלשים שבנו, סבלו ממצוקת רעב במשך כל הזמן, ביניהם הייתי גם אני.

שובצתי לשירותים הפחות חיונים. זמן ממושך עבדתי כמסיק תנורים במשרדים ובבתי המלאכה השונים (גם עבודה זו לא היתה קלה כל עיקר, מפני שכללה גם חטיבת עצים להסקת התנורים), מובן מאליו, שעובד כזה אי אפשר לו להימנות עם כת המיוחסים כמו הסטכנוביצים, ולכן נחרץ גורלי להיות נמנה עם הרעבים.

כדאי לציין שדבר אחד הצילני שם מגוויעה ברעב: מדי חדש שלחה לי אשתי ממקום מגוריה חבילת מזון בת 4-3 ק"ג, עפ"י היתר מיוחד שניתן לי לקבל

חבילה כזו אחת לחודש, מצרכי מזון אלו, שנרכשו על ידיה במסירות נפש ובפרוטותיה האחרונות, הן שהחיו את נפשי במכרה ונתנו לי הכוח להחזיק מעמד.

שבוע של 7 ימי עבודה

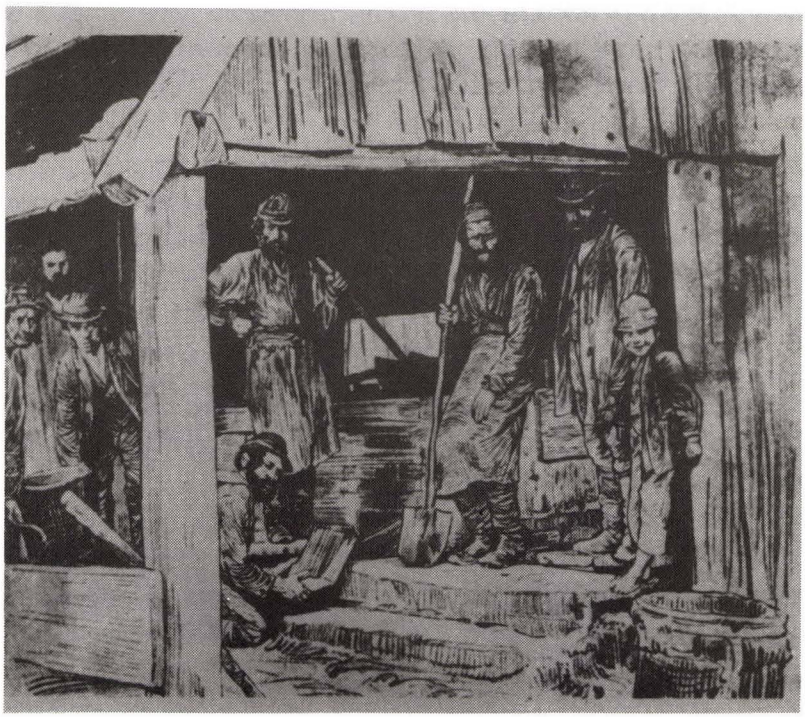
ימי מנוחה כמעט שלא היו במכרה. רק אחת לחודשיים קיבל עובד בשירותים יום חופש. מצב התזונה הלך והחמיר מיום ליום, שכן בכל רחבי רוסיה שרר רעב כבד מנשוא, בשווקים השחורים היה מחירו של ק"ג לחם 180 רובל, סכום שהיה שווה למשכורת החודשית של עובד שירותים. ומנות המזון הקצובות לנו, שהיו זולות יחסית, לא הספיקו כדי לקיים את הנפש במעט כמותן ודלות תזונתן. תוצאותיה של תזונה לקויה זו לא בוששו לבוא: רבים מאנשינו חלו במלריה. למחלה ממאירה זו גרמו המקום והמצב. הביצות האין־סופיות, שבהן "נתברכה" אורל כולה, השורצות מיליארדים של יתושי מלריה, והרעב הכבד ששרר בחבל ארץ זה, הפילו חללים לאין מספר. תרופות כמעט שלא היו בנמצא בשעת חירום זו, שהכל נשלח לצבא ולחזיתות, וכל דיירי ארעא לעומתם חשובים כקליפת השום, ואם אנשי המקום היו מחוסנים במקצת מפני מחלה זו, כילתה המלריה את חמתה בחדשים שזה מקרוב באו, כדי לעזור ללוחמים בחזיתות בהפקת הפחם הנחוץ להם כאויר לנשימה.

הסבל במחלה זו קשה מנשוא ורופא אין במקום, מי שנתקף במלריה צריך היה לנדוד באמצע ההתקפה אל הרופאה שנמצאה במרחק שלושה מילין ממקומנו דרך יער עבות, הרופאה היתה מודדת את חומו של החולה, ואם הראה המדחום על 40 מעלות ומעלה היתה משחררת את האיש מהעבודה ליום אחד. אם הותקף האיש שנית במחלה בלילה הבא היה עליו לנדוד שוב אל הרופאה לבדיקה, ואם לאו — מחויב היה ביום להופיע כרגיל לעבודתו. אחרת, יועמד לדין על שהפר את חוקת העבודה.

כדאי לציין שמחלה זו מופיעה בדרך כלל באמצע הלילה. החולה מותקף בזעזועים עצומים וחומו עולה עד ראשו של המדחום, כולו רועד מקור. אפילו אם יכסוהו בעשר שמיכות אי אפשר להקל אפילו במקצת מן הקור, הרעידות והזעזועים. במצב כזה נמצא החולה עד אור הבוקר, ואז יורד החום והוא נשאר באפיסת כוחות במשך כל היום הבא.

הותקפתי במלריה

כשהותקפתי במחלה בפעם הראשונה, היה זה בחצות הלילה, התחילו חברי לשדל אותי ללכת אל הרופאה. עניתי להם שבאפיסת הכוחות שאני מרגיש אינני מסוגל לעשות כברת דרך זו, יהיה מה שיהיה. אלא שהם לא הירפו ממנו, כשלא יכולתי לסרב להם עוד אזרתי את שארית כוחותי והלכתי. מדי מספר פסיעות

כורים יהודיים במכרה־פחם במחנה עבודה באוראל

נחתי ושוב המשכתי. היה זה כשעה וחצי אחר חצות כשהגעתי אל הרופאה. היא מדדה את חומי וכשראתה את המצב, נתנה לי פתק שחרור ליום אחד מהעבודה. שאלתי מה עלי לעשות אם בלילה הבא שוב תופיע התקפה, ותשובתה היתה שבמקרה כזה עלי לבוא שוב למרפאה. הסברתי שגם עתה באתי בכוחות על אנושיים, והיא ענתה שאיננה יכולה לעזור לי במאומה, זהו החוק הסובייטי, כשכל ההפצרות שתשחרר אותי לפחות ליומיים לא הועילו, התחלתי לגרור את רגלי בין עצי היער העבות חזרה לצריף. מדי מספר פסיעות נתקלתי בשיחים שבין העצים והמשכתי ללכת בחושך מצרים כשאני מגשש כעיוור באפילה.

כמה זמן נמשכה הליכתי עד הצריף אינני יודע, רק זאת יודע אני שהיא נמשכה עד אין סוף. כשנשכבתי על הקרשים קדחתי מחום וערעדתי מקור בו־בזמן, כל מה שכיסו אותי חברי היה ללא הועיל. רק באור הבוקר הרגשתי הקלה מהחום ומהקור ונשארתי בחוסר כוח וברפיון מוחלט. והמלריה כיון שהתחילה מקננת בי שוב לא הרפתה ממני. והסיבה — חוסר תרופות וחוסר מזון. מדי פעם בפעם, לאחר מנוחה של מספר ימים, באה התקפה חדשה. שוב ושוב נאלצתי ללכת אל הרופאה ומכיון שנמאסתי על הרופאה בביקורי התכופים ומצב זה נמשך מספר חדשים, החליטה להעמיד אותי בפני ועדה רפואית.

לא בקלות החליטה הרופאה החלטה זו. רק לאחר שמיצתה נסיונות שונים לשבצני בעבודות קלות יותר שהלמו את מצב בריאותי הרופף, ואחרי כמה וכמה אישפוזים בבית החולים בצ׳לבינסק, שלא הביאו לשיפור במצבי — רק אז החליטה שאעמוד לפני ועדה רפואית.

זכורני באישפוז אחד כזה שחל בעיצומו של יום הכיפורים, חוץ מעצם החולשה שהרגשתי ידעתי היטב שלא בקלות ולא על דבר פעוט מאשפזים אדם בבית חולים ברוסיה ובמיוחד בזמן מלחמה. מכל זה הבינותי שמצבי איננו קל, אולם סוף סוף יום הכיפורים היום ומה עלי לעשות? לצום — אולי ח״ו אתחייב בנפשי, שהרי פיקוח נפש הוא זה, לא לצום — מי התיר לי שלא לצום ואת מי לשאול? מוקף אני כאן במאות גוים ואינני רואה לידי אף יהודי אחד. היסוסים וספקות עינו אותי במשך כל ערב יוהכ״פ, ולבסוף החלטתי לא לאכול כל היום הקדוש עד שח״ו יגיעו מים עד נפש.

ובסייעתא דשמיא כך עשיתי, כאשר הגישו לפני בליל יוכ״פ את מנת האוכל שלי שמתי אותה בארון שעל יד מיטתי, וכך עשיתי במשך היום, במוצאי היום כשראיתי שירד הלילה הוצאתי את המזון שהצטבר אצלי במשך היממה ואכלתיו במצב רוח מרומם על שזכיתי להשלים את הצום הקדוש יחד עם כל ישראל בכל מקום שהם.

ועוד פרט מעניין מאותו יום כיפור: בצהרי היום נכנס ספר ביה"ח לחדרי, הוא ניגש ממיטה למיטה וגזז את שערותיו של כל חולה בלי יוצא מהכלל, כשראיתי שעוד מעט יגיע למיטתי העמדתי פנים כאילו אני שרוי בהתקפת מלריה. התכסיתי מכף רגלי ועד ראשי ונשמתי בכבדות. והנה הספר כבר עומד ל ידי ומנסה להושיב אותי כדי לגזוז את שערותי. ואני אומר לו בשפה רפה: הייתי מודה לך מאד על התספורת שכן שערותי כבר גדלו פרא, אלא שלדאבוני אינני מסוגל כעת לשבת אפילו לרגע קט. הספר הסתלק באדיבות מעושה, בבקשת סליחה ובאיחולים להחלמה מהירה.

בימים ובשבועות שבין התקפה להתקפה ובין אישפוז לאישפוז לא שוחררתי מעבודה אלא שהועברתי לעבודות אחרות, עבודתי הקודמת כמסיק תנורים היתה כרוכה בחטיבת עצים ולא יכולתי לעמוד בה בגלל חולשת גופי, ולכן הועסקתי כבלן בבית המרחץ שבמכרה. לשם הגיעו פועלים מכל המכרות שבסביבה כדי להתרחץ, ושם לא היה עלי לחטוב עצים להסקה שכן נשלחו אלי עצים חטובים ומנוסרים. תקופה ממושכת עבדתי גם בהכנת מזון לבעלי החיים במשק על יד המכרה. היה עלי למשל לבשל תפו"א לחזירים שאחרי שהגיעו למשקל מסוים היו נשלחים רובם ככולם לנצ'לניקים שבמוסקבה ובמקומות אחרים. יום שבו הועסקתי בהכנת מזון לבעלי החיים היה לי יום חג שכן אז אכלתי לשובע. עבדתי גם בניקוי וניפוי שיבולת שועל עבור הסוסים שבמשק ואז הרשיתי לעצמי לקחת חלק ממזון הסוסים. כשבאתי לצריפי טחנתי את השיבולים במטחנת יד שהתקינו לעצמם לצורך זה פועלים מבני ברית ושאינם מבני ברית. כשנשאלתי פעם בצריף למה אינני מנפה את שיבולת השועל מהפסולת לפני הבישול, עניתי: הלואי, כשאגיע פעם בעזר ה' אל המנוחה ואל הנחלה, שיהיה לי תיאבון כזה שיש לי עתה באכילתי את שיבולת השועל עם הקש והתבן.

בפני הועדה הרפואית

התקפות המלריה הממושכות והעזות, שנמשכו מספר חודשים, נתנו בי את אותותיהן, לא בכדי מעמידים אדם בפני ועדה רפואית ולא בכדי משחררים אדם המגויס לעבודת כפיה, ובפרט בזמן מלחמה. הרופאים לא שאלו אותי שאלות כמנהג הרופאים, אלא, לאחר שקראו את התעודות הרפואיות מבתי חולים וממרפאות שונות, בדקוני בדיקות לא שגרתיות. במשך כחצי שעה עברתי מרופא לרופא, עד שיו"ר הועדה אמר לי שעלי להמתין בחוץ לתוצאות הבדיקה. יצאתי את החדר והמתנתי. ההמתנה שנמשכה שעה ארוכה מרטה את עצבי המתוחים בלאו הכי.

כשעה לאחר צהרי היום נקראתי פנימה, ובלי אומר ודברים נמסרה לי מעטפה סגורה ממוענת למנהל המכרה, ועליה מצוין "רשמי, אישי".

הבינותי היטב משמעותן של מלים אלו. אילמלא היה זה ברוסיה הייתי פותח בודאי את המעטפה בסקרנות יוקדת, שהרי המדובר כאן בדבר שהנשמה תלויה בו; ידעתי היטב שבמקום הזה ובתנאים האלו לא אוכל להחזיק מעמד זמן רב. אולם ידעתי שברוסיה אני נמצא, ולכן התגברתי על יצרי ולא פתחתיה. את כל כוחות נפשי היה עלי לרתום לשם כך.

כשהגעתי למשרד ושמעתי מפי המזכירה שהמנהל כבר איננו, האצתי במזכירה שתפתח היא את המעטפה ותאמר לי את החלטת הועדה. היא סירבה בהחלטיות, ובנימוס הסבירה לי שלא כדאי לה להסתכן בגלל דבר כזה, ובהראותה לי את המלה "אישי" הוסיפה: התאזר בסבלנות עד הבוקר.

הבוקר אור

מאליו מובן שלא עצמתי עין בלילה ההוא מרוב מחשבות שכירסמו בי בנוגע לתוכן המעטפה. שתי סברות נאבקו בנפשי, חיובית ושלילית, שייצגו את כוחות הקיום והחדלון, הסברה האחת אמרה: אין להעלות על הדעת שהרוסים ימשיכו להחזיקך במכרה ולהאכיל אותך בשעה שאינם מפיקים ממך שום תועלת בגלל מצב בריאותך הירוד. ולא זו בלבד, אלא שמפעם לפעם אתה זקוק לאישפוז בשעת חירום כזו שבתי החולים נחוצים כ"כ לנפגעי המלחמה.

והסברה השניה טענה: בשעת חירום כזו מגיסים את כל העובדים במדינה וכל כוח עבודה נחוץ הוא, כל תועלת שמפיקים ממך כדאית להם תמורת ה"פאיוקים" הדלים שמאכילים אותך במכרה. וכך התרוצצו שתי הסברות הללו בנפשי פנימה במשך כל הלילה עד שהאיר היום.

עם עלות היום קמתי, הנחתי תפלין, התפללתי, ולבי התמלא לפתע ביטחון שאכן אני עומד על סף השחרור ובקרוב אזכה להגיע בשלום אל אשתי ובני החמוד שבקזכסטאן. ותפילה חרישית מילאה את לבי שאמנם כך יהיה רצון ה'.

כשנכנסתי למנהל כבר היה המנהל רכון על ערימת מכתבים. סיפרתי לו כי אתמול מסרתי למזכירה מעטפה ובה החלטת הועדה הרפואית. הוא חיפשה ומצאה בקלות, עיין בה ואמר: אתה ודאי מעונין מאד לדעת את תוכן ההחלטה, ואז הקריאה בפני:

א) הואיל וארנברג אברהם קיבל כך וכך התקפות מלריה, וכך וכך פעמים אושפז בבי"ח ואיננו מסוגל להמשיך בעבודתו במכרה, החלטנו להציע להנהלת המכרה לשחררו מעבודתו.

ב) על הנהלת המכרה לאפשר לנ"ל לחזור למקומו שממנו גויס.

הוא הוסיף שלפי דעתו אין זו משימה קלה בשעה כזו לעבור מרחק של כעשרת אלפים מילין מצ'לבינסק עד צ'ימקנט. הוא הפנה אותי בענין זה למזכיר, הושיט לי ידו ובירכני בדרך צלחה. בעמדי כבר ליד דלת היציאה, אמר: שמע, ארנברג, יש בידי להתנגד לשחרורך גם אחר החלטת הועדה, ואינני עושה זאת מטעמים הומניטריים, הודיתי לו ויצאתי.

הקשיים מתחילים

המזכיר מטבֶיֶב היה מכר טוב שלי, אצלו קבלתי מזמן לזמן פתק לתוספת מזון, הוא היה עבריין פוליטי לשעבר, ובפרוץ המלחמה הוציאוהו מהכלא וגירשוהו לעבודת כפייה. בזכות היותו בעל השכלה גבוהה מינוהו למזכיר המכרה.

הוא תיאר בפני את ההליכים שעל אדם לעבור, כדי לקבל תעודת מעבר לנסיעה ברכבת למרחק רב כזה. וכל זה אמור בשעת שלום! בזמן מלחמה, הוא מסופק מאוד אם אצליח בכלל לקבל תעודת מעבר כזו. אולם עלי לנסות ולמצות את כל האפשרויות, ראשית כל עלי לפנות למיליציה המקומית ולברר אם אינם מתנגדים ליציאתי מהמקום, במקרה ואינם מתנגדים, עלי לקבל מהם אישור על כך, ולאחר מכן הוא יאמר לי מה לעשות הלאה. יצאתי מלפני המזכיר בלב כבד וחרד.

באותו ערב פניתי לידיד טוב שלי, שכן למשכבי בצריף, מר פרץ ביאלי מוולודבה שעל יד בריסק דליטא. הוא היה בן תורה ולפעמים שוחחנו גם בדברי תורה. סיפרתי לו על כל העניין, הוא לא היה אופטימי כלל אלא להיפך... ובינתיים יעץ לי לא לפנות למיליציה כי מפניה זו לא תצמח שום תועלת, אלא הוא עצמו ינסה למשש את הדופק (הוא היה אדם אינטליגנטי וידע רוסית על בוריה עוד מבית אבא בבריסק). הוא יעץ לי להתאזר בסבלנות מירבית ולא ליפול לזרועות היאוש במקרה ולא אצליח להגיע מיד למטרתי. מתוך דבריו הבינותי שמצבי איננו מזהיר...

ימים חלפו ואין כל חדש. הבינותי שנקלעתי למצב מסובך מאד ועצבי החלו מתמוטטים, יאושי גדל עוד יותר כאשר נודע לי שהמכרה עומד להפסיק לי את מנות המזון, מאחר ששוחררתי מהעבודה. למי אני שייך מעתה? לא למכרה, ולא למשפחתי, שממנה אני מרוחק עשרת אלפים מילין. זכדברי חז"ל (תענית כ"ג ע"א) "היינו דאמרי אינשי או חברותא או..." תשובה לא מצאתי לשאלה זו ששאלתי את עצמי למי אני שייך.

הקב"ה מקדים רפואה למכה

באחד הימים, כשצרותי הגיעו לשיאן, נכנס בפתאומיות מר פרץ ביאלי ובאצבעו רמז לי שאצא אתו החוצה. יצאנו, והנה בשורה בפיו: לפני דקות מספר

שוחח עם המזכיר מטבייב והלה הציע פתרון מיידי לבעייתי הקשה. הוא הציע לי באחריות מלאה מסמכים מהמכרה, שבאמצעותם אוכל לקנות כרטיס לצ׳ימקנט בתחנת הרכבת של צ׳לבינסק. והוא פירט אותם: א) ארנברג יקבל מהנהלת המכרה תעודה רשמית כתובה וחתומה בחותמת המכרה שזו שולחת אותו בתפקיד חשוב לצ׳ימקנט, ומכתב אישי למנהל תחנת הרכבת בצ׳לבינסק שזה יאפשר באופן אישי לארנברג לקנות את הכרטיס (שזהו עיקר הקושי). ב) ארנברג יקח אתו גם את תעודת השחרור מטעם הועדה הרפואית. והמזכיר הוסיף והזהיר שברגע שהנ״ל ימצא את עצמו בקרון הרכבת ישמיד מיד את התעודה מהמכרה (כלומר, תעודת התפקיד). שכן באם יערכו אצלו חיפוש וימצאו שתי התעודות הסותרות בתוכנן זו את זו, אז לא יספיקו שתי מיתות בשבילנו...

מובן שהמזכיר לא הציע את שירותו בהתנדבות. הוא דרש ממני תשלום שידע שאוכל לעמוד בו: כ־120־100 ק״ג תפוחי אדמה.

מאין יש לי תפוחי אדמה במכרה?

כשהגענו למכרה היה הרעב במקום, כמו בכל רוסיה, כבד מנשוא. במיוחד סבלו ממנו האנשים שזה עתה הגיעו ואין ברשותם אלא גופם ונשמתם, למנהלי המכרה היה ברור שמאנשים כאלה לא יוכלו להפיק תועלת מרובה. ומה עשו? כשהגיעה העונה של זריעת תפו״א הציעו חלקת אדמה קטנה לכל עובד שירצה בכך והם יעזרו בהשאלת כלי עבודה, אלא שלזרעים צריך כל אחד לדאוג בעצמו. בשוק השחור ניתן היה להשיג זרעים, לפי מחירי שוק שחור כמובן. אני הייתי מהראשונים שקפצו על המציאה. קניתי במיטב כספי כמה קילוגרמים תפו״א קטנטנים הטובים לזריעה, ועשיתי מלאכתי באמונה. באת שקיבלתי בהשאלה חרשתי את חלקתי בשעות שאחרי העבודה. בהשקאה לא היה צורך שכן מטרות השמים מצויים באורל בשפע והאדמה שם פוריה מאוד, במיוחד לתפו״א. בס״ד הפקתי מחלקתי יותר ממאה ק״ג תפו״א, יבול שנחשב לרכוש ממש באותו מקום ובאותו זמן. זה היה התשלום שדרש ממני המזכיר מטבייב עבור שירותיו.

למען האמת היה זה מחיר סביר מאד, אלא שסכנה גדולה היתה כרוכה בעיסקה מסובכת זו, ואני מעודי לא נוסיתי באלה ומאז ומעולם הייתי זהיר מאוד מלהיכנס בדברים מסובכים ומפותלים כעין אלו שמציע לי כעת המזכיר. אני עצמי, ומר פרץ ביאלי וכל יתר ידידי, כולנו הבינונו שזוהי דרך מסוכנת ורבת הרפתקאות. כל אלה שהכירו את אפיי היו זהירים מאד בעצתם, אלא שדרך אחרת לא נראתה באופק ולא ידעתי כיצד אוכל לצאת מהתסבוכת אליה נקלעתי.

אסון טראגי במכרה

הדבר קרה באחד מאותם הימים שנפשי היתה נתונה במשבר עצום ללא מוצא, ולא ראיתי בטווח המציאות שום פתרון לפקעת המפותלת שלי.

באותם הימים אירע אסון שהמיט שואה על כל עובדי המכרה ובמיוחד על הקומץ הקטן של העובדים היהודים. חברנו היקר מר פרץ ביאלי נהרג פתאום במקום עבודתו בהתמוטט מגדל ברזל ענק שאורכו היה כארבעים מטר ומשקלו כמה עשרות טונות. ברגע שהרגישו הפועלים בנפילת המגדל הענק נסו כולם לקול קריסתו וגם מר פרץ ביאלי היה ביניהם, אולם לדאבוננו איחר את המועד. הוא היה האחד והיחיד שנלכד תחת המפולת ונהרג בו במקום. כל האחרים, כשלושים איש מכמה וכמה אומות, יצאו מהמקום בשלום.

על יד קברו הפתוח, שנכרה בלב יער עבות, נתבקשתי להספידו וכך עשיתי. הדבר קרה ביום ט׳ באלול שנת תש״ג, בפרשת שופטים. קראתי עליו את הפסוק ״מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו״ והסברתי שלפי מצבנו האומלל כאן הפירוש הוא כזה: ר׳ פרץ בן יהודה ביאלי בנה לעצמו בית בישראל כשנתיים לפני פרוץ המלחמה ולא הספיק לחנכו כמעט, אלא הלך ושב לבית עולמו. אמרתי קדיש לעילוי נשמתו והבטחתי לו שבמידה ואזכה עוד בעזר ה׳ לחיות בין יהודים אשמור לנצח את יום הזכרון שלו.

החלטתי לזוז

מחוסר כוח פיסי ונפשי גם יחד, ואחרי התלבטויות והיסוסים שנמשכו כחודשיים, החלטתי לאשר את העיסקה עם המזכיר. נכנסתי אליו וסיכמתי אתו את הענין. הוא הבטיח לי שתוך כמה ימים יהיו כל המסמכים מוכנים. היה זה בתחילת חודש חשוון שנת תש״ד, אחרי כ־15 חודש ששהיתי במקום זה.

עשיתי את כל ההכנות הנחוצות לנסיעה ארוכה ורבת־תלאות כזו. מר מטבייב הבטיח לי גם לדאוג עבורי להסעה מהמכרה עד צ׳לבינסק, שכן אף נסיעה קצרה כזו כרוכה ברוסיה בקשיים. ואכן נסעתי לתחנת הרכבת בצ׳לבינסק במשאית שהיתה קשורה עם המכרה. מר מטבייב קיים באמת את התחייבויותיו. אחרי שקיבלתי ממנו את כל המסמכים הצגתים לפני יודעי דבר שבינינו, ואלה אישרו לי שהם בסדר. מסרתי לידיו את ״רכושי״ — תפוחי האדמה שלי. הוא איחל לי דרך צלחה והזהירני שוב בהתרגשות את האזהרה הקודמת שלו, דהיינו, שמיד בהיכנסי לרכבת עלי להשמיד את תעודת התפקיד, שכן חיי וחייו תלויים בזה. הבטחתי לו זאת בתקיעת כף.

קשיים בלתי צפויים בצ׳לבינסק

בסייעתא דשמיא כבר עומדות רגלי בתחנת הרכבת בצ׳לבינסק. אני נמצא בתוך מערבולת של מאות ואלפי אנשים האחוזים כולם בציפיה אחת גדולה, שכרטיס הנסיעה הגואל ימצא כבר בידם. ליד כל קופה באולם ההמתנה הגדול עומדים המוני אנשים, נשים וטף מתוחים ועצבניים. יש ביניהם כאלה העושים ימים ולילות ומצפים לישועה — לכרטיס. ויש שכוחותיהם כבר עזבום והם שוכבים חסרי אונים בפינות האולם, תמונה קודרת זו הטילה עלי אימים, ותפילה חרישית נישאה בלבי: רבש״ע, עזרני וחזקני לא להיות ח״ו כאחד מאלה.

במודיעין מסרו לי את מספר חדרו של מנהל התחנה וב״ה מצאתי את הפתח ריק מאנשים. לאחר דפיקה נכנסתי והצגתי בפניו את מכתבו של המזכיר. הוא ענני בחיוך קל: כן, מר מטבייב הוא ידיד שלי ואשתדל למלא את בקשתו. וכשתעודת התפקיד שלי בידיו הוא מבקש ממני את מחיר הכרטיס — 170. רובל, אני מוסר לו את הכסף והוא אומר בלשון אזהרה: הזהר מאד שברגע שיהיה הכרטיס בידך תרוץ כאיילה לרציף זה וזה שאליו מגיעה הרכבת לצ׳ימקנט, היא עומדת להגיע עוד מעט, ועליך להיות זריז כחתול לעלות על איזה קרון שיהיה, הרכבת מתעכבת ברציף רק דקות מספר וזה מהמקום במהירות מכסימלית. במקרה שלא תצליח לעלות כספך אבוד, שכן לא תוכל לנסוע כבר בכרטיס זה, כזה הוא עכשיו החוק בבריה״מ.

לדאבון לבי, כך בדיוק קרה. ברגע שהוא מסר לי את הכרטיס רצתי כמטורף לרציף, בדיוק הגיעה הרכבת והמוני אנשים נדחפו ונדחקו לעלות. מקצתם הצליחו, ורובם נשארו בחוץ כאשר נסגרו הדלתות, בין הנשארים הייתי אני. הבינותי שצרתי צרה, במפח נפש שאין בכוחי לתארו נכנסתי אל המנהל, בלב נשבר ונדכה ובדמעות בעיני סיפרתי מה שקרה ובקשתי שירחם עלי, הוא ענה לי כשפניו מתוחות: עשיתי כל מה שביכולתי ולצערי אני מסיים כבר היום את עבודתי ומסתלק, עצתי היא שלא תאבד את עשתונותיך, תעמוד בתור ליד הקופה ולא תזוז ממנה אפילו לרגע קט. בחצות הלילה עומדת שוב להגיע רכבת לצ׳ימקנט, אני מאחל לך הצלחה, ובאומרו זאת עזב את החדר.

מאין הספיקו כוחות נפשי להתייצב בתור ליד הקופות כדי לקנות כרטיס חדש במקום זה שנפסל ושעלה בדיוק שליש מרכושי? פליאה היא זו בעיני, אלא ודאי שאין לנו אלא דברי חז״ל שעל כל עשב ועשב ממונה מלאך המטפח אותו ואומר לו גדל, ובודאי שהאדם בחיר היצירה (ראה רש״י בשבת נ״ג ע״ב: ״אדם דאית ליה מזלא מסייע ליה״ — ״מלאך שלו ומליץ עליו״) עליו משגיחים במיוחד מהשמים. מלאך זה לא הניח לי איפוא להתמוטט. מקומי בתור היה על יד

קאזאכי אומלל כמוני, כרתנו ברית להיות אחים לצרה כנהוג בשעת מצוקה, וכשהאחד היה צריך לצאת לאיזה שהוא צורך היה השני שומר על כליו.

פתאום נודע לנו מפי אחד הצובאים על הקופה, שמכירת הכרטיס מותנית בהצגת אישור מבית מרחץ מקומי שרוכש הכרטיס התרחץ בו ביום במרחץ, ושבגדיו עברו חיטוי במכשיר הנמצא שם ונקרא ברוסיה "ווּשה־בּויקה" (משמיד הכינים), הצגת אישור כזה הוא לכאורה תקנה מועילה בתנאיה של רוסיה, שבה אולי אחד ממאה מבני המון העם נקי מנגע זה, אלא שנוכחתי לדעת שבמקרה שלי יותר מאשר הותקנה להועיל, הותקנה תקנה זו כדי להקשות ולמרר חייהם של הנוסעים ברכבת, שהרי כמה וכמה קשיים ותלאות עומדים בדרך להשגת אישור זה. לא תמיד בית המרחץ פתוח, ולא תמיד הפקידה מתפקדת, ועוד כהנה וכהנה קשיים לאין ספור ששמעתים זה עתה מפי אחי לצרה בתור לקופה.

והנה רגלי מתרוצצות ברחובותיה של צ׳לבינסק לחפש אחרי בית מרחץ כדי להתרחץ ולהעביר את בגדי בווּשה־בּויקה המפורסמת. הדרך למרחץ היתה אומנם די ארוכה, אולם נעזרתי בעוברים ושבים אדיבים והגעתי למחוז חפצי ללא קשיים. למזלי הרב מצאתי גם את הפקידה עומדת על משמרתה, הצגתי בפניה את בקשתי, ולהפתעתי הגדולה ענתה לי: אינך נראה כאדם הנגוע בכינים. תן שלשה רובלים ותקבל את האישור. לא יאומן כי יסופר!

בריצה הגעתי לתחנה, מצאתי את מטלטלי המופקדים ביד הקאזאכי וזירזתי אותו שיעשה כמוני, ואז נעמדתי שוב בתור.

העמידה עד חצות הלילה

בשעת העמידה בתור הרהרתי בלבי שאין עוד בעולם דבר הגורם למריטת עצבים כעמידה בתור ליד קופה, כדי לרכוש כרטיס נסיעה ברכבת. כל הממתינים היו שרויים באותו מצב רוח קודר, מלווה בכמה וכמה ספקות: א) האם תימצאנה התעודות משביעות־רצון ולא תתעוררנה בעיות אמיתיות או בדויות בנוגע לאמיתות התעודות. ב) האם תספקנה התעודות שבידך והקופאית לא תדרוש ממך תעודות נוספות שאין ברשותך. ג) במקרה המאושר שהכרטיס יהיה כבר בידך, האם תגיע הרכבת? ואם כן, האם תצליח לעלות על אחד מקרונותיה? ועוד כהנה וכהנה ספקות כבדי משקל המעיקים על הנפש.

העמידה נמשכה עד אין סוף, הלילה הגיע ושעות של יאוש חלפו בזו אחר זו, שעת האפס התקרבה, ולחש־רחש עבר בין העומדים שהנה עוד מעט תיפתח הקופה. ההתרגשות התגברה, והנה נפתחת הקופה ומתחילה מכירת הכרטיסים, אחדים שכבר נפסלו תעודותיהם נדחפים החוצה, לבי הולם בחוזקה וכשכולי רועד אני מתפלל חרישית: אבי שבשמים, חוס ורחם עלי בזכות ילדי הקטן

המצפה לי זמן כה רב. בזכות תינוקי זה שלא טעם טעם חטא עמוד לימיני שלא איכשל ח"ו.

והנה אני עומד כבר ליד האשנב ומושיט את ניירותי לידי הקופאית, גם הכרטיס שנפסל נמצא כאן, מה זה צריך להיות? נשאלתי, עניתי מבולבל: הסיבה היא שאיחרתי לרכבת בדקה (כוונתי בהושטת הכרטיס הפסול היתה שאולי יעורר הדבר רגש רחמים עלי, אולם בכך טעיתי). והנה אני שומע מעבר לאשנב מלים שצלצלו באוזני כבשורת גאולה... "נא לשלם את מחיר הכרטיס, 170 רובל", לאושרי אין קץ. הכרטיס כבר בידי ואני נמצא כבר ברציף צ'ימקנט, במקום שבו הייתי הבוקר. ממתינים כאן כעשרים איש. בבוקר עמדו כאן פי כמה וכמה, מסתבר לי שהסיכויים הם טובים בהרבה משהיו בבוקר, ובכל זאת אני מהרהר "השלך על ה' יהבך". את אחי לצרה הקאזאכי אינני רואה ברציף, למרות שמחוז חפצו היה צ'ימקנט, חיפשתיו ולא מצאתיו, הבנתי שנסתחפה שדהו ומזלו הביש גרם לו שיצא מהקופה ללא כרטיס, סיבות, כאמור, אינן חסרות.

אחרי עמידה של כשעה הגיעה הרכבת המיוחלת, ולהפתעתנו נפתחו כמה קרונות, הממתינים עלו כולם בסדר מופתי והיו יותר ממאושרים.

הקרון עליו עליתי היה כמו תיבת נוח: מקומות תחתיים, שניים ושלישים. עליתי לקומה העליונה, נשכבתי ואת מזוודתי שמתי לרגלי, הרגשתי כאדם המאושר בעולם. נרדמתי בקלות, לראשונה אחרי הרבה לילות של נדודי שינה, עקב התלאות שעברו עלי בחודשים האחרונים.

הפתעה באמצע הלילה

מיד לאחר שנרדמתי העירני רוסי אחד בשאלה: האם המזוודה העומדת לרגליך היא שלך? ואם כן האם הנך מרשה לי להעמיד את מזוודתי על ידה? לא מצאתי מקום לשים אותה. — כן, בבקשה, למה לא? עניתי. כך הוא עשה, ואני נרדמתי שנית.

כעבור זמן מה הוא מעיר אותי שוב כשהוא מיילל מרה ושואל אותי: אמור, חבר, האם מזוודתך נמצאת במקומה? (הקרון היה חשוך), שלי נגנבה.

מישששתי ונוכחתי שמזוודתי עומדת במקומה, ועניתי לו בחיוב. הוא פרץ ביללה: מר לי מר, מה אעשה עתה אחרי שכל רכושי נגנב ונשארתי בעירום ובחוסר כל, וכך בכה ויילל שעה ארוכה עד שהתעייף.

כשנרגעתי במקצת חלפו במוחי דברי חז"ל בברכות ס"ב ע"ב: "קרי עליה ר' אלעזר (ישעיה מ"ג) 'ואתן אדם תחתיך' — 'אל תקרא אדם אלא אדום'", וכמה גדולים דברי חכמים! לולא הרוסי שבא והעמיד את מזוודתו על יד שלי, היה

הגנב נתקל תחילה בשלי והייתי אני נשאר בעירום ובחוסר כל, ובעיקר ללא התפילין היקרות, שהניח לי אבי היקר ר׳ אלימלך אלעזר ז״ל הי״ד. הודיתי לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו והכרתי במקרה זה את יד ההשגחה החופפת עלי אפילו במקום האפל והחשוך הזה, ברכבת הרוסית.

עוד לקח אחד למדתי עתה, שברכבת ברוסיה אין מעמידים מזוודה למרגלותיו של האדם אלא למראשותיו. וכך עשיתי מיד, שלאו כל יומא מתרחש ניסא.

מרוב ההתרגשות שעברה עלי זה עתה שוב לא נרדמתי והרהרתי שוב ושוב בחסדי ה׳ הרבים והנפלאים בכל מקום ובכל זמן ועל השגחתו הנפלאה השומרת עלי כאם רחמניה על עולל טיפוחיה, והמחשבות הללו שעשעו את נפשי עד אור הבוקר.

ברן יחד כוכבי בוקר

בקומי ממשכבי ובראותי את הבוקר הבהיר והשמש הזורחת, נתמלאתי התרוממות רוח ותשוקה להביע את רחשי לבי בשבח והודיה ליוצר בראשית על כל הטוב והחסד שעשה עמדי מעודי ועד היום, ביום האתמול ובלילה שאחריו. ברגשות כאלה עליתי למדורי להניח תפילין ולהתפלל, שהרי לא יכולתי לעשות זאת למטה, במקום שנמצאים עשרות אנשים בני אומות ולשונות שונות. הרי ברוסיה אני נמצא, ואם יראו אותי עומד בתפילה ועטור תפילין והייתי בעיניהם כמתעתע.

וכשהתפילין בידי אני שוב מרוגש ושפתי מרחשות: תפילין יקרות וחביבות שלי, כיצד זה ניצלתן מידי עשיו מתועבות? וכיצד קרה הדבר שהרוסי המוזר הזה לא מצא בכל הקרון הגדול מקום פנוי להניח את מזוודתו אלא בדיוק ליד מזוודתי? בזכות זה ניצלתן מידי הגנב ואני יכול עתה להניחכן ולקיים בכן מצוות יוצרי. ברור הדבר שעינה הפקוחה של ההשגחה היא היא ששמרה עליכן ועלי. ועל שפתי שיר ושבח לגדול העצה ורב העלילה אשר עיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם.

אני מתפלל והלב מלא שמחה ושירה לנורא עלילה. תפילה כזו איננה זכורה לי מזה זמן רב, ויתכן שלא זכיתי לכמותה מעולם, ייתכן שלו הייתי מוצא מקום מתאים, הייתי יוצא בריקוד קבל עם ועדה, ואני משתומם בפני עצמי מנין בא שטף זה של שמחה שאחזני באותה נסיעה בין צ׳לבינסק לצ׳ימקנט.

הרכבת טסה במהירות

הרכבת בה נסענו אינה מתעכבת בדרכה. היא עוצרת רק בתחנות הגדולות ואז יורדים נוסעיה לערוך קניות ולהצטייד במצרכי מזון בשווקים המאולתרים

הנמצאים בסמוך לפסי הרכבת. קונים כל מה שניתן להשיג כאן, כגון מעט לחם, חלב מוחמץ, תפו"א צלויים וגם עשבי עישון ("מכורקה") ועיתון "פרבדה" כדי לכרוך בו סיגריות. בתחנה גם ממלאים הנוסעים את כליהם במים חמים ("קיפיאטוך"). לפעמים מצויים בתחנות פונדקי־תה (צ'ייבאנה) ובהם ניתן גם להשיג בקבוקי וודקה, כמובן מתחת לדלפק ובמחירים מפולפלים מאד, רוסי פשוט איננו יכול לחלום על מותרות כאלה, הם מיועדים רק לסוחרי שוק שחור שאינם חסרים ברכבת. הללו מאושרים כשהם מצליחים להשיג מצרך יקר זה שאיננו מצוי בכל מקום ובכל עת אפילו בכסף מלא. בקבוק וודקה כזה משמש לרוכשיו לשתי מטרות: האחת, ליהנות מתוכנו, והשניה, לצורך חשוב אחר — והיה ונתקלים ברכבת במבקר עקשן, שקשה לשכנעו שהתעודות המוצגות בפניו אינן מזויפות, אין לך שכנוע טוב מבקבוק וודקה. את כל המידע החשוב הזה רכשתי לי במשך הנסיעה הארוכה לצ'ימקנט.

ביקורת ברכבת

בערבו של אותו יום נכנסו לקרון שני אנשים חמושים באקדחים, ובעמדם בדלת הכניסה הכריז אחד מהם: חברים, היכונו לביקורת כרטיסי נסיעה, תעודות ומסמכים! וכשהדלתות נסגרו ניגשו השנים, כל אחד מקצה אחר של הקרון, למלאכתם. כל הפנים לבשו מתיחות, התאמצתי בכל כוחי לא להיראות מתוח ועצבני, אך ללא הצלחה. הייתי מודאג, שכן טרם עשיתי את הדבר שהוזהרתי עליו ע"י מזכיר המכרה בעניין שתי התעודות הסותרות בתוכנן זו את זו. אמנם הפרדתי ביניהן: האחת נמצאת בין מטלטלי והשניה — תעודת התפקיד — מוצמדת לכרטיס הנסיעה והיא כעת בידי כדי להציגה בפני המבקר, אולם מי יודע אם זה מספיק...

בין מחשבה למחשבה כבר ניצב לידי אחד המבקרים, אדם בגיל העמידה שפניו ספק שמיות ספק לא שמיות. הוא מעיף עלי מבט ומבקש בנימוס כרטיס נסיעה ותעודות, הוא בודק תחילה את הכרטיס וזה משביע כנראה את רצונו. כשהוא מעיין בתעודה לובשות פניו רצינות. הוא קורא ממנה את שמי — אבראאם מייליכוביץ ארנברג — במבטא רוסי מדויק. כשהוא מגיע לתוכן התפקיד שלשמו נשלחתי, נראו היסוסים על פניו, הוא מהפך בתעודה, מעיין היטב בחתימה ובחותמת, מביט עלי ואח"כ מביט סביב, הוא רוצה לשאלני משהו ואינו שואל... באמרו "לאדנו" (בסדר) הסתלק, בהשאירו בידי את הכרטיס והתעודה, לכאורה הכל שפיר, אלא שברגעים הבאים התחילו עצבי לפעול במהירות קטלנית...

לאיזו תסבוכת נוראית הכנסת את עצמך, בן אדם אומלל שכמוך? כיצד הסכמת להצעתו של העבריין מטבייב לנסוע בתעודה מזויפת מרחק רב כזה

מאורל לקאזאכסטן? וכי אינך מכיר את עצמך? כיצד שולח מפעל חשוב כמכרה פחם בתפקיד חשוב טיפוס עלוב שכמוך, בלבוש בלוי, שאפילו איננו יודע את השפה על בוריה? כיצד לא שמת לב לסתירה הנוראה שבין הופעתך לבין התפקיד המצויין בתעודתך? מחשבות אלו לא הירפו ממני. החלטתי לרדת ממדורי הבודד לפני שאצא מדעתי מרוב מחשבות. ברדתי שמעתי שהנוסעים מתווכחים על הביקורת והמבקרים שעזבו זה עתה את הקרון. הנה אני שומע את חוות דעתו של רוסי קשיש אחד על הנושא: המבקרים הללו נראים אנשים מהוגנים שאינם מתכוונים סתם כך להפיל בפח אנשים חפים מפשע. אני סקרתי במבטי את כל צעדיהם של המבקרים והבחנתי בעיני הקשישות ששניהם לא היו מעונינים להרע למישהו. במיוחד המבוגר שבהם, שהוא לדעתי יאֶברייי (יהודי), הוא דוקא איש סימפטי, למרות שהאדם הרוסי אינו מתייחס בסימפטיה יתירה ליאֶבריים עלי להודות בעובדה שמעולם לא ראיתי שיאֶבריי יפיל איש רוסי בפח למרות שהם תופסים כמעט את כל המשרות החשובות ברוסיה. ודבר זה אינני יכול לדאבוני לומר על אחינו הרוסים.

שיחה זו, שקלטו אזני בעומדי בפינת הקרון החשוך, השקיטה משום מה את רוחי הסוערת. עליתי למקומי, התפללתי ונשכבתי כשאני מרגיש שקט נפשי מוחלט. ומכיוון שכן, צצו ועלו בראשי מחשבות טובות ומרגיעות: הבט נא, בן אדם, על השתלשלות ענייניך. אילו היית שם לב לדבר שאסור לך לעלות על דרך מסוכנת זו ולמסור את כל רכושך למטבייב תמורת תעודה המסכנת את חייך, היית דוחה עיסקה זו על הסף, ולא היית עתה בדרך אל משפחתך, אלא שבעיה זו לא עלתה על דעתך בכל חריפותה, ובזכות זה הינך נמצא עכשיו בדרך אל אשתך ובנך החביב. עליך לדעת ידיעה ברורה שהינך מונחה ע״י הקב״ה המכוון את צעדיך, ואם כן השלך עליו את יהבך והוא יכלכל את כל פסיעותיך.

מתוך המחשבות הללו נרדמתי וישנתי עד אור הבוקר.

1500 מילין מאחורינו

כשהתעוררתי הבחנתי שהרכבת עצרה בתחנה כלשהי והנוסעים יורדים ממנה ועולים שוב כשהם מצויידים בפרוסות לחם, תפו״א אפויים וכו׳, איש איש לפי יכולתו, ידעתי שהמזון בתרמילי הולך ואוזל והרובלים שבכיסי מועטים לאחר שהתרוששתי בקניית שני כרטיסי נסיעה. אולם, וכי יש לי ברירה? כל אשר לו יתן האדם בעד נפשו, וכי מי דואג בעת כזאת למחר ולמחרתיים? ירדתי איפוא והצטיידתי בכמה תפו״א. ראיתי סביבי שאנשים כמוני קונים פטריות כבושות שהן זולות לאין ערוך מכל המצרכים האחרים (את הסיבה לכך שמעתי לאחר מכן מפי נוסעים, שהפטריות הללו גדלות לאין מספר ביערות־העד העצומים שרוסיה התברכה בהם, והכפריות אוספות אותן בעונתן וכובשות אותן

במלח שהוא מצרך זול יחסית באורל). אלא שאליה וקץ בה, שהן מצמיאות מאוד את מי שאוכלן. מכיון שכן הצטיידתי גם אני בהן, מלאתי בקבוקי מים ועליתי.

כשהרכבת זזה, חטפתי שיחה עם הרוסי הקשיש, מכרי מיום אתמול. שאלתיו כמה מילין רחוקים אנו כבר מצ׳לבינסק, והוא ענה: כאלף וחמש מאות. אלא שעליך להתפלל לאלוקים שכל מבקר שיעלה לרכבת בהמשך הדרך יהיה לא יותר גרוע מאלה של אמש... ובאמרו זאת חייך חיוך רב משמעות. מסתבר שהוא סקרן לגבי. אולם נראה שאין בכוונתו להרע לי חלילה, אלא הוא פשוט מתעניין בי כ״טיפוס מעניין״ שנקלע לו בדרך הארוכה, כך חשבתי וכך היה באמת. בהמשך הדרך שוחחנו בידידות רבה והוא אף הציע לסייע לי במידה ואני זקוק לסיוע. כמובן שדחיתי את הצעתו בנימוס, ובכל זאת קרה אח״כ פעמיים או שלוש שהוא הכניס לתרמילי ללא ידיעתי כמה פרוסות לחם, והחיה בהן את נפשי ממש.

עוד מספר פעמים נערכו ברכבת חיפושים, אולם אלה היו חיפושים שיגרתיים שנועדו בעיקר לבלוש אחרי עריקים ומשתמטים מהצבא, שהיו תופעה שכיחה בימים ההם, וכן אחרי ספסרי שוק שחור שמספרם הלך וגדל בימי הרעב הכבד ברוסיה, בכל זאת היה די בחיפושים אלה כדי להפחיד את הנפש המבוהלת בלאו הכי. הרוסי הקשיש הסימפטי הזהירני כמה פעמים שחסרה לי שלוות נפש, ושגוני פני מתחלפים בכל חיפוש כזה, שברנש כמוני אסור לו לנסוע ברכבת ברוסיה, וכו׳ וכו׳.

בס״ד זמן מועט לאחר כל חיפוש חוזרות אלי שלוותי ומנוחת נפשי, ואני מקוה ומצפה ובטוח בה׳ שככל שהדרך מתקצרת ישועתי מתקרבת.

לאחר נסיעה של עשרה ימים, בדרך מלאה מוקשים ומכשולים, פחדים ובהלות נפש, הגעתי בס״ד לצ׳ימקנט הבירה, ובלבי תקוה שעוד מעט אמצא את עצמי במקום שבו מצויות שתי הנפשות היקרות שלי, בעיירה לינגיר. ללינגיר, הרחוקה מכאן כחמישים מילין, עברה אשתי לגור ממקומה הקודם, מהקולחוז הקאזאכי קֶנֶס־אריך, שבו לא מצאה עוד את מקומה אחרי שגוייסתי לעבודת כפייה, באורל.

נסתי מהארי ופגעתי בדוב

במודיעין שבתחנה נודע לי שרכבת ללינגיר תצא רק בערב בשעה חמש. אם כן, חשבתי, אצא קצת לרחובות העיר כדי להתרענן מנסיעתי הארוכה, וכדי שהשעות שעלי להמתין תעבורנה מהר יותר. כשדרכו רגלי ברחוב הבחנתי בתופעה מוזרה: פני האנשים מבוהלות, צעדיהם עצבניים, ומתח בלתי רגיל ניכר

על פני כולם. שאלתי קשישה שנקרתה בדרכי לסיבת המתח המוזר, והיא ענתה בתמיהה: האינך רואה מה שמתרחש פה? מגייסים עכשיו אנשים לעבודה במקומות שונים בארץ שבהם יש מחסור חמור בידיים עובדות. ברגע זה הבחנתי בריצת אמוק של אחד הציידים הרודף אחרי צעיר אחד, כנראה סירב צעיר זה "להתגייס" והוא מנסה להתחמק.

באותו רגע חלפה בראשי עצתו של הנביא ישעיה (כ"ו כ') "לך עמי בוא בחדריך... עד יעבור זעם". פניתי לרחוב צדדי שנראה לי שקט יחסית, ומשם הגעתי לסימטה שחצרותיה מפותלות. בצעדים אדישים כביכול פסעתי בפיתוליה של הסימטה כשאני מחפש כביכול כתובת כלשהי. בשקט מעושה התהלכתי בסמטה עד שהשעון הראה ששעת הנסיעה מתקרבת. כבר 4.30, חזרתי על עקבותי לכיוון תחנת הרכבת והבחנתי שהרחובות שקטים כבר.

ובעוד רגלי מוליכות אותי לכיוון ההוא נזכרתי באפיזודה מעניינת מאד, חויה אישית שסיפר לי מנהלי לשעבר, שוריגין שמו. היה זה ביושבנו פעם בהמתנה לרופא קופ"ח בעיירה הקטנה רֶבְדָה הסמוכה לסוורדלובסק (מקומי השני בנדודי הרבים ברוסיה), הוא סיפר לי אז מעשה שאירע לו בשנות השלושים. בעוברו פעם ברחוב סואן בסוורדלובסק, עצר אותו מיליציונר וביקשו להזדהות, שוריגין הוציא מכיסו את תעודת הזהות שלו ומסרה לידי המיליציונר, כשהלה העיף בה מבט ביקש את סליחתו של מציגה ואמר שברגע זה איננו יכול להחזיר לו את תעודתו, מפני שהיא טעונה בדיקה במיליציה, והיא תוחזר לו בערב... המיליציונר הפטיר בשפה רפה "דוסבידניה" (להתראות) והסתלק.

בעוד שוריגין עומד ותוהה על המתרחש, כבר ניצב לידו מיליציונר שני וביקשו גם הוא להזדהות... על טענתו שזה עתה נלקחה ממנו תעודתו ענה המיליציונר שכל דבריו הם דברי שוא ואמתלאות כדי לא להזדהות, הוא נלקח איפוא למיליציה כביכול... ולא ראה עוד את ביתו יותר משנה תמימה, שכן "התגייס" אז כדוגמת הגיוס שהתקיים היום ברחובות צ'ימקנט.

כשגמרתי לשחזר סיפור זה במחשבתי כבר עמדו רגלי ליד הקופה שבה מכרו כרטיסים ללינגיר, השגתי כרטיס ללא קשיים, שהרי אין להשוות נסיעה קצרה כזו מצ'ימקנט ללינגיר (כחמישים מילין) לנסיעה מצ'לבינסק לצ'ימקנט מהלך עשרת אלפים מילין, בנסיעות קצרות לא הקפידו השלטונות כ"כ כפי שהקפידו ושמו אבני נגף בנסיעות ארוכות. אלה היו כללים ידועים שאפילו תינוקות של בית רבן ברוסיה ידעו אותם...

בהגיעי ללינגיר כבר ירד הלילה, ולמרות שהתאורה שם היתה לקויה וסימטאות העיירה מפותלות ומסובכות, מצאתי ללא קשיים מרובים את הביקתה העלובה שבה התגוררו אשתי וילדי עפ"י הסימנים שמסרה לי אשתי במכתביה.

ובעומדי על מפתנה נתלחלחו עיני, שכן היטב ידעתי את הדרך שעברתי עד שהגעתי הלום.

ויהי בחצי הלילה

מעט־קט לאחר שנרדמנו, בטרם הספקתי לנוח קמעה מעמל הדרך הקשה ומהרפתקאותיה, והנה דפיקה בדלת. משלא ענינו מיד באה בעקבותיה דפיקה שניה, חזקה יותר. מי זה? שאלה אשתי, לפתוח! — עונה הקול — המיליציה!

כשפתחנו ניצב מולנו שוטר מסורבל, לבוש מדים וחגור אקדח, ובקול צרוד (כנראה משתית וודקה) הוא שואל: האם הגיעו הנה פנים חדשות?

ברור היה לי שמישהו הספיק כבר למסור למיליציה על בואי, כפי שנודע לי לאחר מכן היה זה מעשה ידיו של בעל הביקתה, שהיה ממוצא אוקראיני, ובמעשהו רצה כנראה "לטהר" את עברו המוכתם בבגידה במולדת.

עניתי שהגעתי הערב מאיזור צ'לבינסק, בו הייתי מגויס לעבודה ושוחררתי ע"י ועדה רפואית לאחר מחלת מלריה ממושכת, והצגתי את תעודתי. לאחר מספר דקות של עיון בתעודה שם אותה המיליציונר בתרמילו וציוה עלי להתלבש ולבוא עמו למיליציה מפני שתעודה זו צריכה בדיקה. הוא אף הוסיף: אני מקוה שלאחר שתעודתך תיבדק תוכל לחזור מיד לביתך ולישון שנת ישרים, אתה בוודאי עיף מאד מדרך ארוכה זו.

כשנכנסתי לחדר המסוגר מצאתי שם מספר אנשים שהואשמו בעריקה והמתינו גם כן לבדיקת תעודותיהם, המתנה זו ארכה במשך כל הלילה.

בשעה 8 בבוקר נודע לנו שבעוד שעה קלה נובל ללשכת הגיוס האיזורית שמקומה בגיאורגיובקה, במרחק שנים עשר מילין מפה, וההליכה תהיה ברגל, תחת משמר מזוין כמובן, כנהוג לגבי עריקים.

כשהגענו למקום הוכנסנו לחדר המתנה רחב מידות, האנשים הוכנסו לחקירה לפי שמותיהם. יש שנכנסו ויצאו בפנים מאושרות, ויש שנכנסו ולא ראו אותם עוד... ישבתי מתוח ואחוז ציפיה, ובינתיים הגיעה אשתי בריצה ופניה מבוהלות, היא הביאה מעט אוכל, אולם לא הייתי מסוגל לטעם אפילו כזית, בתוך כדי כך התחלתי להרגיש חום גבוה ולבי הלם כהולם פטיש... הרהרתי בלבי: אולי זוהי שוב המלריה שלי שאת סימניה אני מכיר כבר היטב. הלואי ואכן יהיה כך, שאקבל התקף מלריה בדיוק בשעה זו שבה מפקפקים באמיתות התעודה הרפואית שלי.

בינתיים אני שומע שקוראים את שמי, נכנסתי פנימה, מישהו הושיט לי את תעודתי ואמר: ארנברג, אתה חופשי ללכת לאן שתרצה.

ברגשי שמחה מאופקים יצאנו אני ואשתי מחדר ההמתנה אל דרך השדות והגבעות המובילה ללינגיר. בדרך תקפוני חולשה ורפיון, הרגשתי בחומי העולה ורציתי מאוד לנוח מעט. לאחר מנוחה קצרה ניסיתי ללכת הלאה, אך לא הצלחתי... נחתי שוב, ואז אמרה אשתי: חשוב כמה מילין עוד לפנינו, החשיכה עוד מעט יורדת, ואנה אנו באים? בבית תנוח דייך, אזרתי את שארית כוחותי לגרור הלאה את רגלי העייפות, ובקושי רב הגענו לבקתתנו.

דלקת ריאות קשה

ליל בלהות עבר עלי. פטפטתי מתוך החום מילים לא ברורות, ולאחר מכן נשארתי ללא הכרה, כל שעות הלילה עברו בהזיות.

כשהאיר הבוקר עורר מצבי דאגה רבה בלב אשתי. להזמין הביתה רופא היה דבר בלתי מציאותי באותו מקום ובאותו זמן. אשתי גייסה איפוא את עזרת מכריה, ובעגלה רתומה לסוס העבירוני ל"בית החולים" המקומי, הרופא שם קבע שאני סובל מדלקת ריאות קשה ושמצבי מעורר דאגה.

למרבה הפלא נודע לאשתי עוד באותו יום שמנהל ביה"ח הוא יהודי, ולא עוד אלא שמוצאו מפולין, מהעיר יָאסלו הסמוכה לעיר מולדתי גורליץ, שמו ד"ר ווסטרייך.

לאחר מאמצים הצליחה אשתי לשוחח אתו על מצבי, הוא גילה לה (בסודיות גמורה כמובן) תגלית מרעישה: בימים האחרונים ממש הגיע לביה"ח משלוח תרופות שמוצאן מארה"ב, וביניהם תרופת פלא חדשה, פניצילין, המועילה במיוחד למקרים של דלקת ריאות. תרופת פלא זו מיועדת אך ורק לפצועי מלחמה הנמצאים בביה"ח. אולם כדי להציל חיי יהודי הוא יסטה במקצת מהחוק וירשום לי מהפניצילין עד שאבריא. הוא הוסיף שתקוותו רבה שתרופה זו תעזור לי להתגבר על המחלה הקשה הזאת.

ואכן כך היה בסייעתא דשמיא. מסבב הסיבות הוא שהביאני לבית חולים זה, שמנהלו היה יהודי יקר ושאליו נשלחה לפני ימים מועטים תרופת הפלא, והרופא היקר הזה סיכן את נפשו והמציאה לי כדי להציל את חיי. מה מאד נאמנו דברי חז"ל (מגילה י"ג): "אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן מקדים וברא להם רפואה בתחילה". שהרי מי עיוור ואיננו רואה שהיו כל אלו סיבות שסובבה ההשגחה, כדי לחלצני ממחלה קשה זו, שחליתי בה אחרי הליכה מיגעת של 24 מילין ביום אחד במצב של אפיסת כוחות, בטרם החלמתי מהמלריה שממנה סבלתי קשות באורל, מה נפלאים מעשיך ה'!

לסיכום הדברים

אם אדם הוא ישר מטבעו וחפץ בכל מאודו להתמיד ביושרו וללכת בתום לב לפי חוקי המשטר הקומוניסטי — באה המציאות וטופחת לו על פניו ומוכיחה לו שזוהי משימה בלתי אפשרית.

ומצד שני, במידה ואדם מנסה להתחמק מחוקי משטר זה ולפרוק עולם מעל צוארו, בה במידה הוא נידון מראש לכל סוגי הפורענויות המתרחשות שם, וסיכוייו להישאר שלם בגופו הם אפסיים. סימן לדבר הם מחנות ההסגר הפזורים לכל אורכה ורוחבה של בריה"מ ומספרם מגיע לאלפים. מצויים בהם מליוני בני אדם, לרבות ילדים וילדות, המבלים את מיטב שנותיהם בעוני ובסבל, בעבודת פרך ובמחלות קשות. לא יאומן כי יסופר, באוזני אדם החי בעולם החפשי, שדברים כאלה קיימים בימינו אי־שם בעולם.

ואם בכל זאת יקרה הדבר שאדם "פיקח" כזה מתחמק ויוצא בשלום מ"התחכמויותיו", הרי זהו אחד מני אלפים. ואם רוצה אדם כזה לזקוף הצלחה זו על חשבון פקחותו ושכלו הבריא, שטות וטפשות היא זאת, משל למה הדבר דומה? לאדם שנקלעה סירתו לתוך ים סוער, במקום שברור לכל שסיכוייו להישאר בחיים הם כמעט אפסיים, ואם בכל זאת קרה הדבר וסירתו ניצלה והגיעה לחוף מבטחים, טעות תהיה לחשוב שהאיש הזה בנסיונו הרב ובפקחותו הצליח לנווט את סירתו עד החוף וכך ניצל. ברור שאם אדם זה הוא בריא בשכלו הוא יזקוף את הצלתו לזכותו של גדול העצה ורב העליליה אשר עיניו פקוחות על כל דרכי בני האדם.

כך קרה גם לסירתי הכושלת שטולטלה ברוחות סערה בלב ימה של רוסיה במשך שש שנים רצופות, ולאחר מכן במשך ארבע שנים בפולין, יודע אני היטב שלא חכמתי היא שעמדה לי שניצלה סירתי מנחשולי הים שהסתערו עליהן להטביעה, ובע"ה הגיעה בשלום לחוף מבטחיה, לארצנו הקדושה, בחודש סיוון שנת תש"י. יודע אני ששורש אחד לכל התרחשויותינו בשנים הללו, והוא עינו הפקוחה של בעל הבירה ומנהיגה והשגחתו הנפלאה על כל המתרחש בבירה כולה.

ביום השלג

ויהי בימי־החורף הגדול והנורא בשנת תש״ד, ואני בתוך הגולה בהרי אורל, עבד נרצע לסטלין במכרות הפחם בעיירה קופייסק הסמוכה לעיר הגדולה צ׳לבינסק.

באחד מימי טבת הקצרים, כשחזרנו מעבודת הפרך במכרה הפחם, כאשר אך דרכו רגלינו על מפתן הצריף, הופיע פתאום מנהל נ.ק.וו.ד. והודיע לכל דיירי הצריף להתרכז סביבו לשמוע הודעה דחופה. ארשת פניהם של הדיירים העידה כי אינם מצפים לבשורה נעימה ביותר...

והנה מה שהכריז המנהל באוזני שומעיו העייפים, ששבו זה עתה מעבודתם המפרכת במכרה: חברים, להוי ידוע לכם שהשלג הממושך שירד ביממה האחרונה (אשר כפי שנמסר ע״י התחנה המטאורולוגית, גובהו מגיע למטר ויותר) גרם לתקלות ולנזקים חמורים, והחמור ביותר הוא שיתוקה האבסולוטי של תחנת הרכבת שלנו בקופייסק. תחנה זו היא תחנת קשר חשובה שדרכה עוברות עשרות רכבות עמוסות לוחמים, ציוד מלחמתי ואספקה לחזיתות השונות במלחמה עם הגרמנים. חברים, הנכם יודעים היטב את המצב שבו אנו נמצאים, אנו נלחמים עם אויב נורא ואכזרי, אלפים מחיילינו נהרגים יום־יום בשדות הקטל. האם נרשה לעצמנו שתחנת קשר חשובה כמו זו של קופייסק תישאר משותקת ברגע אשר כזה?!

כולנו כאיש אחד יוצאים עכשיו לקופייסק לנקות ולטאטא את התחנה מהשלגים העצומים שהצטברו בה. בזה נסייע לרכבות שתוכלנה להמשיך במסען בהובלת לוחמים, ציוד ואספקה לחזיתות עד שנצליח — תודות להנהגתו ותבונתו של הח׳ סטלין — להביס כליל את קלגסי היטלר ולצעוד קדימה למאורתו, לברלין.

הוא נקב בשמותיהם של שלושים איש מצריפנו ה״מתנדבים״, אחרי יום עבודה מייגע, לצאת למשימה ״קדושה״ זו. ביניהם הייתי גם אני.

והנה אנו כבר צועדים. המרחק בין המכרה והתחנה הוא חמישה ק״מ. השעה בין השמשות, גם בלב הצועדים ההרגשה היא של בין השמשות. מי שלא ראה צעדה זו לא ראה צעדה עצובה מימיו, והלוואי שלא יראה כמותה אף פעם בחייו.

גובה השלג הוא מטר ויותר. הוא טרי, בן יומו. רגל אדם טרם דרכה עליו, ועלינו לכבוש את הדרך. כשמכניסים רגל קשה להוציאה. הכפור הוא עצום, ובכל זאת אנו נוטפים זיעה. והבגדים רטובים כבר, ואנו רק התחלנו. עוד הדרך ארוכה לפנינו... ובראשינו מנקרת השאלה: רבש"ע, כיצד ומתי נגיע לתחנת הרכבת וכוחותינו אוזלים?

אלי הסנדלר נטפל אלי...

ואם לא די בכל זה, עוד נטפל אלי פתאום אלי, הסנדלר מזמושץ' המתגורר בצריפנו, ושאלה מוזרה בפיו (לפי מצב הרוחות דאז, ובמיוחד לפי תכונת נפשו של אלי): תגיד לי, ארנברג, מה התאריך היום לפי הלוח היהודי?

שאלתו זו של אלי הסנדלר הפתיעה אותי מאוד משתי סיבות: א. וכי מה איכפת לו לאלי בדיוק עכשיו, במצב העגום שבו אנו שרויים, מה התאריך היהודי היום? וזו ההפתעה העיקרית — וכי בכלל ידוע לאלי שקיים תאריך יהודי? מאחר והכרתי היטב את אלי — הוא היה שכני בצריף. הייתי כמעט בטוח שאפילו להתפלל לא ידע מעולם, כל כך היה עם הארץ. משום כך גדלה הפתעתי מול שאלתו.

עניתי לו: האמן לי, אני בעצמי אינני יודע, יודע אני רק שהחודש הוא טבת, אך לא יותר מזה ואכן זו היתה האמת. אולם אלי לא הרפה ממני, כנראה שלא האמין לי בחושבו: הייתכן שארנברג אינו יודע את התאריך היהודי? ומרגע זה והלאה לא נתן לי מנוח עד שאומר לו את התאריך היהודי. גם כשהתחלתי להתחנן לפניו שיפסיק כבר ושבאמת אינני יודע, לא הרפה ועוד החציף אלי פניו...

אלא שאז החל מוחי לפעול במהירות ושאלתי את עצמי כדברי הגמרא מו"ק י"ז ע"א: "מאי דקמן דאתא סבא האידנא לבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ" (מה זה מתרחש לעינינו, שהרי כמה שנים שלא בא הזקן לביהמ"ד וזה עתה בא, שמע מיניה שצריכים להתייעץ בו בענין). ואז התחלתי לקשר נימא בנימא, חוט בחוט וחבל בחבל.

התחלתי להתאים תאריכים שונים. ידעתי שהגעתי הנה בט' באב אשתקד וידעתי מתי חלו ר"ה, יוהכ"פ וסוכות, לפי זה הגעתי למסקנה, לא בטוחה ביותר, שהיום הוא כ"ג בטבת. רק אז נחה דעתו של אלי והוא בא על סיפוקו ביודעו שהיום הוא כ"ג בטבת למנין בני ישראל. את האמת אגיד שעד היום נפלא בעיני הדבר למה לא שאלתי את אלי אז, וגם לא לאחר מכן מדוע היה לו כ"כ נחוץ לדעת את התאריך היהודי המדויק באמצע אותה צעדה אומללה.

אלא שבהמשכה של ההליכה המייגעת, כשכוחותינו כבר כמעט אזלו, פוענחה לי התעלומה מעצמה, פתאום נצנצה מחשבה בראשי, ושפתי החלו מרחשות: אי אברהם, אברהם אַיֵּכָּה? הרי אם היום הוא כ״ג בטבת, אז הערב הוא כ״ד בטבת, שהוא יום הזכרון (יארצייט) של אמי הצדקנית מרת יענטא בת ר׳ אברהם נ״ע שהיתה נינת הצדיק הק׳ ר׳ מנחם מנדל מרימנוב זצ״ל.

נשארתי משתאה כשעה חדא. הפסקתי בהליכה לרגע קט, ולאט לאט התחוור לי הכל. הכל נהיה פתאום נהיר ובהיר... הרבה שלוחים למקום, ובמקרה דנן בחרה ההשגחה בשליח את אלי הסנדלר מזמושץ׳, להזכירני שהערב הוא אור ליום כ״ד בטבת, והתאריך הזה מחייב אותי במשהו...

ובדרך חזרה מקופייסק, כשרגלינו כבר סירבו לשאת אותנו, גמלה בלבי החלטה: בהגיענו לצריף אפציר באחי לצרה שיצטרפו אלי למניין לתפילת ערבית, כדי שאוכל לומר קדיש, ובסייעתא דשמיא הצלחתי בכך. אין בכוחי לתאר במלים את הרגשתי אז... היתה זו התפילה היחידה בציבור שהתפללנו במשך כחמישה עשר חודש שהייתי מגויס לעבודת כפייה באותו מכרה פחם בקופייסק.

אחרי אותה תפילת ערבית, למרות שנפלתי על משכבי באפיסת כוחות מוחלטת, נדדה שנתי ולא עצמתי עין. במשך כל הלילה לא הסחתי דעתי אפילו לרגע מכל אותו המאורע עם אלי הסנדלר. התזכורת הנפלאה, במצבי האומלל, על היארצייט של אמי ע״ה ואמירת הקדיש שלי לעילוי נשמתה בתוך עשרה מישראל והמסקנה המשתמעת מאליה, שאכן נפלאות דרכיה של ההשגחה ונעלמות מעיני כל חי...

תג הפסח מתי יחול?

לאחר אותו מעשה עם אלי הסנדלר, התעוררו בי מחשבות חדשות שכירסמו בי ולא נתנו לי מנוח: מתי יחולו השנה ימי הפסח? עפ״י הכלל בשולחן ערוך, כל החדשים אחד מלא ואחד חסר (המלא — ל׳ יום והחסר — כ״ט יום) חוץ מחשוון וכסלו שפעמים שניהם מלאים ופעמים שניהם חסרים. במקרה הראשון תיקרא השנה שלמה, ובמקרה השני תיקרא השנה חסרה. ואם אחד מלא ואחד חסר תקרא כסדרן.

אולם מניין יכולתי לדעת במקום הנידח הזה אם חשוון וכסלו היו השנה מלאים או חסרים? ממילא נעדרה ממני הידיעה כמה ימי ר״ח היו בכסלו ובטבת, ומזה התעוררה שאלה חמורה: מתי יחול הפסח?

עוד באותו היום כתבתי איגרת לרעייתי. לאחר גיוסי לעבודת כפייה היא עברה לעיירה לינגיר שבמחוז צ׳ימקנט, קאזאכסטאן, שבה התגוררו כמה מאות

מיהודי פולין, וביניהם כמה וכמה בני תורה ויראי שמים. במכתבי ביקשתי ממנה מאוד שבאותו יום שתקבל את המכתב תיכנס לר׳ בנציון זינגר (הוא היה יהודי יר״ש ובן תורה מהעיר רישא שבגליציה, היה חסידו של האדמו״ר מסטוצין, שהיה מגזע הגה״ק ר׳ נפתלי מרופשיץ זצ״ל) ושהוא יברר לה בדיוק מתי יחולו השנה ערב פסח, יום ראשון ויום אחרון של פסח לפי התאריך הלועזי (ביקשתי את כל התאריכים הללו כדי שלא יתעוררו בי ספקות חדשים אם התשובה לא תהיה מנוסחת בבהירות). ידעתי היטב את הליכותיו של הדואר הרוסי, ולכן הייתי מודע לכך שבמקרה הטוב יגיע המכתב לידי אשתי — אם יגיע — בעוד חודש לפחות. אולם מי יערוב לי שהוא יגיע בכלל לתעודתו? הרי בתקופת מלחמה איומה אנו שרויים וברוסיה... לכן, במשך כמה ימים נוספים כתבתי יום־יום מכתב באותו עניין וביקשתי בדחיפות תשובה מהירה... כמו כן ביקשתי מרעייתי שלא תסתפק במכתב אחד, אלא תכתוב לפחות שלושה מכתבים באותו ענין.

ובסייעתא דשמיא, בסוף חודש אדר אותה שנה קיבלתי מרעייתי שני מכתבים שמהם נודע לי בבירור מתי יחולו השנה ימי הפסח, ושמחתי היתה גדולה.

וכי תאמר מה אוכל בפסח?

כשנודע לי מתי יחולו ימי הפסח, התעוררה מאליה הבעיה: מה אוכל בפסח? במשך ימות השנה אנו ניזונים מה״מסעדה״ שאין בה חשש של נבילה וטריפה, שכן אין מביאים אליה שום סוג של בשר. התפריט מורכב אך ורק מירקות ועשבים שונים שמהם מכינים מרקים וכל מיני ״פרפראות״, ויוצאים ממנה רעבים כמו שנכנסים. אולם לא עלה על דעתי אפילו לרגע להיכנס למסעדה זו בימי הפסח, שכן סוף סוף מבשלים בה גם אטריות וגריסים. נשאלת איפוא בכל חומרתה השאלה: מה אוכל בפסח? ואם תאמר לערוך צום ממושך במשך כל ימי הפסח, ידעתי היטב שלא אוכל לעמוד בכך, כי גופי כבר נחלש מאד במשך החודשים שאני נמצא כאן, שבהם לא אכלתי אפילו פעם אחת לשובע, ורעב ממושך מציק לכולנו כל הזמן. זאת ועוד, מיום בואי הנה, סובל אני ממחלת המלריה, וגופי הריהו כבר כשלד חי שבקושי מחזיק עדיין מעמד. ואם בתחילת עבודתי במכרה הפחם היתה מנת הלחם היומית שלי ק״ג אחד, שכן נחשבתי לסטאכאנוביץ (פועל טוב) — הרי מזמן הורדתי מדרגתי בגלל בריאותי הלקויה, שבעטיה אינני מסוגל לעמוד בנורמות העבודה, ומנתי היומית היא רק חצי ק״ג לחם (אם ראוי זה להיקרא לחם...).

בעיה זו — מה אוכל בפסח — לא הרפתה ממני אפילו לרגע. ימים ספורים לפני פסח החלטתי שיעבור עלי מה שיעבור ולא איכשל ח״ו בחמץ בפסח.

אמכור את כרטיסי הלחם והמזון של שמונת ימי החג, ובכסף שאקבל תמורתם אפנה לשוק השחור ואקנה קצת תפו"א וקצת דוחן (הייז' בלע"ז), ומהם אבשל לי מרקים במשך ימי הפסח. ידעתי היטב שזה לא יפתור לי את בעית הרעב בימי החג, אלא שפתרון אחר לא מצאתי, וזאת לדעת, שהמחירים בשוק השחור הרקיעו שחקים, אלא שסברתי וקיבלתי עלי החלטה זו עם כל תוצאותיה העלולות ח"ו לצמוח ממנה.

אלי הסנדלר שוב בתמונה

אלי הסנדלר לא היה מרותק לעבודה במכרה כמונו, אותו שיחררו הנאצ'אלניקים מעבודה זו שכן היה "בעל מקצוע" והועסק בתיקון נעליהם של המנהלים, נשותיהם וילדיהם.

כמובן שהיו לו שעות פנאי, ובשעות אלו התעסק במסחר בשוק השחור. מובן גם שלא דקדקו אחריו יותר מדי מה הוא עושה באותן שעות, שכן גם למנהלים תרם את שירותיו הטובים בהזדקקם לשוק השחור. פניתי איפוא לאלי בהצעה שיקנה ממני את כרטיסי המזון של שמונת ימי הפסח. הוא כמובן לא סירב, וניאות לשלם לי תמורתם 300 רובל, אף הדגיש שלא היה משלם לאיש מחיר כה גבוה, אולם אני הנני ידידו הטוב ואצל ידיד אינו רוצה להרויח מאומה... בלית ברירה הסכמתי למחיר והעיסקה נגמרה. לאחר שהוצאתי מהפנקס את המספרים השייכים לימי הפסח וקיבלתי מאלי את תמורתם, עשיתי חישוב מדויק ומצאתי שבסכום זה אוכל לקנות בשוק השחור כשני ק"ג תפו"א ושלוש כוסות דוחן, כמות שתוכל להספיק לי בקושי ליומיים, אולם האם היתה לי ברירה אחרת?

הפלא הגדול מתרחש

ומה נפלא הדבר שקרה למחרת היום שבו התבצעה העיסקה ביני ובין אלי הסנדלר! כשהגעתי באותו יום מהעבודה ונכנסתי לצריף, ניגש אלי אחד מדיירי הצריף והודיעני: ארנברג, כל בעיותיך בענין הפסח נפתרו! הנה לפני שעה קלה הייתי ב"לאריק" (החנות שבמקום) ושמעתי את הזבנית אומרת לאשה פלונית, שכל המעונין יכול לקבל אצלנו קמח תמורת לחם. דהיינו: 600 גר' קמח על כל ק"ג לחם. לא יאומן כי יסופר, אמרתי, הלא בכל משך הזמן שאנו נמצאים במכרה לא היה עוד כדבר הזה. אם אינך מאמין, ענה לי הלה, תיגש לחנות ותיווכח במו עיניך שכך הוא הדבר. כחץ מקשת רצתי לחנות כמטורף, ונוכחתי שכן הדבר. ואז נשארתי מאובן: איזו שטות עשיתי שמכרתי את כרטיסי הלחם שלי לאלי הסנדלר? מי יודע אם הוא יסכים להחזירם לי? רצתי לחפשו ולא מצאתיו בשום מקום. אף אחד לא ידע היכן הוא.

בערב, כשנכנס אלי לצריף, ניגשתי אליו בעינים דומעות ובקול נרגש בקשתיו שיעשה עמדי חסד ויחזיר לי את הכרטיסים, שזה ענין של פיקוח נפש, שכן תמורת כרטיסי הלחם אוכל להשיג קמח ולאפות לי מצות לקיים בהן את נפשי במשך הפסח. למרבה הפלא הסכים אלי מיד להחזירם לי, ואמר לי: הירגע, ארנברג, חלילה לי לעכב אותם אצלי אפילו רגע, ואני שמח שתוכל לקיים את הפסח כהלכתו עם מצות.

כשהיו הכרטיסים שוב בידי, לא היה גבול לשמחתי. בבוקר השכם עמדתי הכן על יד החנות ובלב רועד המתנתי לפתיחתה. כשנכנסה הזבנית מסרתי לה כרטיסים לארבעה ק"ג לחם. היא הביטה בהם ואמרה: אתה רוצה בודאי לקבל 2.400 ק"ג קמח תמורתם, אלא שאני מפקפקת אם מותר לי למכור כמות כזאת לאדם אחד. היא פנתה להתייעץ עם מישהו, כנראה הממונה עליה, והלה אמר: אמנם בדרך כלל איננו נוהגים כך, אולם מכיון שאין כעת הרבה קופצים על הקמח אפשר לתת לאיש הזה את הכמות הנ"ל.

יצאתי איפוא מהחנות עם הקמח בידי, והרגשתי את עצמי אדם מאושר.

שתי משפחות יהודיות מפולין היו במקום. הן הגיעו הנה בהתנדבות בפרוץ המלחמה, וכבעלי מקצוע נשלחו למכרה. משפחה אחת, פוקס, היתה מהעיר מיזריץ', הבעל היה חייט שעבד בשביל מנהלי המקום. הוא ואשתו קיבלו חדר נפרד, הם אמנם לא היו דתיים, אך לפי התרשמותי לא היו אנטי־דתיים. אליהם נכנסתי והפצרתי בהם שיאפשרו לי לאפות אצלם את המצות לפסח. הם קיבלוני בסבר פנים יפות והסכימו מיד לבקשתי, ולא עוד אלא שהציעו את עזרתם באפיית המצות, ושלושתנו ניגשנו מיד לעבודה.

האשה הוציאה קערה נקיה, שלא השתמשו בה מזה זמן רב, והיא עצמה לשה את העיסה. הבעל הסיק היטב את הכירה. בקבוקי זכוכית שימשו לנו כמערוכים, וכך אפינו את המצות לכבוד פסח. בהתחשב במקום, בזמן ובנסיבות יצאו המצות מוצלחות למדי. לאחר שהבעתי את תודתי למשפחת פוקס על עזרתם, ביקשתי לכבדם בשתי מצות. אך הם סירבו לקבלן באומרם: בשבילנו הן לא יספיקו אפילו לארוחה אחת, ואתה בין כך ובין כך תרעב כל שמונת ימי הפסח. יזכור להם ה' מעשה זה לטובה באשר הם שם... כך "חגגתי" את חג הפסח של שנת תש"ד במכרה הפחם בקופייסק שבמחוז צ'לבינסק אשר באורל.

נסיעה לצדיק חב"די לר"ה בשנות המלחמה בבריה"מ

באחד מימי אלול שנת תש"ד נודע לי מפי ידידי ר' ליבל מלאך ז"ל (שהיה יליד אוטרולונקה שע"י ורשה) שבימים הנוראים הבעל"ט יערך מנין אצל הצדיק הנפלא ר' בערילי יפה זצ"ל בצ'ימקנט. התרגשתי מאוד לשמע ידיעה זו ואמרתי לר' לייבל: הלואי ואזכה גם אנוכי להימנות בין מתפללי מניין זה. הוא ענה שאיננו יכול להבטיח לי זאת מפני שאיננו נמנה בין המארגנים, והללו עושים הכל בסודיות גמורה לבל תסתנן הידיעה מחוץ לחוג מצומצם מאוד. כמובן שלנגד עיניהם מרחפת הסכנה שבפירסום העניין. סוף סוף ברוסיה אנו חיים, וצ'ימקנט היא עיר גדולה שבה שורצים בכל פינה אנשי נ.ק.וו.ד., נוסף לכך מתגורר ר' בערילי בביקתה קטנה וצר המקום מהכיל יותר משני מניינים. אולם, בתור ידיד נאמן, הבטיחני ר' לייבל שיעשה כל מה שבאפשרותו שאוכל להשתתף בימים הקדושים במניין זה.

בשמעי מפיו את מצב העניינים נפלה רוחי מאוד. הייתכן להחמיץ הזדמנות נדירה כזאת? ובציפייה רבה חיכיתי לתשובתו.

מי היה ר' בערילי יפה?

ר' בערילי יפה היה יליד אוקראינה. לא זו בלבד שהיה מחשובי חסידי חב"ד, אלא שסיפרו עליו דברים נפלאים מהתנהגותו, מדרכיו הקדושות ומידיעותיו העמוקות בתורת חב"ד. הוא שם לילותיו כימים בלימוד הנגלה והנסתר גם יחד, למרות מצבו הירוד. זה חמש עשרה שנה היה מגורש מביתו ומעירו ע"י הבולשביקים בשל פעולותיו ה"קונטרו־רבולוציונריות". סובל הוא כל הזמן הזה חרפת רעב, עינויים ונגישות כמו כל מגורש בשל פעולות כגון אלו. למרות הכול לא נשברה רוחו, והריהו מתייחד עם בוראו ושופך לפניו מצוקת לבו בבדידותו המעיקה. גר הוא בביקתה עלובה יחד עם בתו העלמה. רוב הזמן איננו יוצא מפתח ביתו. בחוץ רואים אותו לעיתים רחוקות כשהוא יוצא לשוק לקנות דבר מה. ידידים כמעט שאין לו, שהרי מגורש הוא, ומי יסתכן בנפשו להתיידד עם "אויב המולדת" ו"קונטרו־רבולוציונר" כמוהו? וכך חי הוא חיי בדידות זה חמש עשרה שנה, עוסק בתורה ובעבודת ה' ואלו מעניקות לו כוח ואומץ להחזיק מעמד בסביבה העויינת המקיפה אותו.

שאלתי את ר' לייבל מהי הסיבה שרק עתה החליט מי שהחליט לארגן את המניין לימים הנוראים ולא בשנים הקודמות? והוא ענה לי: היות שהמלחמה עתה בעיצומה ואנשי נ.ק.וו.ד. עסוקים למעלה ראש בבעיותיהם הם, פחתה הסכנה שיתנכלו למארגני המניין ולמתפלליו. נוסף לכך מורגש לאחרונה, לאחר שמיליוני חיילים רוסיים כבר נפלו בחזית הגרמנית ועוד היד נטויה, שהאווירה העויינת לדת רפתה במקצת. וכדי שלא להחמיץ שעת כושר זו החליטו מספר יחידים מאנשי סודו של ר' בערילי ובהסכמתו לארגן מניין עבור קומץ קטן של אנשים מהימנים.

ובינתיים שרוי אני במתח שכן טרם קיבלתי תשובה מר' לייבל, ולבי נוקף אותי. בכל נפשי ומאודי אני שואף ומתפלל שיעזור לי ה' להיות בימים הקדושים בצוותא עם הצדיק הנפלא ר' בערילי. הרגשתי בעצמי שדבר כזה היה נותן עידוד וחיזוק ללבי הנשבר והנדכה להמשיך ולא לכרוע ח"ו תחת נטל התלאות והיסורים העוברים עלי זה חמש שנים.

והנה יום אחד בסוף חודש אלול מופיע בביתי ר' לייבל מלאך ובשורה בפיו, שאוכל להשתתף במניין הנכסף. כמלאך מושיע נדמה לי אז ר' לייבל, ורק הבושה היא שמנעה בעדי מלנשקו... הסתבר לי שמארגני המניין חקרו ודרשו אודותי אם כשר אני "מבחינה בטחונית" להצטרף למניין, וב"ה נמצאתי ראוי והגון לכך.

התחלנו אני ורעיתי בהכנות לנסיעתי לצ'ימקנט לר"ה. הרגשתי אז ממש כחסיד המכין עצמו לנסיעה לרבי שלו. ואכן הערצתי לר' בערילי לא היתה פחותה מזו של חסיד לרבו המובהק, בפרט לאחר ששמעתי מר' לייבל (שהיה בעצמו חסיד גור ולמדן מופלג, וכל דיבוריו היו שקולים) כיצד הוא מדבר על ר' בערילי, על לימוד תורתו, חסידותו ודביקותו בבורא ית"ש.

עלי לציין שמיד כאשר התחלתי להפציר בר' לייבל שישתדל עבורי להשתתף במניין הבטחתי לו שלא אהיה עליו למעמסה בענייני אכילה ושתיה, שכן הכרתי את מצבו וידעתי שהוא עני מרוד. חייב הייתי איפוא להצטייד בכוחות עצמי בכל הדרוש לימי השהייה בצ'ימקנט.

וכיצד מצטיידים לדרך ברוסיה של שנות המלחמה? ערכנו, אני ורעייתי, חישוב מדויק כמה פרוסות לחם נחוצות לי בדוחק ליומיים וכמה יחידות של תפו"א צלויים. יש להביא בחשבון את אשתי וילדי בן החמש שנשארים בבית, שלא להשאירם ללא אוכל, החשבון מוכרח איפוא להיות מדויק מאד...

אחרי כלות החישוב יצאה אשתי לשוק לקנות את המצרכים הנחוצים לשלושתנו לאכילה בימי ר"ה. שהרי ברוסיה צריכים להכין הכל בעוד מועד ולא להמתין למחר, שמא מחר לא יהא המצרך מצוי בשוק.

בע"ה הצליחה אשתי והביאה הביתה לחם, מספר תפוחי אדמה, ומעט קמח כדי לבשל מין דייסה — זאצ'רוכה ברוסית — שהיא מאכל העניים שם, וזה היה לחם העוני שאכלנו בגלות זו בכל ימות השנה, אם רק היה מצוי לנו... והרי הצידה לדרך מוכנה ומזומנה.

בשבת שלפני ר"ה, כשבאתי להתפלל במניין שלנו בלינגיר, ניגשו אלי שני יהודים בני תורה ממכרי, ושאלוני אם נכון הדבר ששמעו שאני מתכונן לנסוע לר"ה לצ'ימקנט אל ר' בערילי יפה. עניתי להם שזה נכון, והלואי ויעזור לי ה' שאצליח. אז התרגשו שני היהודים והטיחו בי כמה טענות: ממתי אתה חב"דניק? הרי הכרנו את בית אבא וסבא שלך, שהיו חסידי צאנז ושיניובה מסורים, ואתה פתאום נתפסת לחסידות חב"ד שבסביבותינו כמעט לא שמענו עליה? ואתה בורח מאתנו פתאום בערב ראש השנה? ועם מי אנו נשארים במניין, עם "השוחט" ג', שבכפיית אינשי דלא מעלי ... הוא יהיה השליח־ציבור שלנו בימים הקדושים?

עניתי להם: אמנם טענתכם נגדי צודקת במקצת, אלא שיש לי עליה תשובה. ומכיון שהזכרתם את הצדיק הקדוש מצאנז זצ"ל אענה לכם מדבריו הקדושים, מה שאמר פעם לגאון ר' שמעון סופר אבד"ק קראקא בנו של ה"חתם סופר" זצ"ל. הגאון הנ"ל שאל פעם את ה"דברי חיים" מדוע, כשבא אליו אחיו הגדול בעל "כתב סופר" אבד"ק פרשבורג לא כיבדו הרה"ק רק בכבוד שנותן לכל רב אבד"ק, ואילו כשבא לפניו הרה"ק ר' מנחם מנדל מוויזניצא יצא כבודו לקראתו וכיבדו ביתר כבוד?

ענהו ה"דברי חיים" על אתר: הלא יודע כ"ת שעל הר סיני, שבו ניתנה התורה, לא נבנה ביהמ"ק כי אם על הר המוריה שבו פשט יצחק צוארו לה'. הוא מקריב את עצמו קרבן לה' בעבודתו והוא עמוד העבודה.

וזו היא גם תשובתי לכם, הוספתי, דעו לכם שבמשך חמש שנות שהותי ברוסיה, בעת נדודי הרבים ממקום למקום נפגשתי עם הרבה יהודים מחוגים שונים, ילידי רוסיה וילידי פולין וליטא, חסידים ומתנגדים. וכמעט רובם ככולם השלימו בסופו של דבר עם גזירות השמד שכפו עליהם הבולשביקים, תחילתם באונס וסופם... והיחידים שלא השלימו עם גזירות השמד, ואף חירפו נפשם וקפצו ללוע הארי ומסרו נפשם על קוצו של יו"ד הלא הם החב"דניקים, הללו שאתם אומרים שנתפסתי אליהם. ובטוחני שעליהם כיוון שלמה ברוה"ק באומרו: "כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי־אש שלהבתי־ה". בכל מקום שנפגשתי אתם מצאתי אותם, כולם בלי יוצא מהכלל, הם ונשיהם וילדיהם, מוכנים ומזומנים למסירת הנפש ממש מבלי לחפש אמתלאות והיתרים. ואם כן הדבר, אם מזדמנת לי אפשרות להתפלל אתם בצוותא,

ולשפוך שיחי במחיצתם לפני אדון כל בימים הקדושים, האם אחמיץ הזדמנות כזאת?!

וכמובן ששני מכרי לא ניסו עוד להניא אותי מהנסיעה, וכשגרונם חנוק מדמעות איחלו לי מעומק הלב כתיבה וחתימה טובה.

ערב ר"ה הגיע. אני מתפלל בלבי תפילה חרישית שלא יארע לי ח"ו שום מכשול בנסיעתי. אם בכל מקום ובכל זמן זקוק האדם לרחמי שמים ואם חז"ל אומרים ש"כל הדרכים בחזקת סכנה הן" — על אחת כמה וכמה בנסיעה ברוסיה ברכבת, שבה שורצים אנשי נ.ק.וו.ד. בהמוניהם. עיניהם החשדניות משוטטות בכל, והם חפצים לדעת על הכל, אפילו על המחשבות שבלב, וכמובן מהי מטרת נסיעתך? ולאן אתה נוסע? ומתי אתה חושב לחזור? וכו' וכו'. במשך השנים שאני ברוסיה כבר נתנסיתי לא פעם ב"חקירות" כגון אלה.

אלא שאני משליך יהבי על ה' הרועה אותי מעודי עד היום הזה, שינחני בשלום בדרך שאני הולך בה ויגיעני למחוז חפצי לחיים ולשלום. הרי אני נוסע אל צדיק לר"ה ועוסק במצוה, ושליחי מצוה אינן ניזוקין.

הנסיעה עברה בס"ד בשלום. ואם במשך הנסיעה בת השעתיים חרדתי במקצת, שילם לי השי"ת גמול על החרדה... בשמחה ששמח בי ר' לייבל מלאך כשראה אותי בביתו ושמח בכל לבו ונפשו... ו"כמים הפנים לפנים..." וכששני רעים נפגשים, במיוחד בעת צרה, השמחה כפולה ומכופלת.

חטפנו אכילה קלה כדי שלא ניכנס ליו"ט כשאנו מעונים, ויצאנו לביתו של ר' בערילי יפה. בדרך עברנו על יד נהר מוסווה וטבלנו טבילת מצוה לכבוד קדושת היום. ומשם הלכנו ישר לר' בערילי.

"חצרו" של ר' בערילי

הביקתה שכנה בסימטא ע"י רחוב צדדי, מוסווית היטב ע"י ברושים גבוהים, מקום שאין העינא בישא של נ.ק.וו.ד. שולטת בו כ"כ.

כשר' לייבל הראה לי ממרחק־מה את "החצר" של ר' בערילי חלפו מיד במוחי התיאורים על אנוסי ספרד ופורטוגל והמקומות שהסתתרו בהם לתפילות בימים הנוראים, והניגון המפורסם של כל־נדרי, שלפי המסורת חובר ע"י האנוסים, ואנו ממשיכים לנגן בו תפילה קדושה זו עד היום הזה. בו ברגע נזכרתי בכל התיאורים הללו, בדיוק כמו שקראתי בסיפורים בימי ילדותי.

וכבר אנו עומדים בפתח ביתו של ר' בערילי. ר' לייבל דופק קלות בדלת ועל השאלה "מי שם?" הוא עונה: "זה אני, לייבל". הדלת נפתחת, ור' בערילי מושיט ידו לשלום לר' לייבל תחילה ולי אחריו.

וכשידי בידו הוא שואל אותי על שמי, על בית אבי ועל עיר מולדתי. אני עונה על הכל, ומספר לו על גודל חרדתי לחינוכו של ילדי צבי שיחי', בן החמש, שנולד כחודשיים לאחר פרוץ המלחמה ואני כבר בתוך הגולה, בעיר סטרי בזאפאדנה — אוקראינה, ושעברנו אתו את סיביר, אוראל וטשקנט, ושאני מתפלל לסייעתא דשמיא שנוכל אני ורעיתי לגדלו ולחנכו לתורה ולירא שמים. ודרך אגב, אני מספר לו על ניסי ניסים שקרו לי עם הילד, על כמה וכמה מחלות שחלה בהן בדרך התלאות שעברנו, ואני נותן הודאה להשי"ת על העבר ומתפלל על העתיד.

במשך הרגעים הללו היה ר' בעריליי מסתכל בעיניו הנוצצות הישר לתוך עיניי, ולבסוף האציל ברכות חמות על כל משאלותי ואיחל שנה טובה וכוח"ט לי ולכל ישראל בכל מקום שהם.

ידעתי קצת מפי השמועה על החיים מלאי הסבל שעברו על האיש הנפלא הזה במשך השנים האחרונות. הוא נשאר בבדידות אחרי פטירת אשתו בצ'ימקנט, אולם עיקר סבלו היה מידי קלגסי סטלין — נ.ק.וו.ד. — שלא גרעו ממנו עין. הרי הוא מגורש בגלל "פעולות קונטרו־רבולוציוניריות", וטיפוס כזה נמצא בקביעות על הכוונת של נ.ק.וו.ד. וחייו הופכים לגיהינום. למרות שרוחו לא נשברה ע"י העינויים והרדיפות התמידיות, אי אפשר לומר שהללו לא השאירו בו את רישומם. מעיניו העצובות והעייפות השתקפו צער וסבל שובר ומדכא. כשניסה לפעמים, בעת שוחחו עם אנשים, להעלות חיוך על שפתיו, היה זה חיוך מהול בתוגה ובעצב. וככל שהתאמץ להעלים את סבלו ולהסתיר את רגשותיו, לא תמיד הצליח בכך. כך התרשמתי אני בדקות הספורות שעמדתי לפניו וידי נתונה בתוך ידו.

תפילות ראש השנה

לאט לאט מתאספים המתפללים. נכנס השו"ב מלניגרד (שמו נשכח ממני), המיועד להיות שליח ציבור בתפילות מוסף של החג. הוא היה בעל דמות אצילית. נראה היה כבן ששים וכמה, פניו מעוטרות בזקן־מידות, ועינים חמות ועמוקות היו לו. כשהושטתי את ידי לברכו לשלום עוררו בי צורתו העדינה ועיניו החודרות רגשי הערצה נעלים. הרגשתי שלא אדם יום־יומי פשוט עומד לפני. ואמנם לאחר מכן הבינותי מתוך שיחותיו עם ר' בעריליי שהוא בקי ביותר בתורת חב"ד ובצפונותיה.

כבר מתכוננים למנחה. ר' בעריליי יורד לפני התיבה. הוא מתפלל בקול חנוק מדמעות. אפילו אדם פשוט כמוני הבין שתפילתו היא מתוך כוונות עצומות ומעמקי הלב. ניתן היה להכיר בהתרגשות עצורה על פניהם של המתפללים, כעשרים וחמישה במספר, רובם מאנשי חב"ד הותיקים. לאט לאט מתחילים

להישמע קולות רויי בכי עצור, דמעות מתנוצצות בעיני המתפללים וכולם כאחד שופכים לבם לפני אביהם שבשמים על צרות הכלל והפרט.

לאחר התפילה מתיישב ר' בעירילי ליד השולחן ועמו השו"ב מלניגרד וכמה מותיקי חב"ד, והוא משמיע שיחה חב"דית שמעט מאוד הבינותי ממנה; היתה זו השיחה החב"דית הראשונה ששמעתי מעודי. ובכל זאת הייתי אחוז התרגשות עצומה שזכיתי לכך בשעה כזו ובמקום כזה.

על שני ימי ר"ה שעברו עלינו אז יודע אני בעצמי שאין בי היכולת לתאר אפילו מקצתם. ר' בעירילי בתפילות השחרית שלו והשו"ב בתפילות המוסף, עוררו בנו הרגשה שאנו כאן במקום הזה הננו שלוחי ציבור של אחינו ואחיותינו הנמצאים כעת בתוך כבשני האש ומחנות ההשמדה של הגרמנים ימ"ש, והם מתחננים לפנינו: אנא, חוסו עלינו והבקיעו את חומות הברזל המבדילות בינינו לבין אבינו שבשמים. אנא עוררו רחמים עלינו לפני שוכן שחקים שיאמר כבר לצרותינו די ויאמר למשחיתים הרף, כי עוד מעט יהיה ח"ו מאוחר...

מחשבות אלו ודומות להן לא הרפו מאתנו במשך כל זמן התפילה.

מובן מאליו שהתאמצנו בכוחות על־אנושיים להבליג על רגשותינו שלא יתפרצו כלבה בקולות בכי עצומים. גם ר' בעירילי והשו"ב עשו מאמצים דומים, והכל ללא הצלחה. מדי פעם בפעם נכנסה העלמה יפה, בתו של ר' בעירילי, שטיילה סביב לבית ועיניה צופיות למרחוק שלא יארע מכשול ותקלה מצד אנשי הנ.ק.וו.ד., המיליציה או משחיתים אחרים, ורמזה לציבור המתפללים להבליג ולעצור בהתרגשותם.

וכך עברו עלינו שני ימי ר"ה בשלום בס"ד ולא היה ח"ו שום מכשול בתפילותינו.

תפילה עם יהודי בוכרה בצ'ימקנט

כדאי מאוד לספר כאן על חווייה גדולה שזכיתי לה בר"ה זה בצ'ימקנט. ביום השני של ר"ה, אחרי שחזרנו מהתפילה אצל ר' בעירילי ואחרי שגמרנו את "סעודת" החג, היינו עייפים מאוד. ור' לייבל הציע לי: היות וקשה לנו ללכת עכשיו לתפילת מנחה אל ר' בעירילי, שהמרחק לביתו הוא כשלושה מילין, כדאי שנלך להתפלל בביהכ"נ של יהודי בוכרה הנמצא בקירבת מקום. הסכמתי מיד להצעתו היות ורבות שמעתי כבר על יהודים יקרים אלו, ומעולם לא הזדמן לי לשהות במחיצתם ולהכיר את מנהגיהם ואורח חייהם.

לאחר שנכנסנו לבית הכנסת הבוכרי ושהינו בו דקות מספר ניגשו אלי שני יהודים (כנראה הגבאים) והציעו לי במפתיע שאדרוש לפניהם מענייני של היום.

הבינותי מיד שהצעה זו היא פרי יוזמתו של ידידי ר׳ לייבל. בתחילה סירבתי בתוקף להצעתם היות וידעתי היטב היכן אנו נמצאים, ברוסיה שבה נחשד כל בן־תמותה כקונטרו־רבולוציונר ומרגל, ובפרט אזרח זר כמוני. ולמה לי להכניס ראש בריא למיטה חולה ולעבור על חוקי הרבולוציה?

וכשהיהודים לא הרפו ממני, הוספתי להם עוד נימוק לסירובי: שהשפה איננה שגורה בפי ואין לי שפה משותפת איתם.

אז ניגש אלי אחד מזקני העדה, יהודי בעל צורה ועטור זקן שיבה, ואמר לי: ״אנוכי אערבנו״. וברוסית בלולה בעברית המשיך ואמר: אני ערב לך שלא יאונה לך ח״ו כל רע מזה שתשמיע אימרותיך ביום קדוש כזה באזני קהל נשבר ונדכה שבניו היקרים נמצאים כעת בחזיתות השונות מול הגרמנים ימ״ש שונאיהם הגדולים של עמי רוסיה ועם ישראל גם יחד. ורבים מאתנו כבר קיבלו הודעות על נפילת יקיריהם במלחמה בעומדם על הגנת ״המולדת הרוסית הגדולה״. ובאומרו זאת הוציא הזקן מכיסו. הודעה כזו, שנשאה עמו תדיר, לבל יישכח ממנו הכאב אפילו לשעה... הודעה על בנו יקירו שנפל.

ועל נימוקי שאין לי שפה משותפת אתם הציע לי שאדבר חצי־רוסית, כפי שאני מסוגל, וחצי עברית, והוא יתרגם את דברי, שכן הוא מבין את לשוני היטב.

דבריו הנרגשים של הזקן ריככו אותי ואף הפחד, שבו נאחזתי קודם לכן, פג ממני, הרגשתי שאינני מסוגל עוד לסרב.

וכך הובלתי כמעט בעל כורחי אל הדוכן שעל יד ארון הקודש, כשהזקן עומד לימיני. וכשאני אחוז התרגשות התחלתי לדבר: אחים יקרים! הנה עומדים אנו בעיצומו של יום דין ומשפט לאלוקי יעקב, כפי שאמרנו היום בתפילותינו ״ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע, ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים למות״. בתפילה נוראה זו הבענו היום לפני בורא העולם את השאיפה הכנה של כל עמי העולם כמעט, ובפרט של עם ישראל האומלל מכולם, למלת־קסם זו — ״שלום״. אם מיליוני חיילים מעמי אירופה נהרגים כעת בשדות־הקרב ע״י חייתו־טרף, הגרמנים, הרי פי אלף יותר גדולה הצרה והטרגדיה של עמנו. בזמן שצעירינו נהרגים בשדות־הקטל בחזיתותיה של רוסיה מול קלגסי היטלר, מושמדים גם אחינו ואחיותינו בצורה אכזרית ופראית שאין משלה בתולדות עמי התבל ובתולדות עם ישראל שכל דפיהן ספוגים דם קדושים וטהורים במשך כל הדורות כולם. הגרמנים הקימו עבורנו כבשני־אש ומחנות השמדה בכל חלקי אירופה, שבהן הושמדו כבר מליונים מעמנו, וההשמדה נמשכת בקצב מהיר, ועמנו מתבוסס בדמו מול עיניהם של עמי תבל הנאורים.

האנוסים של ימינו — תפילה בציבור בבית כנסת מחתרתי באחת מערי רוסיה, בתנאי פחד וסכנת נפשות

דברי התרגום לבוכרית ע"י זקן העדה פעלו את פעולתם. הד הדברים נשמע היטב מעזרת הנשים, ודמעות ניגרו מעיני הורים שכולים.

ובסיומו של החג אחרי תפילת מעריב חיכתה לי שוב הפתעה שלא ציפיתי לה כלל וכלל.

חווייה שנייה באותו הלילה

אחרי תפילת מעריב של מוצאי החג ניגשו אלי ואל ר' לייבל שני יהודים, אב ובנו הצעיר. הבן עומד להשתדך הערב, והם מזמינים אותנו למסיבת השידוכין שתתקיים בעוד כחצי שעה בביתם. שנינו לא סירבנו מן הטעם הפשוט, שהיינו רעבים כדבעי אחרי "סעודות" החג שלנו, ובוודאי נצא שבעים ממסיבה זו... והנה אנו מובלים לבית המשתה, שבו ייחדו לנו מקומות על יד שולחן ערוך בכל מיני מטעמים. החתן עצמו הגיש לפנינו צלחות עם מיני מגדנות וביקש מאתנו לטעום. כשראה שאנו מהססים היה נבוך במקצת, ואמר שאל לנו לחשוש משום דבר ח"ו, שכן אין על הדברים המוגשים שום חשש של איסור.

אז הסביר לו ר' לייבל את ה"סוד": הנה לחברי זה יש בבית ילד קטן שלא טעם מימיו טעמם של מגדנות, והוא רוצה להביאם בשבילו הביתה.

כששמע החתן את "הנימוק" הלך למטבח והביא לי שתי חבילות עבור ילדי, ושוב ביקש מאתנו ליהנות מהסעודה כאוות נפשנו. ואכן יצאנו מהשמחה שבעים וטובי לב, ובמיוחד שהיתה זו שמחה יהודית אמיתית, בשירה וזמרה וריקודים מלאי התלהבות ודבקות. לאחר צאתנו הבעתי בפני ר' לייבל את התפעלותי מכוחם הנפשי ואומץ לבם של יהודי בוכרה השומרים אמונים לה' ולתורתו למרות נחשולי הים הסובייטי הכפרני שעומד זה כחצי יובל שנים לטובעם. ועל כך ענה לי: הנה כאן ניכר החריש העמוק של החב"דניקים בתוך ליבותיהם של יהודים אלה, ועוד היד נטויה בס"ד.

יוהכ"פ במחיצתו של ר' בעריליי יפה זצ"ל

ערב יום הכיפורים הגיע, ושוב אני נמצא במחיצתו של ר' בעריליי. היו אלו יומיים גדושי חוויות של התרוממות הנפש לאלה שזכו לשהות באוירה קדושה זו, בו בזמן שכל העולם כולו טובע בים של דם ואש ותימרות עשן.

לתפילות כל־נדרי ומעריב ירד לפני התיבה ר' בעריליי עצמו. כולנו היינו אחוזי צמרמורת בהעלותנו במחשבתנו את נפשות יקירינו. מי יודע איפה הם ברגע זה? האם עדיין הם חיים, ובאיזה מצב הם נמצאים? מחשבות אלו כירסמו בנו ולא הירפו במשך כל שעות התפילה.

התפילה הגיעה לקיצה, ור' בעריליי, כשפניו עדיין כלפידים מלהבות אש־קודש, התחיל במאמר חב"ד. כל כולו היה תפוס במחשבותיו ודבריו קולחים ובוקעים לליבותינו למרות שאיננו מבינים אלא מקצת מן המקצת. מפעם לפעם התפתח דו־שיח בינו ובין השו"ב מלניגרד, שהיה כמעט היחיד שהבין וירד לעומקם של הדברים. בלבי נצנצה אז מחשבה: האם אין מעמד זה מתאים לתיאורם של חז"ל "דכירנא כד יתיבנא אחוריה דרב קמיה דרבי ונפקי זקוקין דנורא מפומיה דרב לפומיה דרבי ומפומיה דרבי לפומיה דרב, ולית אנא ידע מה הן אומרין" (חולין קלז).

שיחה חב"דית זו התארכה כשעה ויותר, ור' בעריליי, המבין היטב את בעיות הזמן, ממשיך דבריו בענייני קידוש ה' ומסירות הנפש של האיש היהודי בתקופה גורלית זו. הוא מביא את דברי המקובלים בעניין 'למה ירדה הנשמה מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, אלא שירידה זו לצורך עליה'. והוא ממשיך ומביא מדברי האדמו"ר בעל התניא נ"ע שכ' "ולפעמים ממשיכים פושעי ישראל נשמות גבוהות מאוד שהיו בעמקי הקליפה כמ"ש בס' גלגולים רכ"ו ולכן אפילו קל שבקלים ופושעי ישראל מוסרים נפשם על הרוב על קדושת ה' וסובלים עינויים קשים שלא לכפור בה' אחד, ואף אם בורים הם ועמי הארץ ואינם יודעים גדולת ה', וגם במעט שיודעים אינם מתבוננים כלל. ואינם מוסרים נפשם מחמת דעת והתבוננות בה' כלל אלא בלי דעת והתבוננות רק כאילו הוא דבר שאי אפשר כלל לכפור בה' אחד וכו'".

ובאותו העניין הביא בשם ספר "אור החיים", שחיברו חד גאון חסיד וקדוש אחד מקמאי מוהר"ר יוסף יעבץ זללה"ה. עליו כתב החיד"א בשה"ג זה לשונו: צדיק הראשון מחסידים האחרונים והוא היה מהמגורשים מספרד בשנת רנ"ב. וז"ל ר' יוסף יעבץ: "ורוב המתפארים בחוכמה ובמע"ט המירו את כבודם ביום מר, והאנשים עמי הארץ מסרו גופם וממונם על קדושת בוראם וכו'. אמנם החכמים בעיניהם וכו' כאשר בא רוח סערה וכו' ועקרם מאמונתם ומתורתם וכו' ואמרו מה ה' כי נעבדנו. ע"כ מספר קדוש זה.

ובהמשך שיחתו הזכיר ר' בעריליי את דבריו הק' של האר"י זצ"ל עה"פ במלכים ב' פרק ב' פסוק ה': "ויגשו בני הנביאים אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך, ויאמר גם אני ידעתי החשו". ותמוה הדבר: הכיצד חשבו בני הנביאים שאין אלישע יודע דבר שהם יודעים, הלא אלישע היה הרבה יותר גבוה מהם במדרגות הנבואה? וגם תשובתו מפליאה: גם אני ידעתי החשו. אלא אומר האריז"ל שהנביא בדורו דומה ללב שמזרים הדם והחיות לכל חלקי הגוף. האיברים הקרובים ללב מקבלים את השפעת הדם בתחילה, ולאחר מכן האיברים הרחוקים מהלב, ולבסוף מקבלים הקצוות שבגוף כגון הידים והרגלים. וההיפך הוא בהיפרד נפש האדם מהגוף, כשמפסיק הלב את

יהדות גאה ושורשית — קריאת התורה בבית כנסת של יהודי בוכרה

שמיעה אל ומוי, חיבה ושמחה בעת הסעודה, ליאוצקול

פעימתו. אז דוקא האיברים הרחוקים מהלב הם המרגישים ראשונים את הפסקת זרימת הדם והחיות.

וע"י זה מובנת שאלתם של בני הנביאים: אנו שהננו מרוחקים מהלב — ממקור הנבואה — כבר מרגישים את הדבר. האם גם אתה, שהנך מקורב יותר למעין, האם גם אתה מרגיש בכך? ויאמר: כן הדבר. וזה סימן שקרובה מאוד עלייתו של אליהו השמימה.

בדברי עידוד וחיזוק סיים ר' בערילי את דבריו שירדו לחדרי בטן ונחרתו עמוק בלב שומעיו.

כשיצאתי מחדרו הייתי במצב של טשטוש מושגים. ובדרך חזרה לביתו של לייבל כשניסיתי לשחזר במוחי את הדברים ששמעתי הערב מפי ר' בערילי, חלפו בזכרוני רק קטעי דברים משיחה נפלאה זו. וככל שהתאמצתי להתרכז בעניין אחד לא הצלחתי: העניינים צפו ועלו במעורב. על שאלתו של ר' לייבל: במה תפוסים שרעפיך? עניתי: בעולם, שנה, נפש.

בבוקרו של יוהכ"פ שוב היינו בביתו של ר' בערילי. ולסיכום הדברים ניתנה האמת להיאמר שאין די בכוחותי ובעטי הדל לתאר אפילו מקצת מהרגשתנו ביום קדוש זה. רק זאת אוכל לומר כמעט בוודאות, שכל אלה ששהו באותו היום במחיצתו של אותו צדיק וקדוש ה' מעונה — התעלות הנפש שהרגישו וכל החוויות הקדושות הקשורות עם אותו יום, אותו מקום ואותו צדיק לא תישכחנה מהם עד נשימתם האחרונה.

הצל לקוחים למות

בעיירה לינגיר שעל יד העיר הגדולה צ'ימקנט, בירת קאזאכסטן הדרומית, בה התגוררתי בשנות מלחה"ע השניה, לא היתה פרנסתי כשרה לפי החוק הסובייטי. וכי מה יכולתי לעשות כשלא היתה כל ברירה אחרת ורצינו לחיות אני ואשתי וילדי בן החמש? מנות המזון הקצובות לא היה בהן לא כדי לחיות ולא כדי למות. עשיתי איפוא ככל תושבי רוסיה, שבה כל אחד ואחד מחפש לו עצה כיצד למלא את נפשו הרעבה. אלה העובדים, למשל, ליד מצרכי מזון, במאפייה או במפעל למצרכים המשביעים את הנפש — ואלה הם המאושרים שבתושבים — סוחבים ושמים בכליהם, עד שנתפסים כמובן...

כך נוהגים גם העובדים בבתי חרושת או מחסני בדים וכדומה. ומה עושים הללו בצאתם ממקומות העבודה כאשר עליהם לעבור את תאי השמירה? גם לבעיה זו מצאו אזרחי רוסיה עצות ותחבולות. הרי הכול יודעים שגם השומרים בני אנוש הם וגם הם רעבים ללחם. והשומרים אכן יודעים אצל מי לחפש וממי להעלים עין למרות היותו "נפוח", יודע השומר היטב שלא יצא נפסד אם העובד הזה יעבור את "השמירה" בשלום.

כך חיים את חייהם רוב רובם של תושבי רוסיה, וכל אחד עושה כמיטב יכולתו כדי להתקיים. אורח חיים זה "התמסד" והפך לטבעי ורגיל, וגם אני התרגלתי אליו באין ברירה אחרת.

הראשונים במעשי השחיתות היו, אגב, הלוויתנים הגדולים, אנשי הנ.ק.וו.ד. — שם שדיו כדי להפיל אימתה ופחד על כל בן תמותה בבריה"מ. הם המה הספסרים הגדולים ביותר בשווקים השחורים, והם המעבירים ממקום למקום סכומים עצומים של מטבע חוץ בלתי־ליגלי עבור הסוחרים במטבע זה.

נכי מלחמה — ספקים

חיילים רוסיים ששוחררו מהצבא עקב פציעתם — מהם שאיבדו יד או רגל וכדומה — היו רגילים להביא מטשקנט בדים שהוצאו מבתי חרושת וממחסנים, והעבירו את הסחורות למקומות שונים בארץ. גם ללינגיר הגיעו הנכים הללו עם מרכולתם. עשיתי היכרות עם שניים מהם, והם סיפקו לי מדי שבוע את סחורותיהם. תמורתן דרשו לא כסף מזומן — שכן ערכו של הרובל הרוסי היה

ירוד אז מאוד — אלא אך ורק קמח. את הקמח הזה העבירו לטשקנט, שבה מחירו היה גבוה, ונמצאו מרוויחים כפליים. עלי היה לדאוג לקניית הקמח בשוק השחור שבעיירתי. מובן מאליו שהעברת קמח מאיזור כפָרי לטשקנט היתה משימה מסוכנת מאוד, בפרט בשעת חירום כזאת. אולם לגבי נכי מלחמה היה העניין שונה במקצת. א. מפני שהם באו מטשקנט וחזרו אליה אך ורק ברכבות משא, שבהן אין כמעט חיפושים (שהרי לאנשים פשוטים נסיעה ברכבת־משא היא בלתי אפשרית. אם ימצא "טרמפיסט" כזה, במיוחד עם סחורה כלשהי, אחת דתו להמית. אולם נכי מלחמה — שאני). ב. מפני שהם רואים עצמם מיוחסים. והיה אם ירצה מישהו לעכב נסיעתם או לבדוק בכליהם — סקרן כזה לא יצא נקי מהם. בקביהם ירביצו לו מכות נמרצות בטענה: איפה היית אתה כשאנו נלחמנו וסיכנו חיינו למען המולדת, למען אמא רוסיה, פרזיט שכמוך... ומובן שעל טענות כאלו קשה לענות...

וכך באו לביתי מדי שבוע שני חיילים נכים והביאו לי בדים. חילקנו אותם ליריעות בנות 5 מטרים, ואשתי הוציאה אותם ביום השוק למכירה, הקונים היו כפריים מהסביבה, ומהם קנינו אנו את הקמח הנחוץ לנו עבור "ספקינו" לפעם הבאה.

כך עשיתי אני וכך עשו אחרים, יהודים, רוסים וקאזאכים. ואעפ"י שהמסחר הזה היה למורת רוחי לא היתה לי ברירה, כי רצינו לחיות, ככתוב "כל אשר לו יתן בעד נפשו".

היא נתפסה

יום אחד נעצרה אשתי בשוק בלינגיר ע"י מיליציונר שנקלע לעיירה ממקום אחר, כשבידיה יריעת בד לבן פשוט "בלתי חוקי", והובלה לתחנת המיליציה המקומית.

הדגשתי את המלים "מיליציונר ממקום אחר", לפי שהמיליציונריים המקומיים לא הופיעו בשוק ב"שעות העבודה" שכן היו מקבלים דמי "לא יחרץ" בעד כל יום שוק כזה. (אמנם סכומים לא גדולים, שנאספו ע"י הסוחרים). ואם מיליציונר זר נקלע ללינגיר, במקרה או שלא במקרה, למה שלא ירצה ליהנות גם הוא מרווח קל?

וכך נעצרה אשתי. מכרים שראו את הנעשה רצו להודיע לי על כך. מכיוון שלא מצאו אותי מיד הלכו ופרצו את דלתי ביתי הנעולות וערכו שם "בדיקת חמץ" יסודית על מנת שלא יימצאו בבית דברים בלתי־כשרים בעיני הבולשים הנוהגים לערוך חיפוש מדוקדק בביתו של הנעצר.

כשנודע לי מה קרה, רצתי במהירות להשיג בשוק השחור בקבוק של חצי ליטר וודקה, שהוא המחיר לכפרת חטא מעין זה, ולשלחו ביד איש עתי, המאומן בשליחויות כאלו, לתחנת המליציה.

השליח, בחור ממולח ומעורב בין המיליציונרים, מצא את המיליציונר כשהוא יושב וכותב את הפרטי־כל, ואשתי עומדת ליד שולחן הכתיבה. מיד פנה לעברה בצעקה: מה את שוהה פה ותינוקך בוכה וזועק אמא, אמא, מהרי לכי הביתה אל ילדך.

הבקבוק התחיל כבר להתרוקן, והמיליציונר פנה אל אשתי ואיים עליה שאם תימצא שוב עם בדים בשוק — אבוי לה... ובמלים אלו גירש אותה מהתחנה, בלי הבד כמובן...

ואם ישאל השואל למה נאלצתי לקנות את הוודקה בשוק השחור ולא קניתיו בחנות, התשובה היא שזהו חלומם של הרוסים לאחרית הימים... שיא תקוותם לעתיד לבוא הוא שכל אזרח יוכל להיכנס לחנות ולקנות וודקה כאוות נפשו, ולא יזדקקו עוד לשוק השחור שבו מחיר המשקה הלאומי הרוסי הוא גבוה פי עשרה ויותר (ואפילו במחיר מופקע כזה קשה מאוד להשיגו במחתרת).

ואם יתפלא הקורא עוד: הרי זהו מחיר אפסי יחסית — בקבוק וודקה בעד שיחרורו של חשוד בעבירה פלילית?!

על כך עלי להודיע שלא כל העבירות ולא כל העונשים שוים, ובודאי שלא כל "תעריפי" כופר נפש שווים.

ולדוגמא אספר על מקרה מעניין ששמעתיו מפי בעל הדבר עצמו, ואישרוהו אנשים מהימנים שהכירו היטב את הסיפור.

הוה עובדא ביהודי בשם לייזר (שם משפחתו נשכח ממני) שנתפס בקלקלתו בעיר הגדולה טשקנט — בזיוף כרטיסי לחם. ואטו הא מילתא זוטרתא בעולם כולו, אפילו במדינה דמוקרטית, כשנתפס אדם על פשע חמור כזה בזמן מלחמה. כשנעצר האיש על מעשהו היו בידי השלטונות ראיות חותכות שאכן ביצע את הפשע הזה, וכמובן שפסק דינו היה מוות. פסק דין כזה מבצעים בבריה"מ מיד, ללא שהיות, ובמיוחד כשמדובר בזמן מלחמה. אלא שלמרבה הפלא, ומסיבה לא נודעת (לא נודעת?...) הושהה ביצוע גזר הדין. ובינתיים קיבלה אשת הנידון רמז שקוף ממקום כלשהו שפסק הדין הזה איננו סוף פסוק ושישנה אפשרות שלא יבוצע... אלא שהמחיר של אפשרות זו הוא סכום אסטרונומי: חמישים "חזירי זהב". היה זה מטבע זהב של חמישה רובלים מימי הצארים. חמישים מטבעות כאלו היו הון־עתק לפי מושגי המקום והזמן.

כששמעו אשתו וחבריו של הנידון על האפשרות להצילו מהגרדום — נצנצה תקווה קלושה בליבם שאמנם לא יבוצע פסק הַדין מיד. הם הבינו שהשופטים ימתינו בביצועו בציפייה שאולי יצליחו היהודים לגייס את הסכום הנקוב.

מצד שני כירסם היאוש בלבם. וכי מנין יקחו סכום עצום כזה להצילו? אלא שבמצב כזה אין עושים חשבונות רבים. מיד התחילו במכירת שארית מטלטליהם בחצי ממחירם, והסתמכו גם על יהודים רחמנים בני רחמנים שיעזרו לאשה ולילדתה בעת צרה כזאת.

אולם לאחר שמיצו את כל האפשרויות שהיו בידיהם התברר שהצליחו לגייס רק כרבע מהסכום הדרוש!

אשת הנידון פנתה אז לאלה שמהם קיבלה את הרמז בעניין כופר הנפש והודיעה להם מה המצב. הם הסבירו לה בצער שבפחות מהסכום הנקוב אין שום סיכוי שהדבר יצליח. אף הוסיפו שבמעשה זה מסכנים השופטים את חייהם וחיי משפחותיהם, ותמורת סכום קטן לא יסכימו להיכנס לסכנה כה גדולה, ולכן אין טעם להמשיך בעניין. אז הבינה האשה שצרתה צרה.

כשהגיעה האשה לשיא היאוש בא אליה אחד מידידי בעלה ואמר לה: הנה שמעתי שמתגוררים פה בטשקנט יהודים המכונים חב"דניקים, הרבה מהם מגודלי זקן. והם עושים הרבה טובות ליהודים הזקוקים לכך ועוזרים לכל מר נפש ולכל מי שנמצא במצוקה. אולי כדאי שתפני אליהם? אולי יושיטו גם לך יד עזרה?

בשמעה את הדברים קפצה האשה ממקומה ואמרה: למה לא? בוודאי שאפנה אליהם. אבל איפה הם נמצאים? (עד אז לא שמעה מעולם את השם חב"דניקים).

ידיד בעלה לא ידע לענות לה איפה אפשר למצאם, אך היה מוכן לעזור לה לחפש אחריהם. לקחה האשה את התינוקת ויחד יצאו לרחובות טשקנט לחפש אחר הלא־נודע — חב"דניקים... בסביבת אחד השווקים ראו יהודי עטור זקן. לפי התיאור ייתכן שהוא אחד מהם — אמרה האשה, והיא לא טעתה.

היא פנתה לאיש המזוקן בשאלה: האם אדוני הוא חב"דניק? והלה ענה לה: ומה מעיק על לבך? ספרי, גברתי, ספרי. מקור דמעותיה של האשה נפתח, ובקול חנוק ובמלים קטועות סיפרה לאיש על צרת נפשה. בהבינו במה הענין, אמר לה האיש בקול רך: אסור לך להתיאש ח"ו. יש לנו אב רחמן בשמים והוא עונה לנו בעת צרה. אם זה עניין של כסף נעשה מאמצים לעזור לך ועוד היום נתחיל

לטפל בעניין בעזרת ה'. רק היי שקטה בנפשך ובטחי בה' שבעלך יושע בקרוב. ועתה חבל לאבד זמן יקר. אני רוצה לראותך מחר בשעה זו ובמקום זה ואמסור לך על הפעולה שנעשה היום בע"ה.

לראשונה מאז ירדה עליה הצרה בחטף נרגע במקצת לבה הסוער. גרמו לכך דבריו של החב"דניק שיצאו מלב יהודי חם. בדרכה הביתה הרגישה הקלה מרובה. אולם לאחר כשעה בהיותה בודדה בביתה החלו שוב דאגותיה לכרסם בלבה. מי יודע אם יש כיסוי להבטחותיו של האיש? שמא היו דבריו רק ניחומים שאין בהם ממש? אמנם האיש הוא נפלא, אך מאין יצליח לגייס סכום עצום כזה לפדיון בעלה? ובמשך כל שעות היום והלילה מצצו ספקות אלו את לבה הכואב עד שהאיר היום.

והחב"דניק בהיפרדו מהאשה היתה ראשית דרכו להיפגש עם אחוזת מרעיו ולספר להם על העניין. הם התחילו לבדוק את מהימנותה של האשה ואת סיפורה. וכשנודע להם שאכן נמצא בכלא יהודי שנידון למוות ואפשר לפדותו בממון רב — התחילה קבוצת החב"דניקים לפעול במסירות נפש מהר ככל האפשר בקרב "אנשי שלומנו". ההתחלה היתה קשה מאוד, אלא שאין לך דבר העומד בפני מסירות נפש חב"דית, ובו ביום הצליחו לגייס כשליש מהסכום הדרוש, ולא אמרו נואש.

בפגישתם למחרת עם האשה בישרו לה על התוצאות. גם היא סיפרה להם שידידי בעלה הצליחו לגייס עוד סכום לא גדול. שני הצדדים היו מעודדים מהמצב, ושוב נקבעה פגישה למחרת. זו היתה צריכה להיות גורלית.

למחרת כשנועדו יחד נשמו כולם לרווחה בידעם שלייזר עומד כמעט על סף ההצלה. בהבינה שישועתה קרובה לבוא כמעט התמוטטה האשה מרוב התרגשות. אולם עד מהרה החלו ספקות חדשים מנקרים במוחה: מי יודע כיצד יסתיים העניין אחרי תשלום הכופר? ולא היו אלה ספקות בלתי־מבוססים, שכבר היו דברים מעולם שכופר הנפש שולם והנידון הוצא להורג...

השכר: שמירת מצוות

האשה התקשרה אל האדם שממנו קיבלה את הרמז בדבר האפשרות לשיחרור בעלה, וזה הודיע לה שבעוד כשעתיים יוכל למסור לה תשובה סופית בעניין. בכליון עינים ציפתה לשעה המכרעת, ובבוא השעה נמסרה לה הבשורה הגואלת: אם הסכום יסולק עד השעה חמש אחה"צ ישוחרר בעלה בשעות הלילה המאוחרות. ומיד אחר כך עליהם להסתלק מטשקנט במהירות האפשרית, ובל ייראו ובל יימצאו עוד בעיר זו לעולם!

אנשי חב"ד יעצו לאשה כיצד לנקוט בכל אמצעי הזהירות האפשריים הן בעניין התשלום, הן ברגעי השחרור, והעיקר — בזמן עזיבתם את טשקנט. ובחצות נפתחה דלת תאו של הנידון למוות לייזר, והסוהר האיץ בו: מהר, הימלט על נפשך והיעלם מהר מהמקום...

ברגעי הפרידה מלייזר ואשתו אמרו להם החב"דניקים כדברים האלה: דעו לכם, שהתרחשו פה נסים נפלאים. א. שהצלחנו לגייס סכום עתק כזה בשעת חירום כזו. ב. שהנידון אכן שוחרר מכלאו, שהרי היו כבר מקרים שאחרי תשלום הכופר הוצא הנידון להורג. הודו לה' כי טוב על הסייעתא דשמיא הנפלאה הזו. ואנו איננו דורשים מכם שום תודה. רק זאת אנו מבקשים מכם, שמכאן והלאה תשתדלו בכל מאמצי כוחכם להיות יהודים שומרי תורה ומצוות. ואף זאת דעו לכם, שכל הכסף שגויס הוא ממה שחסכו מפי ילדיהם יהודים יראי ה' באמת כדי לפדות יהודי ממוות.

★ ★ ★

כותב השורות הללו שאינו נמנה עם חסידי חב"ד שמע את הדברים מפי הנידון עצמו, שבשכונתו בלינגיר התגוררו הוא ואשתו אחרי שעקרו מטשקנט. ולא רק ששמע אלא התעניין במקרה לכל פרטי פרטיו בכוונה שבבוא העת — כשיצא מעמק הבכא ויבוא אל המנוחה — יפרסם את הדברים מפני שמצוה לספר על מעשי צדיקים ולפרסם פעולותיהם ומסירות נפשם לדורות הבאים.

בחלום אדבר בו

(ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. אמר רבא אמר הקב"ה אעפ"י שהסתרתי פני מהם, בחלום אדבר בו. ופירש"י בחלום אדבר בו דייק ביום ולא בלילה, שמראים לו חלום כדי שיתפלל על הדבר). (חגיגה ה').

ככלות מלחמת העולם השניה, כששוחררנו מהיות עבדים לסטלין ברוסיה, יצאנו בתחילת חודש ניסן שנת תש"ו את העיר צ'ימקנט בירת קזכסטאן. מגמת פנינו היתה להגיע לפולין, "מולדתנו" החרבה, הבזויה והשוממה מבלי בניה היהודים, מהם לא נותר אפילו אחד מעיר ושנים ממשפחה, ה' ינקום דמם.

אחרי נסיעה של שישה שבועות ברכבת הגענו באחד מימי אייר לשטטין, עיר גרמנית לשעבר שסופחה זה עתה לפולין. בעיר זו רוכז רובה של שארית הפליטה של יהדות פולין, מבלי לתת להם האפשרות לשוב למקומותיהם שמלפני המלחמה. הסיבה היתה פשוטה: בתיהם ודירותיהם, שדורות של יהודים ישבו בהם, כבר נתפסו ע"י הפולנים, לקיים מה שנאמר "הרצחת וגם ירשת", בעיר שטטין התגוררתי עם משפחתי במשך כארבע שנים, עד היום שבו עזבנו את אדמת פולין הספוגה בדם מיליוני יהודים. עזבנו על מנת לא לשוב עוד שמה עד עולם, ולעלות לארצנו הקדושה.

רבות סבלנו במשך התקופה ההיא, ואת הצרות שעברו עלינו באותן ארבע שנים רוצה אני לרשום לבני ולבנותי למען ידע דור אחרון את כל חסדי ה' הנפלאים ואת הניסים שעשה עמנו, שהוציאנו מיגון לשמחה, מאפילה לאור גדול, והביאנו לארץ ישראל ולעיר התורה והחסידות בני ברק. אף זכיתי שבני ובנותי הם בני תורה ויראי ה', מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

★ ★ ★

בימי מגורי בשטטין הייתי מלמד תורה לנערים שחזרו זה עתה מיערות סיביר וממחנות ההשמדה של הנאצים ימ"ש, בתלמוד תורה שיסדה עבורם הקהילה המקומית. נוסף לכך שימשתי כמזכיר אגו"י-פא"י (שהיו תנועה אחת באותו זמן). השלטון הפולני, למרות היותו קומוניסטי, טרם נעץ אז את ציפורניו בתנועות הדתיות שם. זאת עשו רק מאוחר יותר, כשנתיים שלוש לאחר מכן.

באותו פרק זמן התיידדתי עם שכני לבניין, ר׳ יוסף פוגל מטרנובזֶ׳ג, שגם הוא ובני ביתו חזרו זה עתה מרוסיה. מר פוגל שלח ידו במסחר. היו לו קרובים רבים בחוץ לארץ שתמכו בו בעין יפה וניהלו אתו חליפת מכתבים קבועה. נפגשנו יום אחד בתום התפילה בציבור שנערכה בדירה פרטית. לאחר שהתוודענו זה לזה, באו כמנהג יהודים, השאלות: מניין אתה, וכו׳. ואז אמר לי ר׳ יוסף: חושבני שמצאתי בך את האיש שאני מחפש זה זמן ממושך. דרוש לי מישהו שיוכל לעזור לי בכתיבת מכתבים לקרובי בחו״ל. מכיר אני בך שטרם הסתדרת כאן כראוי, ואני ב״ה הפרוטה מצויה בכיסי. נוכל איפוא לעזור זה לזה. סברתי וקיבלתי.

מר פוגל נכנס אלי עם צרור מכתבים שקיבל מקרוביו, שהיו אנשים אמידים ובעלי עמדה ציבורית. היה עלי לענות על כל מכתב לגופו, וכך אמנם עשיתי, ומר פוגל יצא מביתי כשארשת סיפוק על פניו.

העניין נמשך זמן רב לשביעות רצון שנינו. קרוביו של מר פוגל בארה״ב השתדלו להביאו אליהם, והצליחו בכך לאחר מאמצים רבים. הוא ומשפחתו יצאו את פולין על מנת להגיע לארה״ב, עם תחנת־ביניים ממושכת בפריז.

בעוזבו את פולין נשארו למר פוגל חובות שאנשים רבים טרם שילמו לו, והוא השאיר בידי מסמך המייפה את כוחי לגבות את כספו מידי בעלי החוב. סיכמנו שבבואו לפריז יודיע לי במכתב מה לעשות בכספו, וכך נפרדנו לשלום.

במשך שהותו של מר פוגל בפריז ניהלנו בינינו חליפת מכתבים קבועה. במכתבי הודעתי לו, כמובן ברמז, ממי גביתי וכמה. כתשובה קיבלתי ממנו מכתב שבו הודיע לי כי יבוא אלי אדם בשם פ.א. מברסלאו, ושעלי לתת לו סכום של כך וכך דולרים, מכיוון שמר פ.א. בושש לבוא החזקתי בינתיים את המכתב בביתי.

בינתיים חלו שינויים פוליטיים בפולין, הגישה הליברלית ששררה עד אז נעלמה, והמצב הלך והחמיר מיום ליום. נפוצו שמועות שיחסם הפושר של השלטונות אל התנועות הדתיות השתנה אף הוא לרעה. מפה לאוזן מסרו, שתנועת אגו״ר־פא״י כבר איננה חוקית בפולין. למשמע הידיעות האלה נקטתי בכללם של חז״ל ״למיחש ליה מיבעי״, אך עדיין לא התייחסתי אליהן במלוא הרצינות. וייתכן מאוד שעל זה נענשתי.

והנה חלום

זה היה בעש״ק פ׳ וישלח שנת תש״י. באותו בוקר, לאחר שחזרתי מתפילת שחרית, סיפרה לי רעייתי רחל שתחי׳, שהלילה ראתה בחלומה את אביה המנוח ר׳ מרדכי ב״ר בנימין אנגל ז״ל, והוא הודיע לה כי ייערך בביתנו חיפוש. משום כך

דעתה היא שעלי להשמיד את מכתבו של פוגל מפריז בעניין הדולרים, מכתב שממנו עלולות לצמוח חלילה תוצאות רעות.

משום מה לא שמתי לב לדבריה, במשך היום חזרה רעייתי על בקשתה פעמים מספר, ומתוך קלות דעת השתמטתי מלמלא את רצונה. לאחר שחזרתי מטבילת עש"ק, שעה קלה לפני הדלקת הנרות, ניגשה אלי שוב וחזרה על בקשתה בתקיפות־מה, בהוסיפה: אני ניגשת כבר להדליק נרות שבת, ואם לא עכשיו אימתי? בשומעי את דבריה לקחתי את המכתב וקרעתיו לגזרים קטנטנים, והשלכתים החוצה מחלון דירתנו.

בבוקרו של יום השבת, בהיותי בבית המדרש הגדול, ניגש אלי אחרי התפילה יהודי זקן, ירא שמים ותמים, ר' משה בלזר ז"ל, וביקשני ללמוד אתו פסקה מסוימת ברש"י שהוא מתקשה בהבנתה. היו אלה דברי רש"י על המלים "עזים מאתים" מפרשת השבוע, התיישבנו והתחלנו ללמוד.

תוך כדי כך ניגש אלי מתפלל אחר והודיע לי, שבחוץ עומד אדם אלמוני ומבקש שאצא אליו בעניין נחוץ. עניתי לו: בשבת אין לי שום עניינים עם אף אחד. ואם ברצונו לדבר עמי שייכנס פנימה. הלה העביר את תשובתי לאיש הזר, וחזר והודיעני שוב שהעניין דחוף מאוד ושעלי לצאת מיד, הבינותי שהענין איננו פשוט כל כך, ויצאתי. ראיתי לפני אדם שלא ראיתי מעולם, הוא הוציא מכיס מעילו תעודה עם תמונתו, ואמר לי: הנני איש או. בֶּ. (כמו נ.ק.וו.ד. הרוסית) עליך להתלוות אלי לשם עריכת חיפוש בביתך לפי הוראה מס' ...

בדרכנו אל ביתי התנצל האיש לפני באומרו: אתה כועס עלי בודאי על שבחרתי דווקא את יום השבת לשם עריכת החיפוש, אך לא היתה לי ברירה, משום שנודע לי שרק בשבת אתה נמצא בביתך... (רמז דק שכוונתו: מי יודע במה אתה מתעסק כל ימות השבוע...) אני, שהייתי כבר אזרח "ותיק" (עשר שנים!) של המשטר הקומוניסטי הבינותי היטב את הרמז... כשפתחתי את דלת ביתי ראיתי לפני את פניו של איש זר אחר, שישב ליד השולחן, היה זה חברו של "בן לווייתי", שהיה, אגב, יהודי. "בן לווייתי" פנה אלי באידיש ליטאית עסיסית, ואמר לי כדברים האלה: חבר ארנברג, ידוע לנו היטב שאתה הינך מזכירה של תנועת אגו"י־פא"י, שהיא מפלגה בלתי חוקית בפולין. הבה נדבר גלויות. אם תסכים למסור לנו מרצונך הטוב כל מה שקשור במפלגה זו, כמו החותמת, חליפת המכתבים, הכסף וכו' — לא יאונה לך כל רע ואנו נסתלק כלעומת שבאנו, בלא להפריע את מנוחת השבת שלך. אם לא, נאלץ בשם החוק לערוך חיפוש בביתך, בודאי מבין אתה שחיפוש מדוקדק עליו לגרור אחריו תוצאות לא נעימות לך, לאשתך ולילדיך הקטנים. אני עצמי הנני יהודי, יליד וילנא, ואני רוצה רק בטובתך... לכן אני מייעץ לך, לטובתך, שתסכים להצעתי.

אני מצידי הכחשתי כמובן את דבריו וטענתי: להד"ם.

שני האורחים הבלתי־קרואים החלו בחפוש. הם חיטטו בחורים ובסדקים, דפדפו בכל ספר שמצאו בבית, הוציאו את ספר התורה שהחזקתי בביתי וגללוהו מ"בראשית" ועד "לעיני כל ישראל", גם את הכרים והכסתות מישש, וכשנתקלו תוך כדי מישוש במשהו "חשוד" פרמו את המקום במספרים ובדקו בתוך הנוצות. משלא מצאו דבר לא התייאשו, פנו לעבר ארון הבגדים והוציאו כל בגד, כל סדין וכל ציפה, וכל דבר מישש והפכו לכל צד פעמיים ושלוש, וכך נמשך הדבר עד שהחשיך היום.

את הדברים העיקריים שבגללם נערך החיפוש לא הצליחו למצוא. ובכל זאת אספו מאה ושבע יחידות של דברי דואר ועיתונים של תנועת אגו"י־פא"י מחו"ל. כל הדברים הללו לא היו ממש בבחינת "אסורים לבוא בקהל" המשטר הקומוניסטי, אך גם לא היו "חלקים וכשרים למהדרין". הדבר היה תלוי בשיקול דעתם של ה"מומחים" לדברים כאלה, אולם להכניס חרדה וזעזוע בלבו של מי שברשותו נמצאו — הספיקו הדברים האלה גם הספיקו.

לאחר שלוש־ארבע שעות של חיפוש פנה איש הבולשת הגוי לחברו היהודי באומרו: אני כבר עייף ורעב עד מוות, בודאי גם אתה כך... היה זה רמז שהגיעה העת לסיים.

היהודי ציית לחברו הגוי בהבעה של מורת רוח, כאילו כפאו שד. הוא היה מאוכזב על שתקוותו למצוא אצלי חומר שיאשים אותי כמרגל לטובת האימפריאליסטים — עלתה בתוהו, ונבצר ממנו למלא את שליחותו הַיְבֶּסְקית. (לקיים מה שקראנו באותו יום בתורה "הצילני נא מיד אחי מיד עשיו" וכדברי רש"י שם שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשיו הרשע).

לאחר שעזבו השניים את ביתי נרגעתי במקצת, אולם היתה זו רק הפוגה קלה וקצרה יחסית לפני סערת־רוח חזקה שהתחוללה בי וגזלה את מנוחת נפשי במשך כארבעה חודשים, עד יום צאתי את פולין.

ארבעה ימים לאחר אותו חיפוש קיבלתי הודעה בדואר שעלי להתייצב ביום שישי (עש"ק וישב) בבוקר במשרדי האו. בֶּ. לחקירה נוספת. אין בכוחי לתאר כלל את הרגשתי באותם ימים, את לילות־הנדודים מלאי הסיוטים ואת חלומות הבלהה ברגעים המעטים שבהם נרדמתי. הסתובבתי כמו בעולם־בלהות רדוף פגעים ומרעין בישין. לא הייתי מסוגל לנגוע באוכל והגעתי עד אפיסת כוחות. במאמצים מרובים הצלחתי להכניס לתוכי טעימה כלשהי כדי שאוכל להחזיק מעמד. הרגשתי שאני מתכונן ליום הדין הגדול שלי שיחול ביום ששי זה, עש"ק

וישב, א׳ דחנוכה. התפללתי לה׳ אלוקי ישראל שבזכות שני ילדי הקטנים, שלא טעמו טעם חטא, אזכה בדין האיום הזה.

בלילה שלפני היום הגורלי לא עצמתי עין. ישבתי כל־הלילה וניסיתי לעורר רחמי שמיים באמירת מזמורי תהלים בכוונה ובדמעות שליש, ואחר כך, כשהאיר הבוקר, בתפילה בציבור, בתשובה ובצדקה כמו בערב יום כיפור אם לא למעלה מזה.

לאחר כל זאת יצאתי מביתי בהרגשה, שמי יודע אם אזכה עוד לחזור לכאן, אל אשתי וילדי הקטנים.

אני הולך ומתקרב לרחוב ההוא... כבר בצידי הרחוב אני פוגש חיילים חמושים השואלים אותי לאן... אני מראה להם את הצו והם מראים לי באצבע את הכיוון. כל כמה פסיעות אותם הפרצופים החמורים, המטילים אימתה ופחד על כל בן תמותה בארצות ההן.

והנה אני עומד ליד שער הבניין הענק... שוב שוטרים חמושים. אני מחזיק את הצו בין אצבעותי, כדי שלא אשמע שוב את ה״לאן אתה...״, השאלה הזורה בכל פעם מחדש מלח על פצעי.

זעזוע עמוק עובר בכל הווייתי כשאני מוצא את עצמי כבר בפנים, במקום ששמו בלבד מטיל על הבריות אימת מוות. מראים לי באצבע לעלות עוד קומה ועוד קומה. הנה אני רואה את החדר שמספרו מצוין בצו ההתייצבות. אני דופק דפיקה קלה. אין תשובה. אני ממתין מעט, נושם עמוקות ודופק שוב. ״להיכנס״ עונה קול חד. אני נכנס לחדר בהכנעה ובפיק ברכים. לאחר שניות ספורות אני מזהה את פרצופו של ״היהודי הדורש טובתי״ מן השבת שעברה. גם הוא הכיר אותי. הוא מקדם אותי בחיוך שטני, ואני יודע שהוא קורא על פני את כל המתרחש בלבי פנימה. פיקחים הם האנשים הללו, חכמים הם להרע. ניסיתי להתחזק ושמתי את מבטחי בה׳, הרועה אותי מעודי, העונה לי תמיד בעת צרתי. ״ידידי״ מושיט לי את ידו ומזמינני לשבת מולו. הוא מתחיל לשוחח עמי משל היינו שני ידידים טובים הנפגשים אחרי פרידה ממושכת. הוא מתנצל לפני, יודע הוא שערב שבת היום והיום קצר מאד. ואני מצידי מוסיף ואומר, וגם חנוכה היום ויש להכין נרות חנוכה לפני כניסת השבת. אה, הוא מגיב בתמיהה, האמנם היום חנוכה? אם כן בודאי שאסור לי לעכב אותך ביום כזה. רק בקשה קטנה לי אליך, הוא ממשיך, שתסכים לענות לי תשובות ברורות על כמה שאלות, ואז תוכל מיד ללכת לביתך לשלום.

הוא לא המתין לתשובתי, כאילו יודע הוא מראש שכבר הסכמתי למלא את בקשתו הקטנה... לאחר ששאלני בקצרה על פעולותי כמזכיר התנועה התחיל

לשאול על הא ועל דא, על פלוני ועל אלמוני, מה הם עסקיו של זה וממה מתפרנס זה. אני, מנסיוני "העשיר" במשך שש שנים וחצי ברוסיה, ידעתי שכבר שהנשאל יודע פחות להשיב על שאלות כאלה — כן ייטב חלקו. בכלל זה נקטתי ביושבי לפני "היהודי הטוב" הזה. הכרתי בפניו שתשובותי אינן מספקות אותו כלל. הוא שואל וחוזר ושואל, הכיצד ייתכן שאינך מכיר את ראובן ואת שמעון ואת לוי ואינך יודע ממה הם מתפרנסים וכו'? ואני בשלי: אינני מתעניין בדברים כאלה. והנה הוא נוקט טכסיס חדש. שמע, הוא אומר לי, חשבתי לסיים אתך את כל העניינים היום, תוך שעה קלה, ולשחרר אותך מכל העסק הזה, שלא ניאלץ להזמין אותך שוב ושוב לאו. בֶּ. והנה אני רואה שכל מחשבותי הטובות עולות בתוהו, ושאתה בעצמך, במו ידיך, תגרום צרות לך ולמשפחתך.

בנימוס ובטון משכנע עניתי לו שאינני רוצה להתחמק מלענות על שאלותיו, ושעליו להאמין לי כי כל דברי אמת. אילו הייתי עונה לך תשובות לא נכונות בכדי להתפטר מהעניין, האם היה הדבר משביע את רצונך? שאלתיו, במקום תשובה קם מכסאו ואמר: אל תאשים אותי אחר כך אם התוצאות יהיו בלתי נעימות עבורך. הוא פסע פסיעות מספר לעבר הדלת, ואני אחריו. לך לביתך, הפטיר, ואנו נראה מה לעשות הלאה. בלב חרד הלכתי הביתה.

במשך הימים הבאים נאבקו שני כוחות בנפשי. האחד היה כוח החיים שנטע ה' בתוך כל יצור חי, הנותן לאדם את היכולת והאומץ להתגונן ולעמוד על נפשו בפני הכוח השני, הלא הוא יתוש הספקות המכרסם ומנקר בלבו של האדם בעיתות צרה. חזק הוא הכוח הזה דיו כדי להכניס את האדם לזרועות היאוש ולהפילו לתהום הפעורה לפניו, והדבר תלוי כמובן באדם באשר הוא אדם. אם מחוסן הוא באמונה ובבטחון בה' יכול הוא לקוות שכוח החיים יתגבר בו ותהי לו נפשו לפליטה. כוח החיים הזה הוא שהחזיקני וניחמני בעוניי. הבט וראה, אמר לי כוח החיים, כיצד חסדי ה' והשגחתו מסוככים עליך. וזה לך לאות: החלום המופלא שחלמה אשתך שבו הזהירה אביה, שהוא כבר בעלמא דקשוט, כי עומדים לערוך אצלכם חיפוש. הרי בזכות החלום הזה ניצלתם מידיהם של מלאכי החבלה הללו. אילו נפל מכתבו של פוגל לידיהם היה בו די והותר כדי לשמש להם "הוכחה ברורה" שהיו לך מחשבות זדון להזיק למשטר הקומוניסטי ובודאי היו שולחים אותך למקום שכל באיו לא ישובון. אם כן חזק ואמץ והגבר את בטחונך בה' אלוקיך שגם עתה בעת צרתך לא יעזוב אותך, וישועת ה' כהרף עין.

והנה פתאום מסתער עלי הכוח השני ומתחיל לכרסם בנפשי: מדוע משלה אתה את עצמך באשליות שוא? הרי אתה נמצא כבר בתוך ציפורניהם של המשחיתים. מאה ושבע הוכחות בידיהם שפעלת נגד המהפכה, ולא זו בלבד

שאתה עצמך קונטרו-רבולוציונר, אלא אף פעלת כדי להסית ולהדיח אנשים תמימים ולהפכם לשונאי המשטר — אותו משטר השואף לצדק וליושר, לאחווה בין כל העמים והגזעים ולשלום צדק בעולם, האם תוכל להוכיח שלא התכוונת לכל הדברים שבהם יאשימו אותך? האם הינך חושב באמת שתצליח לצאת נקי וצדיק מהמשפט שיערכו לך?

המחשבות הללו מכרסמות בי, ואני מתפלל לה׳ שיתן בי כוח ואומץ שלא אתמוטט מבחינה נפשית וגופנית גם יחד.

והנה מופיע שוב כוח החיים ומנסה לשדלני שלא אפול ברוחי, ובנוסף לנימוקיו הקודמים הוא מביא לי עוד הוכחה שיש לי תקווה: הנה ידועים לך דברי חז״ל שאין הקב״ה עביד ניסא לשיקרא, מכיוון שזכית שנעשה לך נס נפלא כזה כאותו חלום, ודאי שימשיך הקב״ה ויחזק אותך עד שיוציאך מאפילה לאורה.

שוב ושוב התרוצצו בי המחשבות הללו, ואני ידעתי שזקוק אני לרחמי שמים. התקופה ההיא, דהיינו חמשת החודשים שעברו מיום החיפוש ועד יום יציאתנו מפולין, נמשכה אצלי כנצח. לא פעם הייתי במצב של יאוש מוחלט והתפללתי בלבי לה׳ שאם ח״ו נגזר עלי להישאר בארץ גזירה זו הספוגה בדם מיליוני יהודים, שיזכו לפחות אשתי ושני ילדי לצאת מכאן ולעלות לארץ ישראל, כדי לחיות בה כיהודים כשרים ויראי ה׳. כל זאת חשבתי אני, אולם ה׳ חשבה לטובה. בזכות אבותי הקדושים נוחי עדן ובזכות ילדי התמימים זכיתי שבראש חודש ניסן של אותה שנה קיבלתי מהשלטונות בוורשא רשיון יציאה מפולין. עוד לפני פסח נסעתי לוורשא כדי לקבל את הדרכונים עבורי ועבור בני ביתי, ובעזר ה׳ יצאנו את פולין באסרו חג של שבועות. לאחר נסיעה של עשרה ימים ברכבת ובאניה עומדות היו רגלינו בשערי ארצנו הקדושה בנמל חיפה.

★ ★ ★

שכר מצווה ושכר עבירה

בשנת תש״י, לאחר שהייה של ארבע שנים בפולין הדווייה, החרבה והשוממה מבניה היהודים, התירו לנו שלטונות פולין לצאת מארצם על מנת לעלות לארץ ישראל.

באחד מימי ראשון של חודש סיוון יצאנו ברכבת משטטין, עיר מגורינו, ובבוקרו של יום שני הגענו לוורשא, שממנה עמדה לצאת רכבת מיוחדת של עולים לארץ ישראל. באותו ערב יצאה הרכבת למחוז חפצה, לעיר הנמל ונציה שבאיטליה. לאחר נסיעה של ארבעה ימים, בבוקרו של שבת קודש, הגענו לוונציה.

בתחנת הרכבת של ונציה התאספו המון רוכלים איטלקיים שהציעו את מרכולתם לנוסעי הרכבת. הם ידעו שכאן לא יחסרו להם קונים, וידעו גם אלו סחורות להביא עבור עולי פולין, דהיינו דברים שאין להשיגם בפולין, או שאין נותנים להוציא משם, ובעיקר דברים שכדאי להביא לארץ ישראל. כל זאת ידעו אותם רוכלים, וכסוחרים ממולחים הביאו בדיוק את הסחורות הנדרשות.

בעוד הרכבת חונה בנתיב צדדי למשך מספר שעות, התחיל המסחר פורח. אנשים אצים רצים, מעלים לרכבת את המציאות שקנו, ושוב רצים בבהילות להשלים את המלאי.

ואני עומד ומשתאה. הרי שבת היום בעולם! אני מתבונן על אנשים ממכרי ושואל את עצמי מדוע אינם מתביישים לפחות מפני. מנסה אני להבין מה מתרחש כאן ולהביט על העניין מתוך הלך מחשבתם שלהם. ומגיע אני לידי מסקנה עגומה, שיד היצר באמצע. הלא אנו נוסעים לארץ שמצבה הכלכלי קשה, ארץ שבה שולטים צנע ואבטלה, ומה יהיה על ילדינו, וכו׳ וכו׳ (ואולי ״נימוק״ נוסף: הרי מקח וממכר בשבת הם רק גזירה מדרבנן...)

מן הראוי לציין שהסחורה המבוקשת ביותר היו תפוחי עץ, ארוזים בארגזים בני חמישה ק״ג. בארגזים אלו התמלאו עד מהרה קרונות הרכבת עד אפס מקום. רק לאחר שנוכחו האנשים שכלתה הפרוטה מכיסם שקטו הרוחות ו״קדחת״ הקניות נרגעה.

בשלב הבא החלו ההצצות, כל אחד אל פינת חברו ואל ה"רכישות" שרכש. ולפתע נפלו המבטים אל פינתי וחברי נוכחו לראות שהיא ריקה. מבע של רחמנות עלה על פניהם, לאמור, ראו כמה מסכן האיש הזה, שאין בידו אפילו כדי קניית ארגז אחד של תפוחים!

טרחתי במיטב יכולתי ל"הרגיעם", בהסבירי להם שטעות בידיהם. אלא מה, שבת היום, וזוהי הסיבה היחידה שמנעה ממני להצטרף למירוץ הקניות.

כתגובה לדברי שמעתי מפיהם את כל הטענות שהעליתי קודם לכן במחשבתי, הלא הן טענות היצר.

לפנות ערב נשמעה ההוראה להתכונן להעברה לאנייה "גלילה" העוגנת בנמל, שבה אנו אמורים להפליג ארצה. בהתרגשות התחלנו לארגן את חפצינו על מנת שיהיו מוכנים להעלאתם על המשאיות שיבואו לקחתנו לאונייה.

הנה הגיעו המשאיות. בזו אחר זו מתמלאות הן באנשים ובחבילות, ואצות רצות לעבר הנמל ההומה. תוך שעתיים־שלוש התמלאה האונייה עד אפס מקום באנשים, נשים וטף, ובחבילות לאין ספור, כולל ה"מציאות" שנרכשו במשך היום.

והנה מופיע רב החובל עם אחדים מעוזריו. הם עוברים בין התאים, מקיימים ביניהם התייעצות, ומיד לאחר מכן ניתנת הוראה: הואיל והצפיפות באונייה היא בלתי נסבלת, מתבקשים הנוסעים בתוקף להעביר את חבילותיהם ומזוודותיהם אל בטן האונייה.

לא עברו אלא דקות מספר ואנשים מצוות האונייה עברו מתא לתא והוציאו — על אף מחאותיהם וצעקותיהם של הנוסעים — כל חבילה וכל מזוודה. בתאים נותרו רק חפצים אישיים הנחוצים במשך זמן הנסיעה.

לאחר גמר המבצע, שנערך באוירה מתוחה מאוד, השתלטה עייפות על כל הנוסעים וכולם שקעו בתרדימה.

כשהתעוררנו עם שחר נוכחנו לראות שהאוניה עוגנת עדיין בנמל. הגיע זמן תפילת שחרית. עטור בטלית ותפילין עמדתי מול נופה המרהיב של ונציה והודיתי ליוצר הבריאה על נפלאות בראשית ועל כל מה שגמלני מעודי ועד היום הזה. הן זהו היום הגדול שבו עומדים אני, רעייתי רחל ושני בני היקרים, צבי ואלימלך אלעזר נ"י, להפליג בעזר ה' לארץ חמדתנו, לארץ שאליה לא זכו להגיע אבותי ואבות אבותי נ"ע.

בתום התפילה יצאתי לסיפון האונייה, להפתעתי ראיתי שהנה בנמל, כמו אתמול בתחנת הרכבת, עומדים רוכלים איטלקים עם מרכולתם. סביבם התאספו

אחדים מנוסעי האונייה. מיהרתי להצטייד במעט הדולרים שהכינותי לצורך זה בפולין ויצאתי לנמל לערוך קניות. שוב נכונה לי הפתעה נעימה. הקונים היו מועטים, שכן רוב הנוסעים כבר אזל כספם בקניות של יום האתמול, והמחירים היו, בהתאם לכך, נמוכים. החלטתי לקנות רק ארגזי תפוחים בלבד. יכולתי לבחור את הטובים ביותר, אלו שנראה היה כי יחזיקו מעמד עד חיפה. קניתי ארגז והעליתיו לאונייה, וכן הלאה וכך הלאה. בשלווה ובישוב הדעת ערכתי את קניותי עד שאזל כל הכסף שהקצבתי למטרה זו. בגמר הקניות כיסיתי את הסחורה מחשש עינא בישא, וזמן קצר לאחר מכן, בשעה אחת עשרה לפני הצהרים, הפליגה האונייה לדרכה, החזקתי את הארגזים אצלי בתא באין פוצה פה ומצפצף. במשך כל זמן הנסיעה הקפדתי לטפל בהם, לדאוג שייכנס אוויר לתוכם ולהחזיקם במצב תקין.

ביום ששי אחר הצהרים הגענו בעזר ה' לחיפה, והועברנו, אנו וחפצינו, לשער העליה.

ובבוקרו של יום ראשון הופיעו במקום סוחרים שחפצו לקנות מהעולים את הניתן לקנות. המטענים הובאו כבר מבטן האונייה. כשהוצאו ארגזי התפוחים חשכו עיניהם של בעליהם. מקצתם נרקבו, מקצתם נראו כצלויים באש, וכולם לא צלחו עוד לאכילה. לבעליהם ההמומים נותר רק להשליכם לפחי האשפה. לעומת זאת היו התפוחים שלי תאווה לעינים, טובים וטריים. כמובן שמכרתים במחיר טוב וזכיתי ברווחים נאים, רווחים שסייעו לי ולבני ביתי להקל מעלינו את יסורי ארץ ישראל, לקיים מה שנאמר "שומר מצוה לא ידע רע".

"ובלכתך בדרך"

בדידי הוה עובדא...

בחודש שבט של שנת תשל"ז חליתי ברגלי השמאלית, הרגשתי כאבים עצומים. הלכתי לרופאים מומחים למחלות כלי הדם, וקיבלתי כדורים שונים ומשונים. אך מצבי לא זו בלבד שלא השתפר, אלא להיפך: הכאבים עוד התעצמו מיום ליום. תאבוני פג כליל, ובלילות הארוכים לא יכולתי להירדם. כשנרדמתי לשעה קלה, התעוררתי מיד מחמת הכאבים החזקים, ולא ידעתי מה לעשות עם עצמי.

עד שבערב שבת פרשת זכור, כשעה לפני הדלקת הנרות, הזמינו בני ביתי את הרופא המומחה למחלות כלי הדם הד"ר גורן, שהוא מנהל מחלקה זו בביה"ח בילינסון. הוא בדק אותי ביסודיות, נתן לי כדורים להרגעת הכאבים, אך הוסיף שמוטב שלא אקח אותם מפני שהם חזקים ביותר ועלולים לגרום לסיכונים. כמו כן רמז שאם המצב לא ישתפר ייאלצו לנתח את הרגל, דהיינו להוציא את העורק הראשי של הרגל, שהוא סתום, ולהחליפו בעורק פלסטי.

ידעתי כבר מתוך שיחות עם אנשים שסבלו כמוני, איתם נפגשתי בפרוזדורי הרופאים, שניתוח כזה הוא מסוכן מאוד. ואם איננו מצליח — יש צורך ח"ו לקטוע את הרגל.

התיישבתי וערכתי מכתב לכבוד קדושת האדמור מלובוויטש שליט"א ובו תארתי את מצבי, לאחר כשלושה שבועות קיבלתי מהאדמו"ר תשובה על מכתבי, והוא כותב לי שאשתדל בהקדם לבדוק את התפילין והמזוזות שלי.

התייעצתי עם בני ר' צבי שיחי' למי לתיתם לבדיקה, ובני הציע שאמסרם לגאון ר' ש. ש. זצ"ל, המפורסם בבני ברק כבודק מומחה. הוא היה יד ימינו של אחד מגדולי הפוסקים וכיהן בעצמו כראש ישיבה גדולה.

לקחתי את שני זוגות התפילין ואת מכתבו של הרבי והלכתי לר' ש' לאחר קריאת המכתב הסכים ר' ש' לבדוק את התפילין והמזוזות אך התנה עמי כמה תנאים:

תנאי ראשון — שלא אביא את המזוזות בבת אחת אלא שתים־שלוש בכל פעם, ולאחר שיגמור את אלה אביא עוד שתים־שלוש וכן הלאה.

ותנאי שני — בתפילין עלי להוציא בעצמי את תפירותיהן מבתיהן ולאחר הבדיקה לתיתן למישהו שיסדרן.

הסכמתי לשני התנאים הללו כדי לקיים את דברי האדמו"ר מלובביץ בשלמותם.

הרבנית שהיתה נוכחת בשיחה, הבחינה במבוכה שעל פני בשעה שאמר לי בעלה שעלי להוציא בעצמי את הפרשיות מהבתים (הייתי נבוך שכן אף פעם בחיי לא עסקתי בדברים כאלה ולכן לא ידעתי אפילו כיצד להתחיל לטפל בהם). אז הציעה לי את שירותה, וכמובן שהסכמתי בתודה. היא הוציאה מתרמילה את המכשיר הדרוש להוציא את הפרשיות מהבתים.

ר' ש' אמר לי לבוא כעבור ימים מספר לקחת את התפילין ולהביא את המזוזות. ועיקרו של דבר: אחר שסיים לבדוק הכול, הודיע שלא מצא מאומה. הייתי מצד אחד שבע רצון, ואפילו מאושר, שבעזר ה' לא נכשלתי בחטא של פסול בתפילין ובמזוזות. אלא שמצד שני הייתי משתאה. הרי הרבי הורה לי במכתב לבודקו. אם כך ודאי שהרגיש בהן שמשהו פסול... מחשבה זו כירסמה בי בעוזבי את ביתו של ר' ש'.

ועכשיו עלי למצוא סופר שיחזיר את הפרשיות לבתיהן ויתפרן בגידין כדין וכהלכה.

בני ברק איננה חסרה ב"ה סופרים. אלא כל סופר שנכנסתי אליו טען שאין זמנו פנוי לבצע המלאכה בו במקום ועלי לחכות שמונה עד עשרה ימים. ואני — אצה לי הדרך שכן בינתיים מתפלל אני בתפילין שאולות שאינני כ"כ מרוצה מהן.

בדרך פוגש אני את ידידי ר' שמעון וולקן שיחי' ומספר לו על כל העניין, ובעיקר על הבעיה המטרידה אותי כרגע — שהנני בלי תפילין, מפני שאין לי מי שיסדרן, ואני אובד עצות.

והוא אומר לי: אם כן, בוא אתי למכרי הטוב, שהוא סופר מומחה, והוא יעשה לך את הנחוץ לך בו במקום, והוא מוביל אותי לביתו של הסופר, שהוא באמת מומחה ור' פ"א שמו, ומסביר לו את הבעיה. למרבה הפליאה טוען גם ר' פ"א טענת כולם, שאין לו זמן פנוי כרגע ושהוא עמוס עבודה. אולם לאחר שהעיף מבט על הפרשיות הפזורות שבידי, היה העניין מוזר בעיניו — שאין הסופרים רגילים שיביאו אליהם תפילין בצורה כזאת — וסקרנותו נתעוררה. אז שאל אותי על סיבת הדבר.

ואני מספר לו על כל העניין: על מכתבו של הרבי מלובביץ' שליט"א ועל בדיקת התפילין ע"י ר' ש' שאיננו רגיל להחזיר את הפרשיות לבתיהן. על כן חיפשתי סופר אחר.

ולמרבה הפלא, כשאך שמע ר' פ"א שר' ש' בדק את התפילין שאל מיד מה מצא בהן. כשעניתי שר' ש' לא מצא בהן מאומה, אמר ר' פ"א: אם כן, הבה נבדוק אותן. והוא מתיישב בכסאו, מוקף בתלמידיו הצעירים הלומדים אצלו מקצוע הסופרות, מוציא ממגירתו זכוכית מגדלת ומעיין בפרשיות בדייקנות מופלגת. ופתאום מתרומם הוא ממושבו ואומר בלגלוג: "רוח הקודש ממש". וכוונתו לר' ש', שלא מצא בפרשיות מאומה, והנה הוא מצא אחריו פסול של ממש: נקב קטן באמצע הכ"ף הסופית בתיבות "ובלכתך בדרך".

וכשהעירו לו תלמידיו שאת הפסול הזה אפשר לתקן אפילו בתפילין מאחר והנקב הוא בקלף ולא באות, אמר להם: אמנם כן הוא הדין, שבנקב הזה אפשר להכניס טיפה של דבק העשוי מקלף והתפילין יהיו כשרות למהדרין, אלא שהפסול לפני תיקונו הוא פסול ממש.

לאחר שמצא ר' פ"א את "המציאה" התגלה ששוב אין זמנו פנוי לתקן את הפסול ולהחזיר את הפרשיות למקומן. כנראה, שקנאת הסופרים שלו כבר באה על סיפוקה. ושוב צריך הייתי לכתת את רגלי למצוא סופר המוכן לתקן את הטעון תיקון ולסדר לי את תפיליי. הפעם מצאתי את מבוקשי אחרי יגיעה קלה.

ולאחר יומיים או שלושה נצנצה בי פתאום מחשבה: הרי לפני תופעה נפלאה. הרי שיש קשר ישיר בין הכאבים העצומים שברגלי לבין הפסול שנמצא בתפילי בתיבות "ובלכתך בדרך"! ומה נפלאה היא הרגשתו הקדושה של הרבי מלובביץ' שליט"א ממרחק כמה עשרות אלפי מילין... כמה גדולים מעשי צדיקים! ומה נפלאות דרכיו של מסבב הסיבות ועילת העילות, שהתפילין ינדדו מסופר לבודק עד שיגיעו לידיו של ר' פ"א ושם ימצאו את תיקונן. מה רבו מעשיך ה'!

ובעזרת הבורא רפואות ועושה נפלאות השתפר מצב רגלי וכמעט שחזרתי לאיתני, אלא שהרופאים בבי"ח בילינסון דרשו שאופיע מפעם לפעם במרפאתם לבדיקות שגרתיות, כדי לעקוב אחרי המחלה. וכך אמנם עשיתי במשך ארבע שנים. כשבאתי לשם בפעם האחרונה — היה זה בחודש חשון תשמ"א — אמר לי מנהל מחלקת כלי הדם, הד"ר זליקובסקי, שאין כבר צורך שאבוא לבדיקות נוספות מפני שמחלתי נעלמה כליל מבלי להשאיר אחריה עקבות כלשהם. ובהתרגשות לא מעטה שאל אותי: אמור לי את האמת, איזה פרק בתהלים עזר לך?...

★ ★ ★

סוף דבר

אחת המצוות המוטלות עלינו היא לפרסם גילוייה של ההשגחה במאורעות חיינו, הן בחיי הכלל והן בחיי הפרט. לימדונו חז"ל במסכת ברכות נ"ד ע"ב: ארבעה צריכין להודות, יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, וכו'. אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם. מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן דכ' "ובמושב זקנים יהללוהו" (תהלים קז). כוונת חז"ל ברורה, שההודאה שנאמרה קמי עשרה היא כפולה: שמודה לה' על הנס שעשה לו ומכיר בטובתו, ועוד שניסו מתפרסם ברבים, ומקיים מצוות ה' "ונקדשתי בתוך בני ישראל".

גילויי ניסי ה' ונפלאותיו עשויים לעזור לקטני אמנה ולתועי דרך למצוא את דרכם אל הבורא ומנהיג הבירה. והיה זה שכרי שאזכה להרבות כבוד שמיים בעולם ויתגדל ויתקדש שמיה רבה.

(נכתב אור ליום כ"ד בטבת תשל"ג, יום הזכרון של אמי מורתי נ"ע יענטא ב"ר אברהם)

נספח

הקטעים הבאים נמצאו בעזבונו של המחבר ז"ל לאחר הדפסת המהדורה הראשונה של הספר. מתוך כבוד לרצונו העז, שכל אשר עבר עליו בימי מלחמת העולם השניה יתפרסם בספרו וישמש לקוראים שיעור חי באמונה ובבטחון — הננו רואים לעצמנו חובה לפרסם במהדורה זו את הקטעים הנ"ל. גילויי ההשגחה הפרטית המבצבצים מכל אחד מזכרונותיו של המחבר — מדברים בעד עצמם. מטרת חייו היתה להביאם לידיעת הרבים — "למען תספרו לדור אחרון". יהי רצון שפירסומם יביא נחת רוח לנשמתו בגנזי מרומים!

בדרכי הגלות

בחורף של שנת ת"ש, ואני בתוך הגולה עם שאר פליטי פולין, יחד עם אשתי ובני בן החודשיים, בעיר סטרי (עיר שהיתה עד אז עיר פולנית מובהקת ונכבשה זה עתה על ידי קלגסי סטלין), חלמתי חלום באחד מלילות השבת. בחלומי ראיתי לנגד עיני את הפסוק בישעיה "נותן ליעף כוח ולאין אונים עוצמה ירבה, וייעפו בחורים וייגעו ובחורים כשול יכשלו וקווי ה' יחליפו כוח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו".

והנה בחלומי מתקשה אני בהבנת המלים "יחליפו כוח", שהרי בלשון המקראות אין הביטוי "יחליפו כוח" משמש למושג של קבלת כוח. אלא שבחלום עצמו התיישבה לי התמיהה כך: הנה במקרא שלפנינו כתוב "נותן ליעף כוח", ובמדרש רבא איכה אומרים חז"ל שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כוח בגבורה של מעלה.

ואם כן מה מאד מתאים כאן הביטוי שנקט הנביא "וקוי ה' יחליפו כוח", שכביכול אנו — בני ישראל — והקב"ה מחליפים בינינו כוח, כלומר שאנו מקבלים כוח מאתו ית"ש מלמעלה למטה ואנו בתורתנו ובתפילותינו מוסיפים כוח בגבורה של מעלה.

זה היה תוכן החלום שחלמתי באותו ליל שבת חורפי בעיר סטרי, אבל את משמעותו של חלום מופלא זה המסוגל אי-מי להבין? האמת ניתנה להאמר

שבמשך זמן וזמנים חתרתי להבין את פשרו. הרגשתי בחוש שבודאי רצו מהשמים לרמוז לי משהו על עתידנו ועל הדרך שבה עלינו ללכת, אולם כל הענין היה סתום וחתום בפני ובהדי כבשי דרחמנא למה לך.

אלא שבמשך השנים ששהינו ברוסיה ובתקופות הסבל הבלתי-יאמן שעבר עלינו שם, ובראותנו את כל העובר על בני עמנו, התחלתי לאט לאט להבין את חזון החלום הנפלא הזה "וקווי ה' יחליפו כוח יעלו אבר כנשרים..." ראיתי בחלום זה רמז שקוף שעלי להתחזק באמונה ובבטחון בה' והוא יקיים בי את הפסוק "וקווי ה' יחליפו כוח". ואכן בכל הדרך הקשה הזו התחזקתי והתאמצתי לא לסטות ח"ו מן הקו של בית אבא וסבא שהיו דבקים ומסורים לאדמור"י צאנז ושיניובה ולא סטו כחוט השערה מדרכם בקודש. בכל יבולתי השתדלתי שדרכם זו תהיה לי לקו מנחה לכל אורך נתיב החתחתים שעברנו. במשך שנות הנדודים, במצור ובמצוק, ברעב הקשה ובעבודת הפרך בסיביר, באוראל ובכל יתר המקומות שעברנו שמרנו על עצמנו במידת האפשר מפני אכילת מאכלות אסורים, אף על תינוקנו שמרנו שלא יטעם טעמם של מאכלי פיגול. ואם בשנים כתיקונן הרי זו משימה קשה מאד לשמור על כשרות המטבח ברוסיה — על אחת כמה וכמה באותן שנות רעב. אף בזמנים כתיקונם רבים הם הקשיים שם, שהרי שלא כמנהג כל העולם נוהגים ברוסיה. בכל העולם הנוהג הוא שעקרת הבית היוצאת לקניות, קונה כראות עיניה את כל הנחוץ לה לתפריטי הארוחות. שונה הוא המצב ברוסיה, שבה קונים לא מה שנחוץ, אלא מה שיש! הקניות מתבצעות רובן ככולן בשוק השחור, שכן החנויות למצרכים חיוניים הינן ריקות תדיר. בני אדם כבר למדו להדיר רגליהם מאותן חנויות, שכן בידוע שביאתם תהיה לשוא. כבר יודעים מראש את תשובתם הקבועה של הזבנים "כרגע לא נמצא המצרך המבוקש"... כל מי שזקוק למצרך כלשהו פונה ישירות אל השוק השחור, בו הוא חייב לשלם כל מחיר הנדרש ממנו. גם בשוק השחור לא תמיד ניתן לקנות מה שנחוץ, אלא שקונים כל מה שמזדמן לקנות באותו רגע, שהרי ברור לקונה שמחר-מחרתיים לא יזדמן לו לרכוש מה שמצוי כעת.

ואם המדובר בסתם מצרכים לא-כשרים, על אחת כמה וכמה למי שמהדר לרכוש מצרכים שאין עליהם חשש של פיגול וטרף. ברור כשמש שמצרכים כאלה קשה שבעתיים להשיגם.

מה יעשה איפוא אדם החפץ להשאר נאמן ליהדותו ולתורתו? יתאר נא הקורא לעצמו את הקשיים שעמדו בפני יהודים כאלה!

ובכל זאת ולמרות הכל היו עוד יחידים שהתנזרו כל ימי שהותם ברוסיה מאכילת בשר וכל אביזריהו. למרבה הפרדוקס היו תקופות שבהן היה מחיר הלחם כפול ממחיר הבשר. הסיבה לכך היתה נעוצה בעובדה הידועה שהלחם

משביע פי כמה מהבשר. לא פעם עמדתי בפני התקפות של מכרי שהתפרצו נגדי בתמיהה נזעמת: אתה פשוט רוצח שאתה מונע מילדך הקט אכילת בשר!

סיבה נוספת למחירו הזול יחסית של הבשר היתה קשורה בתנאים הכלכליים. כידוע היו השלטונות הסובייטים נותנים רשות לאכרים להחזיק משק קטן ובתוכו לול עופות ובהמות אחדות. כתמורה לכך גבו מהם מס מסוים של בשר. בעייתם של האיכרים היתה שלא היה להם במה להאכיל את בהמותיהם ועופותיהם. משום כך נאלצו לשחטם ולמכור את בשרם בשווקים השחורים. זה היה הגורם העיקרי למחירו הזול יחסית של הבשר.

ואנו, שומרי הכשרות, שהתנזרנו מאכילת בשר ברוסיה נשארנו קרחים מכאן ומכאן. בשר לא חפצנו לקנות, ולחם לא היה ביכולתנו לקנות. לא היינו מספיק עשירים לשם קנית מוצר בסיסי זה, שמחירו המרקיע שחקים לא נועד לבני תמותה פשוטים כמונו...

ברוסיה נוכחנו לדעת את אמיתותו המלאה של הפתגם השגור בעולם, שאין שום תחליף בעולם לפרוסת הלחם שאנו אוכלים. על בשרנו ועל קיבתנו הריקה למדנו זאת...

כל זאת באתנו

מכיון שנרתמנו לעול העבודה — עבודת הכפיה שהטילו השלטונות על הפליטים החילונו לחוש על בשרנו את פירושו של הפסוק "כשור לעול וכחמור למשא". לחוש — ואפילו הרבה יותר גרוע מזה. ומדוע? לפי שלעת ערב, משתמה העבודה, מכניס בעל הבהמות את בהמותיו לרפת, מאכילן ומשקן כדי סיפוקן ומאפשר להן לנוח במשך הלילה ולאגור כוח לעבודת יום המחרת. אולם לנו, עובדי הכפיה, לא ניתנה הפריבילגיה הזו. מקום עבודתנו היה במרחק כחמישה ק"מ מצריפנו, והיה עלינו להתייצב בו בשעה 7.30 בדיוק בכל יום מימות השנה, בקיץ כבחורף. תחבורה כמובן לא ניתנה לנו. ההליכה המייגעת ברגל קשתה עלינו פי כמה מעבודת הפרך עצמה, ובמיוחד בחורף הקשה של אותם מקומות. בתחילת החורף היו המימטרים יורדים בזעף ויוצרים ביצות עמוקות וטובעניות שקשה לחלץ את הרגלים מתוכן. צועדים היינו לאורך כל הדרך בביצות אלה, כשהרוחות הסוערות טופחות על פנינו ואגלי זיעה נוטפים מגופנו ללא הרף. כל גופנו היה רטוב מחמת הגשמים והזיעה, ובגדינו — ניתן היה לסחוט את המים מתוכם. נוסף לכך נאלצים היינו למהר בהליכה ה"מענגת" הזו, שלא נאחר חס וחלילה לעבודה. על איחור של עשר דקות כבר היו כותבים לעובד "פרוטוקול", ואם מצטברים לך כמה פרוטוקולים כי אז מעמידים אותך למשפט ולא תועלנה לך שום הצטדקויות.

אין לשכוח שהחורף נמשך באוראל כשמונה חדשים, ובעונה זו מתחיל היום להאיר בשעה 7-8, ובשעה 3-4 כבר מחשיך. היינו יוצאים לעבודתנו שעתים לפני עלות היום ועבודתנו נמשכה 10 שעות. יצאנו איפוא בלילה וחזרנו בלילה. כשהגענו לעבודתנו היינו כבר במצב שאין לתארו — דוויים, סחופים וסחוטים עד לשד העצמות. במצב כזה התחלנו לעבוד, כשבנוסף לכך הננו רעבים, צמאים ומיוגעים עד לשד עצמותינו.

היום שואל אני את עצמי: האם יאמינו לאשר אני מספר? בטוחני שלא. אף אני עצמי לא הייתי מאמין אלמלא חשתי כל זאת על עורי ובשרי... אלא שכל הדברים הנאמרים בזה הינם אמת לאמיתה, אמת שלא תאומן כי תסופר. יאמין לי הקורא הנכבד שלא פעם, בדרך לעבודה, בעוברנו מעל פסי רכבת וכשראינו מרחוק שרכבת עומדת לעבור, חלפה בראשי מחשבה איומה... ברגעים אלה הייתי נזכר בדברי חז"ל הידועים... חשבתי על האשה והתינוק המחכים לי בבית, ושבתי לעשתונותי. התיישבתי בדעתי שיש צורך להמשיך ולסבול עד כלות הגזירה הנוראה הזאת, עד שישקיף ה' ממרום ויאמר לצרותינו די.

ואמנם בימים הללו התקשיתי להבין מנין לי הכוחות לשאת ולסבול את המציאות האיומה. ידעתי שאילו היתה באה עלי צרה כזאת בשנים כתיקונן לא הייתי מסוגל לשאת אותה אפילו ימים ספורים. אלא מאי, שמלמעלה נותנים לי ודאי כוחות אלו. אז החילותי להבין את פשר החלום שחלמתי בעיר סטרי בתחילת גלותי: "נותן ליעף כוח ולאין אונים עוצמה ירבה... וקווי ה' יחליפו כוח יעלו אבר כנשרים..." אכן, מה נפלא היה פשרו של אותו חלום מוזר!

ימי חופש

כפי שהזכרתי כבר, ימי החופש שקיבלנו מעבודת-הכפיה שלנו היו נדירים ביותר. בערך יום חופש בודד אחת לחמישה שבועות. מה גדולה היתה אז השמחה במעוננו! באחד מימי החופש המיוחלים, שחל ביום ראשון, התאספנו בחדרי כמנין יהודים והתפללנו בציבור. בדרך כלל היתה תפילה כזאת נערכת במהירות רבה, שכן נוהג היה הנצ'לניק (המפקח) של הנ.ק.וו.ד. המקומי לבקר תכופות בצריפינו ולבדוק במה אנו עסוקים... הביקורים הללו נערכו תמיד במפתיע ובשעות בלתי צפויות, כפי שמצא הנצ'לניק לנכון (לעתים אפילו כל שעות הלילה). באותו יום חופש התמזל לנו המזל. כשסיימנו את התפילה ורובו של הציבור התפזר נשארו בחדרי שנים-שלושה יהודים. אחד מהם הביא עיתון "פרבדה" וכולנו ישבנו לעיין בו. היינו באותם ימים צמאים מאד לדעת מה קורה בעולם הגדול. הרי חיים אנו בשעה הרת גורל, בשעת מלחמה שאין על עפר משלה, ותאבים היינו לדעת מה מתרחש בחזיתות שבין רוסיה — גרמניה, חזיתות שבין השאר גם גורלנו האישי תלוי בהן. ישבנו איפוא לקרוא את כותרות

העיתון (רק לזה היינו מסוגלים אז, כי היה זה בתחילת שהותנו ברוסיה וטרם ידענו את השפה הרוסית על בוריה) ואז הופיע לפתע הנצ׳לניק. בראותו אותנו שקועים בקריאת ה״פרבדה״ נהנה מאד וקורת רוחו ניכרה על פניו. בודאי חשב בלבו שסוף סוף מתחילים היהודים הפולניים הללו להיות אזרחים עירניים, המתעניינים כבר בעיתון רוסי... ברוח בדוחה פנה אלי ושאלני: אמור לי, ארנברג, מה נשמע אצלך? עניתי לו שמצבי הוא בכי רע ותארתי לו מעט את תנאי חיינו ובעיקר את הרעב הנורא השורר אצלנו, עד כדי כך אין בידינו במה להאכיל את תינוקנו. כרגע לבשו פניו של הנצ׳לניק חימה שפוכה. הוא חבט על השולחן בזעם וצעק: בברית המועצות אסור לומר ״רע״! כאן הכל טוב! בטריקת דלת עזה יצא מצריפנו, כשהוא מפטיר תוך כדי כך: עליכם להשכיח כבר מלבכם את פולין שלכם, שאותה לא תראו עוד לעולם!

מעניין לציין שבעוזבנו את המקום ההוא לאחר שחרורנו, העמידו השלטונות לרשותנו רכבת מיוחדת. סגנו של הנצ׳לניק פנה אלינו אז בבקשה לנסוע אתנו עד סוורדלובסק, שאליה עליו להגיע בדחיפות. ״בהחלט״ עניתי לו בהרגשת סיפוק בלתי מבוטלת ״למה לא?״ באותו רגע נזכרתי — ובוודאי נזכר גם הוא — במלים הבוטות ששמענו מהם לא פעם ולא פעמיים, המלים שהיו שגורות תדיר על פיהם ״מה, מה אתם עדיין חולמים לראות פעם את פולין? אף פעם ולעולם לא! הוציאו כבר מראשכם את מחשבות ההבל האלה!״

כל אימת ששמענו את המלים האלו מפיהם של פקידי השלטון הסובייטי נזהרנו לא להגיב עליהן בשום צורה. תגובה כלשהי היתה הרי עלולה להחשב בעיניהם כחוסר-אהדה או אפילו כבגידה במולדת החדשה. ברוב המקרים בהם השמיעו ״סיסמה״ זו היו מוסיפים עוד מספר משפטים, כגון: הנכם כבר אזרחי רוסיה וכדומה.

בדרך אגב ברצוני לציין שהביקורים הללו שערכו אצלנו הנצ׳לניקים לא נשאו תמיד אופי שוה. לפעמים היו נכנסים, מתבוננים במתרחש בחדר ויוצאים. לפעמים מצאו בבית רק אחד מבני הזוג, ואז היו שואלים וחוקרים אותו על השני: היכן הוא נמצא כעת? מה מעשיו? וכו׳ וכו׳. בדרך כלל לא הסתפקו בתשובות סתמיות אלא חקרו ובקשו לדעת בדיוק היכן נמצא ברגע זה בן-הזוג הנעדר. לעתים קרה גם שחיטטו בכלינו הדלים, אולי ימצאו משהו החשוד בעיניהם. על כל צעד ושעל הרגשנו שאנו נחשדים כמרגלים — בפוטנציאל. דבר זה, לחשוד בכל בן תמותה, נחשב ברוסיה כטבעי ביותר, ובמיוחד לגבי אזרחים מארץ זרה.

באחד הימים קרה לי שנשארתי בבית ללא פרוטה ולא היה בידי במה לרכוש את מנת המזון המוקצבת לנו על פי כרטיסים. מחוסר ברירה לקחתי

חפץ כלשהו מחפצי הבית ונשאתי לשוק למכירה. בדרך פגש בי הנצ׳לניק. הוא עצר אותי וביקש לדעת לאן מועדות פני. סיפרתי לו את האמת, ואז ענה לי בקול חמור: חזור מיד הביתה! אינני רוצה לשמוע שום טענות ומענות, חזור על עקבותיך ברגע זה! וכמובן שכך עשיתי. כלום ברירה היתה בידי?

אודה על האמת, לא פעם תהיתי בלבי על תופעה זו. הרי הרוסים אינם טיפשים כלל וכלל. כיצד יכולים הם איפוא להעלות על דעתם שאנשים כמונו, מדוכאים ומושפלים עד עפר, יהיו מסוגלים לתפקד כמרגלים? ועוד לטובת מי? לטובת אויב שתוכניתו המוצהרת היא להשמידנו מעל פני האדמה! היתכן?!

תמיהה זו העסיקה את מוחי במשך כל שנות שהותנו בברית המועצות ולא מצאתי לה תשובה מספקת, עד שבאתי למסקנה שזוהי אחת השיטות בהן משתמשים השלטונות הרוסיים כדי לדכא בהן את נתיניהם. כתוצאה ממשטר-דיכוי זה לא תהיה דעתם של האזרחים פנויה חס וחלילה לחשוב על פעילות כלשהי השונה ממה שמעוניינים השלטונות. שום אזרח לא יעז לעשות או לחשוב אחרת ממה שחושבים השליטים, ברוח הפתגם הידוע המתהלך ברוסיה "השלטונות יודעים תמיד יותר טוב". זוהי אמנם בדיחה, אולם כמו בבדיחות רבות אחרות, למעשה מתגלמת בה האמת הצרופה על החיים בבריה"מ. לא אחת שמעתי מפיהם של אזרחים רוסיים שהסבירו בצורה דומה את תופעת התורים הארוכים ליד החנויות המוכרות מצרכים חיוניים. לעתים קרובות עומדים אנשים בתור במשך לילה שלם על מנת להשיג חתיכת סבון עם פתיחת החנות בבוקר. הוסבר לי על ידי יודעי דבר שגם זהו אחד האמצעים לדכא בהם את רוח האדם ולהפילו לאדישות של יאוש, כך שממילא לא תהיה דעתו פנויה לחשוב על מה שאיננו רצוי לשלטונות. גם אם עולה לפעמים בדעתו של אדם מחשבה "אפיקורסית" על שיטותיהם של השלטונות, הרי הוא מתאמץ בכל יכולתו להסתירה בנבכי לבו ונזהר מלגלותה אפילו לבני משפחתו, שהרי אם במקרה תתגלה מחשבתו בדרך כלשהי עלולה היא להפילו לבאר שחת. סיפורים רבים מתהלכים ברוסיה על מורים שסחטו מתלמידיהם קטעים משיחות הוריהם בבית, והתוצאות היו שההורים נפלו בפח על ידי ילדיהם, עצמם ובשרם.

תחבולות אלו ודומות להן מושלות בכיפה בכל רחבי רוסיה, ואזרחים רוסיים רבים מאמינים שרק "בזכות" דרכים ושיטות אלה הצליחו שלטונות הרשע להחזיק מעמד שם עד היום הזה.

מחנות העבודה

כמה אנשים כלואים במחנות העבודה ברוסיה?

כמובן שלשכות הסטטיסטיקה אינן מוסרות כל מספרים מדויקים או בלתי-מדויקים על מספרם של הכלואים. כלי התקשורת והעיתונות "אינם מכירים"

כלל את התופעה, וממילא אינם דנים בה. אלא שהמוני העם ברוסיה אומדים את מספר האסירים הללו במליונים ואפילו בעשרות מליונים. מחנות העבודה פזורים בכל מרחביה העצומים של רוסיה, ששטחה לפני מלחמת העולם השניה נאמד ב-22 מליון קמ״ר, ולאחר המלחמה עוד גדל בכמה מליוני קמ״ר.

מחנות העבודה פזורים ברובם על פני שטחים שוממים ומרוחקים, שרגלו של אדם טרם דרכה עליהם והשלטונות מעונינים בפיתוחם. השאלה הגדולה היא מאין ומהיכן לוקחים את החומר האנושי שיפתח את המקומות הללו? בדקו הרוסים ומצאו שרק פתרון אחד יש לבעיה קשה זו — ״לגייס״ אנשים בדרכים הידועות לכל... בעיניהם, כמובן, כל האמצעים כשרים עבור ה״משימה הקדושה״ הזאת. ביצוע המשימה נעשה באמצעות מערכת בתי המשפט שבכל אזורי בריה״מ. בני אדם לאין-ספור עומדים למשפט על עבירות שונות ומשונות, והן רבות מאד ברוסיה. בין העבירות נכללים מסחר בסבון, בחוטי תפירה, בוודקה, בטקסטיל ובמצרכים רבים אחרים שאנשים זקוקים להם בניהול משק ביתם. רובם ככולם ״נסחבים״ ממחסני המפעלים ומגיעים לשווקים השחורים, ואלפים נכשלים במכירתם ובקנייתם. נמצא איפוא שהשווקים הללו מהווים מקור לא אכזב לאסירים. העבריינים שנתפסו בחטאם נעצרים ע״י הנ.ק.וו.ד. או המיליציה, עומדים ל״שיפוט מהיר״ ונשלחים בצוותא למקומות הנידחים הזקוקים לפיתוח ומשוועים לידים עובדות. ואם למרות הכל קורה שאין המספרים מספיקים, קיימות עצות שונות למלא את המכסה. אחת מהן היא עריכת גיוס ברחובות. באופן שרירותי לחלוטין נעצרים גברים צעירים וגם לאו-דווקא צעירים. כל מי שידים ורגלים לו יכשר לגיוס. המגוייסים נשלחים למקומות בהם הינם נחוצים, ולרוב אין טורחים להודיע לבני משפחתם לאן נשלחו. לעתים עוברים עידן ועידנים עד שמקבלים בני המשפחה איזשהו אות-חיים מהמגויס או איזו ידיעה קלושה על מקום הימצאו.

לכותב השורות הללו ידועות כמה וכמה עובדות בהקשר לנושא זה, אותן שמע מפי בעלי המעשה עצמם שלהם קרה הדבר. בטוחני שהקורא יתקשה להאמין לדברים וישאל את עצמו: היתכן כדבר הזה בעולם?! לכן מעיד אני עלי שמים וארץ שהדברים שרשמתי נכונים ואמיתיים הם ללא שום הפרזה והגזמה. אילו רציתי יכולתי להאריך בהם עד כדי כתיבת ספר שלם. אולם לא אעשה זאת כי לא זוהי כוונתי בכתיבת ספר זה. עיקר שאיפתי בכתיבתו היא למען ידעו בני ובנותי, נכדי וניני את הנסים והנפלאות שהתרחשו להוריהם בהיותם תחת שלטונה של מלכות זדון ורשע. לא פעם ולא פעמיים עמדנו אני ורעייתי ובני צבי שיחיו ליד תהום פעורה והמוות פרש רשת לרגלינו, ובכל הפעמים הללו ראינו וחשנו כיצד ההשגחה חופפת עלינו כאם מסורה שאינה מסיחה את דעתה לרגע מעולל-טיפוחיה ושומרת עליו מכל משמר. אחת הראיות

החותכות לקביעה זו היא, שמי מילל ומי פילל בשעת נסיעתנו לסיביר עם תינוקנו הרך, בתנאים איומים ובלתי אנושיים, כי נצליח להגיע לשם בשלום ובלי פגע? היתה זו נסיעה ארוכה שנמשכה כשלושה שבועות, עם תינוק בן שבעה חודשים, בקרונות משא עמוסים לעייפה באנשים ובמיטלטלים, באויר דחוס ומחניק, ללא שירותי היגיינה אלמנטריים וללא תנאי נקיון כלשהם. מי פילל כי נעבור נסיעה זו בשלום ונגיע בריאים ושלמים למקום המיועד לנו, וגם בו נחיה במשך שנים בתנאי חיים תת- אנושיים, ברעב ובצמא ובחוסר כל? ואם אנשים מבוגרים מצליחים איכשהו להתרגל לחיים כגון אלו, תינוק בן שבעה חודשים מאן דכיר שמיה? ובכל זאת זכינו בסיעתא דשמיא לצאת בבוא הזמן מגיהינום זה שלמים בגופנו ובנפשנו, אנו וילדנו. ותינוק זה, שגדל בתנאים לא תנאים ובניסי ניסים, זכה והריהו כיום כבר סבא לנכדים... האם כל זה הוא בגדר מציאות? במושגיהם של בני אדם קשה להאמין שדברים כאלה אפשריים, הרי זוהי מציאות שאין על עפר משלה. אלא שודאי וברור שיד ה' היתה זאת שלא נטשה אותנו במשך כל השנים הללו, והיא נפלאת בעינינו.

אילו פינו מלא שירה כים

כאמור, לאחר הסכם השלום שנחתם בין שלטונות בריה"מ ובין ממשלת פולין הגולה — זכינו אנו, אזרחי פולין ששהו ברוסיה כפליטים, בשחרור ממחנות העבודה. השלטונות אף העמידו לרשותנו רכבות מיוחדות כדי להסיענו מארץ הגזירה שאליה הוגלינו — אוראל — אל כל מחוז ברוסיה שבו נחפוץ. אנו, כיהודים רבים אחרים, בחרנו לנסוע לאוזבקיסטן, הרפובליקה האסיאתית שהיתה רחוקה מרחק רב מאימת צבאותיהם של הגרמנים.

לאחר נסיעה רבת תלאות במשך עשרה ימים הגענו למחוז חפצנו — לטשקנט בירת אוזבקיסטן. כשירדנו בתחנת הרכבת נגלה לעינינו מחזה אימים. המון בן אלפי איש שרוע על פני שטח התחנה, פליטים על נשיהם, ילדיהם ועולליהם. הם שכבו על קרקע התחנה בתנאים תת-אנושיים. הלכלוך שיווע לשמים. עובדי נקיון — מאן דכר שמיה. מאות חולים, מבוגרים, ילדים ותינוקות שכבו שם, זועקים לעזרה רפואית — ואין. הבריאים מפליגים העירה להצטייד בלחם ובמצרכי מזון אחרים שאפשר היה עדיין להשיגם (לאחר ימים מספר נעלמו גם הם מהאופק). המצב החמיר מיום ליום ומשעה לשעה. זרם הפליטים הוסיף לגאות ולמקומות קליטה אין דואג. לאן יפנה זרם האומללים הבלתי פוסק שאין מספר לו?

תוך כדי כך החלו להגיע נצ'לניקים — פקידי תברואה מעירית טשקנט, והזהירו את הקהל נמרצות מפני המשך השהות במקום.

"חברים" צעקו "הרי אתם עומדים בפני מצב קטסטרופלי! אמנם עכשיו עדיין זורחת השמש (היה זה בחודש מרחשוון, ובטשקנט היה עוד קיץ) אולם בעוד ימים מספר יתחילו הגשמים ואחריהם השלגים, וכולכם תמותו כאן. אנו איננו יכולים לעזור לכם במאומה, שהרי אנו נמצאים בעיצומה של מלחמה קשה וממושכת ואין בידינו כל אמצעים. אנו יכולים רק לייעץ לכם שתצאו לפרברי העיר, ואולי — אולי — תמצאו שם חדרים להשכרה..."

מדבריהם של הפקידים ביצבץ סימן שאלה גדול. היינו מודעים למציאות העגומה. ידענו שהרוסים והקזאכים תושבי טשקנט אינם גרים כלל בדירות מרווחות, ונהפוך הוא... מה עוד שלכסף הרוסי שנשלם להם כשכר דירה אין

כעת שום ערך, ומה להם ולצרה הזאת להכניס דיירי משנה, פליטים עלובים, לדירותיהם הצפופות. ובפרט שמי יודע מתי יוכלו הפליטים לפנות את דירותיהם ואם בכלל...

אלא שגם כאן לא עזב אותנו הקדוש ברוך הוא. ידיד לחש לי בסוד שזה עתה שמע כי בשכונת לונאצ׳רסק רח׳ פלוני מס׳ פלוני יש חדר להשכיר. יצאתי מיד עם הידיד לאותו מקום ולאותו בית. התברר שחצי החדר היה כבר תפוס על ידי פליטים, אלא שבעל הבית מוכן — תמורת תשלום הגון — להשכיר גם את חצי החדר השני. בסך הכל יגורו בחדר הצר אחת עשרה נפשות, ומובן שהשינה תהיה על הרצפה.

למרות שחשתי שבעל הבית אינו אדם הגון, הרי במצבנו הנואש לא היתה לי ברירה אלא לקפוץ על "המציאה". שילמתי את השכר הנדרש ומיהרתי העירה לקחת את רעייתי, ילדי ומעט מיטלטלנו הדלים. בהרגשת רווחה הגענו לדירה וסידרנו לנו מקום על הרצפה לשלושתנו.

אלא שצרותינו לא תמו עדיין. לאחר מספר ימי שהייה בדירה הגיע לפתע בעל הבית והודיע בתוקף שעלינו לעזוב מיד את החדר מפני סיבה כלשהי. התחלנו להתחנן לפניו — הן שילמנו לך מראש שכר דירה לחודש וכיצד יכול אתה לדרוש מאתנו דבר כזה, שגובל בפיקוח נפש, ואנה נלך עם תינוקנו?!

הוא עמד בשלו, שעלינו לעזוב את החדר ללא שהיות, והתחיל לאיים עלינו באיומים מסמרי שיער. הבינותי, מתוך תמונת המצב, שאין לי דרך אחרת אלא לקיים את הכתוב "עם נבר תתברר ועם עיקש תתפתל".

"שמע היטב את אשר אומר לך" פניתי אליו "אנו באנו הנה ללונאצ׳רסק על פי הוראותיהם של פקידי העיריה והנ.ק.וו.ד. שילמנו לך שכר דירה כדת וכדין והננו גרים כאן בתנאים נוראים ותת-אנושיים, אחד עשר איש בחדר הזה. וכעת, אחרי ימים מספר באת לנשל אותי מכאן? היו לא תהיה! אם תעמוד על דעתך ותפחיד אותנו באיומים ששמענו מפיך כעת, אפנה כרגע לנ.ק.וו.ד. עם הסיפור הזה ואתה לבדך תישא באחריות לכל מעשיך שעשית גם עם הפליטים שקדמו לנו, כמו ששמענו משכניך".

מכיון ששמע הרוסי דברים ברורים אלה שהשמעתי באוזניו, התרכך מיד, חדל מאיומיו והתחיל לגמגם שלא לכך התכוון. ובאומרו זאת עזב את החדר ולא חזר עוד להטרידנו.

מחלת ילדנו

אלא שמיד לאחר מכן באה עלינו צרה חדשה. ילדנו חלה לפתע. הוא הפסיק לאכול והבחנו שהוא סובל מחום גבוה. הלכנו אתו למרפאה הציבורית שבשכונה.

הרופא שבדק אותו קבע שהילד סובל מדלקת ריאות רצינית והפנה אותנו מיד לבית החולים שבמקום, תוך שהוא מזרז אותנו לאשפז את הילד ללא שהיות. רעייתי ואני עשינו כמובן כדבריו. תחבורה לא היתה באותם ימים טרופים. לקחתי את הילד על זרועותי, שאלנו עוברים ושבים על המקום, ולאחר טלטולים לא קלים הגענו.

הרופאה שבדקה את הפעוט איבחנה אותה דיאגנוזה שקבע הרופא במרפאה והחליטה לאשפזו. במקרה נפגשתי בחדר ההמתנה עם יהודי יליד עירי — יצחק קנר שמו — שגם ילדו לקה באותה מחלה. שנינו השארנו את ילדינו בבית החולים ובלב כבד חכינו לבאות.

כמובן שרעייתי ואני לא עזבנו את ילדנו אף לרגע ביום ובלילה. היינו מודעים היטב למצב ששרר בבתי החולים ברוסיה, במיוחד בזמן מלחמה שבו רובם של הרופאים והאחיות מגויסים בחזיתות והחולים מוטלים כאבן שאין לה הופכין ומופקרים ליד הגורל. את חרדתנו הרבה לילדנו אין לשער ואין לספר אלא שהשי״ת נתן בנו את הכוח לסבול ולחיות ימים רבים ללא אכילה וללא שינה.

ובסיעתא דשמיא שבאחד הימים נתבשרנו מפי הרופאה שטיפלה בתינוק כי מצבו השתפר. ולא יאומן כי יסופר, בימים הקרובים תוכל כנראה גם לבשר על עזיבתו את בית החולים. וכך אמנם היה בעזהי״ת. אולם לדאבוננו לא כך קרה עם ילדו הפעוט של בן עירי יצחק קנר. שמחתי על החלמת ילדי היתה מהולה בתוגה על פטירתו של הילד קנר ע״ה.

נס ופלא

כותב הטורים ראה במו עיניו את המעשה המפליא הבא, שהזכירו את דברי הירושלמי (שביעית פ"ט מובאים בתוספות ע"ז ט"ז: ד"ה דימוס) מעשה זה מצוה למסרו כפי שראיתיו, כדי לפרסם נסי ה' ונפלאותיו כי לעולם חסדו.

היה זה בחורף תשכ"ה. עבדתי אז כממונה על מחסן גדול שסיפק ציוד לעולים חדשים בכל רחבי הנגב. המחסן היה ממוקם בקרית גת, וממנו נשלח ציוד ביתי לעולים בכל האיזור. היה זה ציוד ראשוני שכלל החל ממיטות וכלי מיטה וכלה בפתיליות וכלי אוכל. עבור המיטות יוחדו מחסנים גדולים במיוחד, בכדי שהמשאיות תוכלנה לנוע בתוכם לפריקה ולטעינה. היו אלה מיטות ברזל, בכמויות של עשרות אלפים, שנועדו לאספקה לאלפי העולם שהגיעו באותה תקופה מכל רחבי תבל.

קירות המחסנים היו עשויים פח. שלושה צדדים היו מוקפים במיטות ובצד הרביעי היו השערים שדרכם נכנסו ויצאו המשאיות. קרקעית המחסנים לא היתה מרוצפת. במקום עבדו פועלים, יהודים יוצאי מרוקו, שסידרו את המיטות בערימות של חמישים — חמישים לאורך המחסן. הנהגים שהביאו את המיטות מבתי החרושת הכניסו את המשאיות בהילוך אחורי, והפועלים פרקו וסידרו את המיטות בסדר הנ"ל. בדרך כלל נהגו הנהגים להחנות את המשאית במרחק כשלושה מטרים ממקום הפריקה, כדי שלפועלים ישאר מקום מרווח להורדת המיטות ולסידורן.

ביום חורפי אחד הגיעה משאית עמוסה בשלוש מאות מיטות. הנהג העמידה במפתן המחסן והתכונן להמשיך ולהתקדם מעט פנימה, כדי שלא יהיה צורך להעביר את המיטות הכבדות ממרחק גדול מדי.

ופתאום — תקלה. המשאית איננה זזה ממקומה. הנהג עושה מאמצים שונים ואינו מצליח להניעה. נראה שהגלגלים האחוריים שקעו באדמה ולא ניתן להזיזם בשום צורה ואופן.

נכנסנו ללחץ. זה שעה ארוכה אנו עומדים במקום חסרי אונים. בכל רגע עשויה להגיע משאית נוספת לפריקה או לטעינה, והמשאית הראשונה עומדת לנו כעצם בגרון.

לבסוף הגעתי לידי החלטה. הודעתי לנהג: אין לנו ברירה אלא להשאיר את המשאית במקומה. פתח את הדופן האחורית והפועלים יתחילו במלאכת הפריקה והסידור.

הנהג עוד ניסה את מזלו פעם נוספת, ומשנכשל שוב נכנע ועשה כדברי. אחד הפועלים עלה על המשאית והתחיל למסור את המיטות לשני פועלים אחרים שקיבלו מידיו מיטה אחר מיטה וסידרון במקומן. המרחק הקשה אמנם על העבודה, אולם ברירה אחרת לא היתה.

לפתע נשמע רעש מוזר מן המשאית הטעונה. למרבה המזל, הבנתי באותו שבריר שניה את המתרחש. ערימת המיטות, העומדות זקופות על המשאית, עומדת להתפרק! אינסטינקטיבית הרמתי קול זעקה גדולה לעבר הפועלים: ברחו מהר! סכנת מוות! שלושת הפועלים — האחד שעמד על המשאית והשנים שעמדו לצידה — נמלטו כל עוד נפשם בם. תוך רגע התפרקו המיטות ונפלו לכל עבר. בנס נצלנו כולנו ממוות בטוח.

לאחר שנרגענו מעט מההלם של מחזה האימים שראינו זה עתה, הסברתי לפועלים ולנהג את הנס הנפלא שעשה הקדוש ברוך הוא לנגד עינינו. אלמלא שקעו גלגלי המשאית, ואילו היתה המשאית נכנסת לתוך המחסן וחונה בקירבת מקום לשורות המיטות, מה היה קורה ברגע של מפולת המיטות? במקרה כזה לא היה לפועלים מקום לנוס אליו, והם היו נלכדים ללא ספק במלכודת מות תחת טונות של ברזל חד. אולם מכיון שהמשאית נשארה תקועה בכניסה הרי ממילא היה לשלושת הפועלים מקום פנוי להימלט אליו, והמירווח הזה הוא שהציל את חייהם. "אלמלא הנס הזה" אמרתי לפועלים "לא היה לכם מפלט ממות ולא היתה נשארת בגופכם עצם אחת שלמה. בואו איפוא ונודה כולנו לה' הטוב על הנס הנפלא שעשה לנו זה עתה!".

כולם כמובן הודו בפה מלא שאכן התרחש לנו נס גלוי במלוא מובן המלה. עד מהרה התפשטה בכל הסביבה השמועה על מה שקרה כאן. פועלי המפעלים הסמוכים החלו להגיע בהמוניהם לחזות במו עיניהם בפלא. שעה קלה לאחר מכן כבר נפוצה השמועה בקרית גת כולה, ורבים מתושבי העיר נהרו למקום להיווכח במו עיניהם בהשגחה המסבבת את כל הסיבות. גם אני אישית הייתי נרגש ביותר. כשנסעתי באותו היום ברכבת לביתי לא יכולתי להסיח מדעתי אף לרגע את כל מה שקרה לנו הבוקר.

ובהקשר לכך נזכרתי בדברי התוס' בע"ז דף ט"ז ע"ב בד"ה דימוס. מעשה בר"ש בן יוחי דנפק מן מערתא. חמא חד צד עופות, שמע בת קלא, כד הוא אמרה הוה פסגה הי' העוף נמלט מן הפח. וכד היה אמרה ספיקולא היה

מתצדה. פי׳ היה מתלכדה בפח. ושמעת מן הדא אפילו ציפורא קלילא מבלעדי שמיא לא מתצדה, כ״ש בר איניש עכ״ל (מעשה ברשב״י, כשיצא מהמערה ראה אדם אחד צד ציפורים. כששמע בת קול שאמרה דימוס (כלומר חופשי) היתה הציפור נמלטת מהפח. וכשאמרה הבת קול ספיקולא (כלומר גזירה) היתה הציפור נלכדת. מכאן ראיה שאלמלא היתה נגזרת גזירה על הציפור לא היתה נלכדת. וכל שכן בן אדם! זהו כאמור לשון התוספות בירושלמי שבועות פ״ט.

מה רבו מעשיך ה׳!

פן יראה בעיניו ולבבו יבין

"השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו" (ישעיה ו').

אומרים חז"ל: הרבה נביאים נתנבאו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שנצרכה לדורות נכתבה, שלא נצרכה לדורות לא נכתבה (מגילה י"ד).

ראיתי מעשה ונזכרתי בדברי ישעיה אלו "השמן לב העם הזה... פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו" וכמו כן נזכרתי בדברי חז"ל הללו נבואה שנצרכה לדורות נכתבה — כלומר שגם בימינו אלה חוששים אנשים מהפן יראה בעיניו... ושב ורפא לו...

את הסיפור סיפר לי איש קיבוץ מפ"ם, יהודי ששנה ופירש. מעשה שקרה לו ולבנו היחיד, ועיניו ראו ולא זר ומבשרו חזה, ובכל זאת הכרתי בפניו כי מהסס הוא מאד לספר לי את הדבר פן אחשוד בו שנתפס ח"ו לאמונה בנסים. ושמא היתה סיבת ההיסוס החשש פן יתפרסמו על ידיו נפלאות ה' בעולם...

היה זה בשנת תש"ח, בימי מלחמת השחרור. בארץ שרר תוהו ובוהו, חיל ורעדה אחזו את כל יושביה היהודיים, כל הדרכים היו בחזקת סכנה, וכבישי הארץ אבלים, אין יוצא ואין בא.

לפתע פתאום חלה בנו יחידו של איש שיחי. רופא לא היה בקיבוץ, שכן גוייס לצבא. היתה רק אחות מוסמכת. היא הוזעקה אל החולה, ובראותה אותו הודיעה כי לדעתה המחלה היא רצינית. אין באפשרותה לעזור לחולה במאומה, ומזה הכרח להעבירו לבית חולים. רק שם נמצאים האמצעים לחלץ את החולה ממצבו המסוכן. השעה היתה שעת חירום. כל כלי הרכב של הקיבוץ גוייסו, והקיבוץ נמצא בריחוק של קילומטרים אחדים מהכביש הראשי.

בינתים החמיר מצבו של החולה. אין רואים שום מוצא, והיאוש מתחיל לכרסם. אחוז חרדה ויאוש מסכן אבי החולה את נפשו ויוצא אל הכביש הראשי, שמא תימצא שם הישועה... אולם למעשה יודע הוא היטב שהסיכויים למצוא איזה רכב הם אפסיים כמעט.

עומד הוא בלב מר בצד הכביש. עולמו חשך בעדו. חרדתו גוברת מרגע לרגע.

והנה מנצנץ בליבו זיק של תקוה. הוא מבחין מרחוק באיזה רכב... הוא מאמץ את ראייתו. נדמה לו שזהו אמבולנס... אבל מי יודע הלנו הוא או לצרינו... וגם אם שלנו הוא, הריהו בודאי אמבולנס צבאי. האם יעצור בשעת חירום כזאת לבקשתו של אזרח? הלב הולם כפטיש... האמבולנס מתקרב. הוא אוזר אומץ ומאותת בידו. להפתעתו נעצר לידו אמבולנס צבאי של מגן דוד אדום. הנהג שואלו מדוע עצר אותו בשעה כזאת. הוא מספר את סיפורו, והנהג שומע ומזמינו לעלות. הם מגיעים לקיבוץ ומעבירים במהירות את החולה לבית החולים בחדרה. הרופא בודק אותו ומודיע: מצבו קשה. מזל גדול שבאתם עכשיו. אילו איחרתם בשעה-שעתיים, כבר לא היה לכם עם מי לבוא... החולה קיבל טיפול מזורז וחייו ניצלו. "לשמחתנו לא היה גבול" סיים האב את סיפורו "וכל זה הודות לצירוף מקרים מוצלח!".

ואחר הוסיף: אני משתדל תמיד לשכוח מכל הענין הזה ולא להעלותו על דעתי, פן אתחיל להאמין שקרה לבני איזה נס מן השמים ושישנה איזו שהיא השגחה עליונה. לכן מתאמץ אני להסיח את דעתי מכל הסיפור.

ובשומעי את דבריו, הרהרתי בלבי: אכן, לקיים מה שאמר ה' ע"י נביאו ישעיה "השמן לב העם הזה פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו...".

(המספר היה מר יעקב בכר, יליד הוריבישוב שבפולין ועתה תושב חדרה, לשעבר מנהלי בעובדי בסוכנות היהודית).

אשר עיניך פקוחות

כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. כמה אין האדם חש ומרגיש בנפלאות ה׳ המלוות אותו בכל צעד! וחושבני שאם זכה האדם והריהו חש ומבחין בנפלאות ה׳ ובחסדיו הנסתרים, חובה עליו לגלותם ולפרסמם למען ידעו הדורות הבאים אחריו וילמדו מוסר.

משום כך ברצוני לרשום עבור בני ובנותי ולדורותיהם את אשר הפליא ה׳ חסדו אתי ביום ט״ו בשבט תשל״ז. באותו יום נזקקתי בענין מסוים ליהודי בשם ר׳ ליפא זלצברג נ״י המתגורר ברחוב שטרסר בבני ברק. נכנסתי אליו בבוקר לבית הכנסת הייליגמן, בו התפלל שחרית, והוא ביקשני לסור אליו לביתו בשעה עשר. בבואי לביתו, דקות אחדות לפני עשר, מצאתיו משוחח בטלפון עם מאן-דהו בירושלים. מתוך השיחה התברר לי שבן-שיחו הוא תייר, יהודי חרדי מאמריקה, ושהוא מתכונן לנסוע בקרוב לפולין ולהשתטח על ציוניהם של הצה״ק בליז׳נסק, בלנצוט, ברימנוב ובצאנז זצ״ל. בשומעי זאת הפסקתי את ר׳ ליפא באמצע השיחה ובקשתיו שימסור לאיש שכאן עומד נינו של הצה״ק ר׳ מנחם מנדל מרימנוב זצ״ל ומבקש ממנו מאד שיניח עבורו פתקה על ציון קודשו של סבו ברימנוב. ר׳ ליפא העביר את בקשתי לבן-שיחו, והלה ענה שיעשה זאת בחפץ לב ושיגיע לשם בע״ה בשבוע הבא.

בגמר השיחה בקשתי מר׳ ליפא פיסת נייר. רשמתי את שמי ושם אמי ע״ה שהיתה נכדתו של הרמ״מ מרימנוב. כמו כן רשמתי את שמותיהם של כל בני משפחתי נ״י. מסרתי את הפתקה לר׳ ליפא והוא הבטיחני שעוד היום — היות והוא עומד לנסוע לירושלים — ימסור את הפתקה לשליח על מנת להעבירה למקומה המיועד.

בשעת כותבי את הפתקה לא ידעתי עדיין שבעוד ימים ספורים אהיה זקוק לישועה ולרפואה גדולה, ומאד מאד יהיה נחוץ לי מליץ טוב במרומים...

וכך התגלגלו הדברים: לאחר מספר ימים חליתי ברגלי השמאלית. חשתי כאבים עזים, שהלכו וגברו יותר ויותר. רופא מומחה בביה״ח בילינסון בדקני וקבע שזרימת הדם לרגל הופסקה מחמת סתימת העורקים. התרופות שרשם לא הועילו והכאבים לא פסקו. גם ההליכה ברגל, שנצטויתי להרבות בה ככל

האפשר, לא תרמה כלל לשיפור המצב. בעש"ק פ' זכור גברו הכאבים עד כדי כך שבני ביתי הזעיקו אלי את הרופא הנ"ל כחצי שעה לפני הדלקת הנרות. אולם, כאמור, לא היה בידו לסייע לי במאומה.

שיחות עם אנשים אחרים, אחים לצרה הסובלים מאותה המחלה, ציירו בפני תמונה קודרת ועגומה מאד של המצב ושל סיכויי ההחלמה.

והנה, לאחר סבל רב שנמשך כששה שבועות, שלח לי השי"ת עזרו מקודש ומציון קודשו של סבי הרמ"מ מרימנוב זצ"ל, שהרי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן! (חולין ז' ע"ב).

ולקיים דברי נביאיו: מה' מצעדי גבר כוננו (תהלים ל"ז) ודברי ירמיה: גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם (ירמיה ל"ב י"ט).

סוף